

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник матеріалів
П'ятої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 19 листопада 2021 р.)**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра теорії та філософії права, конституційного
та міжнародного права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів учасників
П'ятої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 19 листопада 2021 р.)

Львів
КАМЕНЯР
2022

УДК 341
П68

У збірнику вміщено матеріали П'ятої науково-практичної конференції (Львів, 19 листопада 2021 р.). Серед її учасників – викладачі Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» та інших закладів вищої освіти України (Львова, Івано-Франківська, Києва, Миколаєва, Одеси та Острога), партнери з зарубіжних закладів вищої освіти (Люблін, Польща; Мачерата, Італія та Подгайська, Словаччина), практикуючі юристи та експерти-аналітики, аспіранти, студенти-магістри і студенти-бакалаври закладів вищої освіти України, яких цікавлять питання, пов'язані із вирішенням актуальних теоретичних і практичних проблем у контексті євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень та процесів в Україні (й інших державах Східного партнерства), гарантуванням прав людини, пропагуванням народовладдя (демократії) та правовладдя (верховенства права).

Упорядкування
І. Д. Софінської

Рекомендовано до друку рішенням кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (№ 7 від 09 грудня 2021 р.) та рішенням Вченої ради Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (№ 5/2021 від 13 грудня 2021 р.).

Матеріали подано в авторській редакції

© І. Д. Софінська, упорядкування, 2021
© Навчально-науковий Інститут права,
психології та інноваційної освіти Націо-
нального університету «Львівська полі-
техніка», 2022

ISBN 978-966-607-614-3

З М І С Т

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ковальчук Віталій (м. Львів, Україна) Вступне слово	9
Стецюк Петро (м. Київ, Україна) КОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ ЩОДО СТРАТЕГІЧНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄС ТА НАТО (ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ)	11
Костицький Михайло (м. Київ, Україна), Кушакова-Костицька Наталія (м. Київ, Україна) МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ СИСТЕМ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ (У ТОМУ ЧИСЛІ В УКРАЇНІ)	15
di Cosimo Giovanni (Macerata, Italy) THE EVOLUTION OF THE FORM OF GOVERNMENT IN ITALY.....	18
Токарська Антоніна (м. Львів, Україна) КОМУНІКАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У СПІВРОБІТНИЦТВІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ	22
Сидорук Тетяна (м. Острог, Україна), Павлюк Віктор (м. Острог, Україна) СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК СЛАБКА СПРОБА ТРАНСФОРМАЦІЇ СХІДНОГО СУСІДСТВА ЄС.....	25
Сірант Мирослава (м. Львів, Україна) РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	30
Софінська Ірина (м. Львів, Україна) МІГРАЦІЯ В ОБ'ЄКТИВІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	33

Секція 1

УКРАЇНА – ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН

Сливка Степан (м. Львів, Україна) У ЄВРОПУ З ЗАКОНАМИ ПЕДАГОГІКИ	37
Романова Альона (м. Львів, Україна) ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ.....	40

Gołęboiowski Marcin (<i>Lublin, RP</i>) THE LEGAL STATUS OF THE PARLIAMENTARY OPPOSITION IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND	42
Стецюк Наталія (<i>м. Львів, Україна</i>) ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ (ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ)	45
Полтавський Андрій (<i>м. Київ, Україна</i>) ПРИЙНЯТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	48
Камінська Ілона (<i>м. Київ, Україна</i>) ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ СУДУ ЄС У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	52
Цебенко Соломія (<i>м. Львів, Україна</i>) ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	56
Панькова Оксана (<i>м. Київ, Україна</i>) ЦИФРОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС (ЄЦР ЄС): СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ	59
Савайда Олена (<i>м. Львів, Україна</i>), Черевко Вікторія (<i>м. Львів, Україна</i>) ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	64
Ромців Олена (<i>м. Львів, Україна</i>), Свищо Вікторія (<i>м. Львів, Україна</i>) ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	66
Грень Наталія (<i>м. Львів, Україна</i>) КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ: АСПЕКТИ СПІВІДНОШЕННЯ	70
Ільків Наталія (<i>м. Львів, Україна</i>) ГЕНДЕРНА ПРІОРИТЕЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ	72
Пивовар Майя (<i>м. Львів, Україна</i>) СТРАТЕГІЯ ЄС ДЛЯ ДУНАЙСЬКОГО РЕГІОНУ, ЯК ЩЕ ОДИН КРОК ВПЕРЕД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ	75

Чорнобай Олена (м. Львів, Україна) СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	78
Когут Ольга (м. Хмельницький, Україна) ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ	83
Савайда Олена (м. Львів, Україна), Панченко Олена (м. Львів, Україна) СУТНІСТЬ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ДЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	87
Баскакова Оксана (м. Львів, Україна) СПОСОБИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ)	89
Neofita Dmytro (Lwów, Ukraina) USTANOWIENIE USTAWODAWSTWA O STATUSIE PRAWNYM CUDZOZIEMCÓW NA UKRAINIE	93
Винник Яна (м. Хмельницький, Україна) ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	95
Вітренко Тетяна (м. Хмельницький, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	98
Давидюк Катерина (м. Хмельницький, Україна) ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	101
Мукомела Катерина (м. Хмельницький, Україна), Когут Іван (м. Хмельницький, Україна) ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА МЕТОДИКУ ЛІКУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	104
Рутковська Анастасія (м. Хмельницький, Україна) УКРАЇНА – ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН (КОРУПЦІЙНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ)	108
Чубай Сюзана (м. Львів, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	111

Аблякімова Ельмаз (м. Львів, Україна) ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ОБМЕЖЕННЯ ТА ВИКЛИКИ	115
Бабич Світлана (м. Львів, Україна) УКРАЇНА – ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН	117
Кравців Роман (м. Львів, Україна) УКРАЇНА – ЄС: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ.....	120
Лукачат Марта (м. Львів, Україна) ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	124
Однороз Юлія (м. Львів, Україна) СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ.....	127
Панасюк Андрій (м. Львів, Україна) ДІЄВІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.....	130
Шандрук Анастасія (м. Львів, Україна) ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	134

Секція 2 УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Кельман Михайло (м. Львів, Україна), Кельман Ростислав (м. Львів, Україна) ГЕНЕТИЧНІ, ЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ЩОДО ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ, ЯК ОБ'ЄКТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ	137
Жаровська Ірина (м. Львів, Україна) SWOT-АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БІОЕТИЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ.....	140
Володимир Макарчук (м. Львів, Україна) ПРАВО ЧИ СПРАВЕДЛИВІСТЬ?, АБО ДО ДИСКУСІЇ З ДОЦЕНТОМ І. ТЕРЛЮКОМ	142
Мельниченко Богдана (м. Львів, Україна) ІНСТИТУТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРИВАТНИХ ОСІБ	147

Цимбалюк Михайло (м. Львів, Україна) ПРАВА БІЖЕНЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	150
Бортник Надія (м. Миколаїв, Україна), Жох Ігор (м. Львів, Україна) МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	153
Котуха Олександр (м. Львів, Україна), Чабан Олена (м. Львів, Україна) ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	156
Єпур Максим (м. Одеса, Україна) ВІЙСЬКОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС І НАТО	159
Zafko Jozef (Podhájska, Slovensko) ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE JUVENILE OFFENCES' PREVENTION.....	163
Кельман Михайло (м. Львів, Україна), Смаль Тетяна (м. Івано-Франківськ, Україна) ВПЛИВ ТА ДІЄВІСТЬ ФАКТОРІВ ПРАВОНАСТУПНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА	165
Сковронський Дмитро (м. Львів, Україна) ЮРИДИЧНІ ШКОЛИ ВІЗАНТІЇ У СУЧАСНІЙ ПРОЄКЦІЇ	170
Матяшовська Роксолана (м. Львів, Україна) ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ	173
Парпан Уляна (м. Львів, Україна), Бура Софія (м. Львів, Україна) ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	175
Беліченко Олександра (м. Львів, Україна), Козлов Владислав (м. Львів, Україна) БЕЗПОСЕРЕДНЯ ДЕМОКРАТІЯ: ШВЕЙЦАРСЬКА МОДЕЛЬ	179
Веремчук Тетяна (м. Львів, Україна) ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?	183
Задорожна Наталія (м. Львів, Україна) ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНИ: НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ	187
Крук Іван (м. Львів, Україна) УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА	190

Попруженко Марія (м. Львів, Україна) КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА – ЯК ОСНОВНА МЕТА ДІЯЛЬНОСТІ НАТО: ДОСВІД КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ	194
Стасів Назар (м. Львів, Україна) ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	198
Нестеренко Анна (м. Львів, Україна) ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА ПРИКЛАДІ ВІРТУАЛЬНОГО ДИТЯЧОГО ПАРЛАМЕНТУ ФІНЛЯНДІЇ	202
Цебак Вікторія (м. Львів, Україна), Цебенко Соломія (м. Львів, Україна) ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	206
Шинкар Анна (м. Львів, Україна) РОЗВИТОК ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НАТО	209
Баран Анастасія (м. Львів, Україна) НОРМОТВОРЧІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	212
Колич Ольга (м. Львів, Україна), Пінкевич Яна (м. Львів, Україна) ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВОСУДДЯ: ОКРЕМІ ЗАУВАГИ	215
Левицька Оксана (м. Львів, Україна), Груба Христина (м. Львів, Україна) СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	218
Щербай Іванна (м. Львів, Україна) ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕЧІЙ ІЗ ПРИРОДНИМ ТА ПОЗИТИВНИМ ПРАВОМ	221
Салига Владислав (м. Львів, Україна) ЗАКОН ПЕРІОДИЧНОЇ СИСТЕМИ МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ	224
Шевчук Ярина (м. Львів, Україна) КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	227
Щербан Вікторія (м. Львів, Україна) ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	230

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції досить широко розглядаються в Україні. Ґрунтовним дослідженням європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів в Україні займається ціла мережа державних та неурядових інституцій. Ця тема детально висвітлюється переважною більшістю засобів масової інформації. Однак варто зазначити, що, на жаль, євроінтеграційні та євроатлантичні проблеми в багатьох випадках розглядаються спрощено та безсистемно. А це негативно позначається на реалізації зовнішньополітичної стратегії держави.

Українське суспільство пройшло складний шлях трансформації своїх поглядів на НАТО і ЄС – від їх абсолютного несприйняття на початку 1990-х років до усвідомлення більшістю суспільства корисності членства в цих організаціях для реалізації національних інтересів.

Потужний прошарок прихильників євроатлантичного та європейського вибору загалом сформувався та зміцнюється у середовищі політичної еліти та суспільства загалом.

Взаємовідносини з НАТО і ЄС мають незаперечне значення для розгортання державотворчих процесів в Україні, передумовою цього є їх глобальний вплив на політичне становлення в усіх регіонах планети. Реальні (а не примарні) шанси на повноправність членства України в євроатлантичних структурах дають їй унікальне становище. Вигідне геополітичне положення, причетність українців до традицій європейської культури, демографічний склад населення, економічний потенціал, спроможність зробити вагомий внесок у зміцнення загальноєвропейської безпеки сприяють цьому. Про ймовірність членства України в НАТО і ЄС без повноцінних соціально-економічних та політичних реформ говорити важко.

Добровільна відмова від третього у світі ракетно-ядерного потенціалу, суттєве скорочення Збройних сил, виведення з експлуатації Чорнобильської АЕС та інші важливі політичні кроки молодій українській державі сприяли її міжнародному визнанню та зміцненню авторитету як одного з визначальних чинників безпеки та стабільності в Європі та світі.

Для подальшого вдосконалення української євроінтеграційної та євроатлантичної політики вкрай необхідно проаналізувати допущені помилки та суперечності, що перешкоджають повноправному

включенню України до структур безпеки, і визначити шляхи їхнього розв'язання.

Слід наголосити, що українські владні структури не завжди розуміють особливості процесу євроатлантичної інтеграції. Досить довго було хибне уявлення про можливість вступу до ЄС без обов'язкового входження до НАТО. Не спостерігалось розуміння та усвідомлення важливості взаємозв'язку процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Однак синхронне розширення НАТО і ЄС і те, що всі постсоціалістичні країни вступили чи прагнуть вступити до обох організацій, підтверджує хибність таких уявлень.

Стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію достатньо відповідає національним інтересам України (передбачений у Конституції України). Враховуючи реальну міжнародну і внутрішню ситуацію, а також поширення COVID-19, необхідно визначити першочергові завдання (в короткостроковій та довгостроковій перспективі) щодо етапів реалізації цієї програми, основні напрями поглиблення співпраці з Альянсом.

Важливою умовою залишається продовження економічних, політичних і соціальних реформ для досягнення європейських стандартів внутрішнього життя країни. Тобто необхідно зосередити увагу на реальному втіленні в життя інтеграційних процесів, а не на формалізації взаємин між Україною і НАТО.

Віталій КОВАЛЬЧУК,

доктор юридичних наук, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Петро СТЕЦЮК,

кандидат юридичних наук, доцент, доктор права,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
науковий консультант з правових питань Центру Разумкова,
м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ ЩОДО СТРАТЕГІЧНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄС ТА НАТО (ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ)

Декілька років тому назад Верховною Радою України було ухвалено конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (2019 р.)¹. Цими змінами, зокрема, доповнювався текст преамбули Основного Закону держави положеннями, за якими «Верховна Рада України від імені Українського народу» приймала (28 червня 1996 р. – П. С.) Конституцію України, «підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (абзац п'ятий преамбули). Крім того, відповідно до ухвалених конституційних новел, до повноважень парламенту було віднесено «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (п. 5 частини першої ст. 85), уряду доручалося забезпечення реалізації цього курсу (пункт 1⁻¹ ст. 116), а безпосереднім «гарантом» усіх цих процесів має бути глава держави – Президент України². При цьому, прикметним було те, що метою ухвалених конституційних змін визначалося «законодавче закріплення в Конституції України цивілізаційного вибору європейської ідентичності Українського народу»³, а безпосередніми шляхами досягнення останнього – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

¹Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України // Відомості Верховної Ради, 2019, № 9, ст. 50.

²Конституція України, 28. 06. 1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>

³Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)"-
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64531/

Однак, за три (неповних) роки «існування» конституційних положень, передбачених Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» практика їхнього застосування не стала особливо помітною. В той же самий час, вкрай важка ситуація, яка склалася «навколо» України в ці роки (постійна загроза повномасштабного військового вторгнення російських військ в Україну, активне ведення РФ гібридної війни проти України, політичні репресії силових органів РФ у тимчасово окупованому Криму, триваюча пандемія короно вірусної хвороби (Covid-19), глибока економічна криза, значне погіршення екологічної ситуації через глобальне потепління і т. п.) вимагала їхньої негайної реалізації. Цю вимогу мали б виконувати всі без виключення суб'єкти реалізації даних конституційних приписів, безпосередньо зазначені в Основному Законі державі. При цьому, припис частини першої ст. 8 Конституції України щодо прямої дії норм Основного Закону держави, від самого початку ухвалення вищезгаданих конституційних змін робив їхню реалізацію мінімально-допустимою.

Реально оцінюючи практику реалізації конституційних положень в Україні органами державної влади тільки через те, що вони є «норми прямої дії», особливо коли цими ж приписами покладаються нові зобов'язання на органи державної влади, чекати від них підвищеної активності в цьому напрямку не приходиться. Яскравою ілюстрацією останнього є історія із запровадженням в Україні у 2016 році інституту конституційної скарги⁴. Тоді, Конституційний Суд України більше року «прочекав» на прийняття «нового» Закону України «Про Конституційний Суд України»⁵, замість того, що б негайно приступити до безпосереднього виконання конституційних приписів ст. 55 та 151-1 Основного Закону держави. У зв'язку з цим, є слушною думка вітчизняних експертів у галузі конституційного права про необхідність «подальшої нормативно-правової деталізації, зокрема, на рівні законів України», конституційних змін 2019 року щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО⁶.

Так, на виконання приписів, передбачених конституційними новелами 2019 року, пропонується, зокрема, внести зміни до низки чинних законів та, можливо, підготувати нові нормативні акти щодо належного законодавчого забезпечення стратегічного курсу держави на

⁴Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2016, № 28, ст. 532.

⁵Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2017, № 35, ст. 376.

⁶Україна – ЄС: шлях до політичної асоціації. Київ: Центр Разумкова, 2021. С. 46.

набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. В частині першого (внесення змін до чинних законів) така пропозиція, крім того, є також прямо обумовлена самим Основним Законом держави, оскільки нормативно-правові акти повинні відповідати йому (частина перша ст. 8, Конституції України). Тому, наприклад, варто внести зміни до Закону України «Про Кабінет Міністрів України»⁷, доповнивши його ст. 2 (назва статті «Основні завдання Кабінету Міністрів України») пунктом «1-1» наступного змісту «забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». Натомість, частину першу ст. 6 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (назва статті «Склад Кабінету Міністрів України та статус його членів») можна було б доповнити словами «віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України» та викласти в наступній редакції:

«1. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, віце-прем'єр-міністри та міністри України».

У свою чергу, в ст. 11 цього Закону (назва статті «Програма діяльності Кабінету Міністрів України», частину першу можна доповнити положеннями, які б прямо зобов'язували уряд вносити до програми своєї діяльності положення щодо забезпечення реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору в довго- та короткострокових перспективах.

Конституційними змінами 2019 року до повноважень Верховної Ради України віднесено визначення «засад реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (п. 5 частини першої ст. 85 Конституції України). У зв'язку з цим можна також погодитися із пропозицією про внесення деяких доповнень і до Закону України «Про комітети Верховної Ради України»⁸. Зокрема, перше речення частини першої ст. 5 (назва статті «Кількість, склад та предмети відання комітетів») можна було доповнити словами «створює Комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України» та викласти в наступній редакції:

⁷Про Кабінет Міністрів України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2014, № 13, ст. 222.

⁸Про комітети Верховної Ради України. Закон України № 116/95-ВР від 04.04.1995 р. // Відомості Верховної Ради України, 1995, № 19, ст. 134 т.

«1. Верховна Рада України створює Комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, затверджує кількість інших комітетів, їх назви та предмети відання».

Цікавою є пропозиція щодо «підсилення» ролі глави держави в забезпеченні «незворотності європейського та євроатлантичного курсу» Української держави» шляхом підготовки та прийняття спеціального Закону України «Про гарантування Президентом України реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»⁹. В цьому нормативному акті, враховуючи, наприклад, зміст положень відповідних міжнародно-правових актів, зокрема, Угоди про асоціацію України з ЄС, могли б бути викладені основні засади та механізми такого гарантування, «деталізовані» питання повноважень глави держави та особливості його співпраці в даній сфері з парламентом, урядом, судами та правоохоронними органами. При цьому окремо можна було також «передбачити» законодавчі положення щодо «деталізації» конституційних приписів настання підстав усунення Президента України із його поста в порядку імпічменту з огляду на факти систематичного неналежного виконання ним своїх конституційних обов'язків щодо гарантування реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Очевидно, що останні положення у випадку їх прийняття треба було «гармонізувати» із положеннями Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)»¹⁰.

Усі ці пропозиції, як видається, могли б суттєво покращити стан практичної реалізації конституційних положень щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі і в Організації Північноатлантичного договору та реально їх наблизити.

⁹Україна – ЄС: шлях до політичної асоціації. Київ: Центр Разумкова, 2021. С. 63.

¹⁰Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент) // Відомості Верховної Ради України, 2019, № 40, ст. 212.

Михайло КОСТИЦЬКИЙ,

академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, суддя КСУ у відставці,
м. Київ, Україна

Наталія КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА,

докторка юридичних наук, старший науковий співробітник,
заслужена юристка України, завідувачка сектору моніторингу
правової інформації Управління комунікацій та міжнародного
співробітництва Конституційного Суду України,
м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ СИСТЕМ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ (У ТОМУ ЧИСЛІ В УКРАЇНІ)

1. Сьогодні прийнято виділяти три типи методології, які взаємодіють і конкурують між собою. Це: а) логіко-методологічна, б) історична, в) соціокультурна методології. Перший тип характеризується єдністю і цілісністю, і методологія цього типу ув'язується з філософією науки, складає її головну частину. Історичний тип методології характеризується змінами, пов'язаними зі змінами певної науки чи суспільних явищ. У соціокультурному типі методології детермінація соціальних подій, методи їх пізнання можуть ігноруватися чи займати незначне місце.

Аналіз соціальних і культурологічних процесів сьогодення, зокрема, питань входження та інтеграція України в європейське співтовариство, його структури та інституції, може пізнаватися з опором на історичну та соціокультурну методології.

В історичній методології виділяються класичний, некласичний, посткласичний періоди. Класичний період пов'язаний із вірою у всемогутність науки, історичний прогрес, встановлення розумного порядку речей, планомірну зміну історичних реалій та ін. Некласичний період характеризується втратою виняткової орієнтації на розум і науку як універсальні і безвідмовні. Посткласична методологія ув'язується зі синергетикою, поліваріантністю, плюралізмом, нелінійністю соціального розвитку. До цього ще можна додати тотальну ревізію «вертикальних» методологій (чи зв'язків методологій), та постмодерністське відкидання попереднього соціокультурного, історичного та філософського досвіду. Тут методологія пізнання проявляє свою умовність, залежність від соціальних, людських, культурологічних, історичних вимірів. Методологія, відділена від суб'єкта пізнання (згадується

домінуюча в радянській юридичній науці формула: «предмет визначає методи пізнання») зараз замінена на методологію, ув'язану із суб'єктом, соціокультурним середовищем, прогнозованими та непередбачуваними суспільними змінами і трансформаціями. Прикладами останніх можуть вважатися здобуття Україною незалежності, «помаранчева» та «революція гідності». З іншого боку, як діалектичну пару можна вважати передбачуваність курсу України на повернення до Європи та європейську трансформацію.

2. В Європі спочатку склалися дві системи праворозуміння, дві системи права (підкреслимо, що право є проявом соціокультурного та історичного розвитку). Перша система права – континентальна (або романо-германська) – має в своїй основі римське право, ріпурські і салічні «правди», кодифікацію Наполеона та їх поширення в Німецькій, Австро-Угорській, Російській імперіях. Головним і основним джерелом права в цій системі був закон, норма, статут. Інша система права – англо-саксонська (або прецедентна) – забезпечувалася в Англії на початку другого тисячоліття нашої ери, а потім поширилася на її колонії та домініони. Ця система більше опирається на рішення незалежних судів, судові прецеденти. Хоча і роль закону не відкидається. В зв'язку із глобалізацією (природною, а не штучною), розширенням зв'язків між державами, їх регіональною і світовою інтеграцією спостерігається все більше ув'язання соціальних дій і подій з обома системами права. Можна стверджувати, що інтеграція двох правових систем започаткована практикою Нюнберзького і Токійського трибуналів, практикою ООН та її інституцій і структур, органами Європейського Союзу, Ради Європи, Європейського Суду з прав людини. Не зважаючи на вихід Великої Британії з ЄС, судова практика опирається на прецеденти в цьому союзі і його структурах, тобто прецедентна система права в ЄС залишилася і продовжує розвиватися.

Покажемо їй те, що пізнання процесів Європейської та світової інтеграції і далі здійснюється за допомогою історичної і соціокультурних методологій. З одного боку, європейська інтеграція є закономірна, прогнозована і пізнавана, починаючи від Європейського Союзу вугілля і сталі 1951 року до творення ЄС. З іншого боку, проявляються спонтанні, непрогнозовані, ретроактивні події, такі, як блокування схваленого 14–15 грудня 2001 року Європейським конвентом у Лаекені (Бельгія) проекту Конституції для Європи (т. зв. Лаекенська декларація), вихід з ЄС Великої Британії (т. зв. BREXIT), відновлення дискусій про національний загальноєвропейський суверенітет у «молодих» державах-членах ЄС.

3. Українці в своїй історії перебували в Європі, були її частиною. Трьохсотлітнє перебування в складі Російської імперії, а потім у СРСР безперечно наклало свій відбиток на рівні культури, науки, мистецтва, юриспруденції. Такі джерела права, як судебники, в Росії мали своїм історичним джерелом «Руську правду» як перший проукраїнський кодекс. За своєю методологією він був близький з європейськими салічним і ріпурським правом. Ця методологія полягала у близькості світоглядних основ та узагальнення у них народних традицій і звичаєвого права. Продовження цієї лінії мало місце в часи Хмельниччини при підготовці Конституції Пилипа Орлика, при укладанні Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 року. У відновленій на початку ХХ століття українській державі і Конституції УНР, Законі про тимчасовий державний устрій, Конституції ЗУНР, Законі про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР було передбачено типово європейські положення: ідеї справедливості, рівності перед законом, свобода, демократія, незалежна судова влада, цінність людини та її духовного життя, виборність органів влади та ін.

За 30 років незалежності в Україні створено власну національну систему законодавства та галузевих нормативних актів. Водночас приєднання України до Статуту Ради Європи (1995 р.)¹¹, ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1997 р.)¹², створення Європейського Суду з прав людини відповідно до ст. 19 Конвенції, фіксація в ст. 8 Конституції України положення про верховенства права та в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23. 02. 2006 року¹³ передбачає, що українські суди мають при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права. Хоча, видається, це логічно випливало з того, що, згідно зі ст. 9 Конституції, ратифіковані міжнародні угоди є частиною національного законодавства, і таким чином, ЄКЗПЛ стає його частиною і відповідно рішення ЄСПЛ мають для України обов'язковий характер. Виходячи з цього, на нашу думку, прецеденти ЄСПЛ повинні бути частиною національної правової системи. Можна стверджувати, що на черзі використання в Україні і рішень Міжнародного Суду в Гаазі, Європейського суду в Люксембурзі, судів, які діють на підставі Римського статуту. Це все міжнародні суди. Але і рішення Кон-

¹¹Статут Ради Європи, 05. 05. 1949 // Офіційний вісник України, 2004, № 26, с. 215, ст. 1733.

¹²Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 04. 11. 1950 // Офіційний вісник України, 1998, № 13; № 32, 2006, с. 270.

¹³Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України № 3477-IV від 23. 02. 2006 р. // Офіційний вісник України, 2006, № 12, с. 16, ст. 792.

ституційного Суду України мають прецедентний характер. До певної міри прецедентами є і рішення Верховного Суду. Отже, можна констатувати, що в Україні відбувається інтеграція континентальної і прецедентної систем права через застосування прецедентів (і національних, і міжнародних судів) як джерела національного права.

Giovanni di COSIMO,
professor of constitutional law
University of Macerata,
Italy

THE EVOLUTION OF THE FORM OF GOVERNMENT IN ITALY

The Constituent Assembly opted for a form of parliamentary government. A decisive argument put forward during the discussion in favour of the parliamentary system was the concern over an excessive concentration of power. The wish not to repeat the experience of the fascist regime as well as the veil of ignorance regarding the result of the political elections that were to be held on 18th April, 1948 led the political forces to prefer a parliamentary government in which the executive and legislative branches were bound by a relationship of trust as this was thought to best safeguard the losers¹⁴. The adoption of the symmetric bicameral system that assigns the same powers to the two chambers can also be ascribed to this line of reasoning.

Similar concerns conditioned the choice of electoral regulations and led to the adoption of the proportional system which faithfully reflects the balance of power between the parties decided by the electorate, unlike the majoritarian systems that reward the political forces that emerge as winners at the polls. Even the decision to introduce a new level of decentralized government, halfway between the State and the local administrative bodies (communes and provinces) can be seen as associated with the diffidence felt towards the concentration of power. In fact, the legislative function was distributed upon the centre-periphery axis, albeit in a rather unequal way.

In short, the Constituent Assembly steered towards institutional solutions that focused on the balanced distribution of power regarding the form of government (parliamentary), the form of state (regional) and the electoral law (proportional representation)¹⁵. In over seventy years, many

¹⁴Paladin L. *Per una storia costituzionale dell'Italia repubblicana*. Bologna, il Mulino, 2004, p. 61.

¹⁵The principal concern of the Constituent Assembly was "to guarantee a balance in public powers, above all preventing the predominance of the executive in the system which was considered the cause of the dysfunctions and crisis of the liberal pre-fascist regime" (Ghisalberti C. *Storia costituzionale d'Italia 1848/1994*. Roma-Bari, Laterza, 2010, p. 422).

events have shaken the republican institutions. Consider, just to cite some episodes, the resignation in 1964 of President Segni who was seriously ill; of the Lockheed trial in 1977 against two ministers found guilty of corruption by the Constitutional Court; of the formation of the Andreotti IV Cabinet in 1978, that saw the communist party have a parliamentary majority for the first time, an event which coincided with the kidnapping of Aldo Moro by the terrorist organization The Red Brigades. Consider also the parliamentary speech of the ex Prime Minister Craxi in 1992 in which he admitted that the funding of the parties was for the most part illegal. More generally, there was a succession of different political phases ranging from the initial centrism to centre left to the so-called five-party coalition.

Yet, in this whole period there were no important changes in the internal balance of the parliamentary form of government. The political orientation, in other words, the big political decisions made at national level, continued to be taken within the circuit between the Parliament and the Government, with the former in the predominant role. In fact, it largely endorsed the will of the parties who were the undisputed protagonists of republican life. With the 1993 referendum things changed significantly as it spelled the end of proportional representation, one of the cornerstones on which rested the equilibrium of the form of government in place until then. A mixed system was then introduced that aimed to entrust the electorate with not only the selection of members of parliament¹⁶ but also with the choice of government.

When the Constituent Assembly following Perassi's agenda approved on 5th September, 1946, stated it was in favour of the parliamentary system, it suggested introducing "suitable constitutional provisions to safeguard the need for stability of government action and to prevent the degeneration of parliamentarianism". However the final constitutional text gives a restrictive interpretation of the mechanisms of stabilization; it outlines a low rationalized parliamentary government, basically limiting itself to envisaging the role of the President of the Republic as that of guarantor and political arbiter while to the Constitutional Court it assigned the task of guaranteeing the supremacy of the constitution.

It is actually these attempts to find a solution to the weak rationalization that have set in motion the evolutionary process of the form of government. In short, the evolution of the form of government is connected with a series of concepts that link the weak rationalization to the terseness of the constitutional text held responsible for government instability. Viewed in reverse order, starting from government instability, it is possible to trace back to the supposed cause which is the terseness of the constitutional text, and therefore to the need to increase the rationalization of the parliamentary government through measures, that, and this is the point that interests us, have the effect of alternating the equilibria of the form of government.

¹⁶Cassese S. Governare gli italiani. Storia dello Stato. Bologna, il Mulino, 2014, p. 82.

Another important development involves the parties which have been transformed over time with the result that even their role in the functioning of the parliamentary government has changed¹⁷. In recent times, the transformation has followed two principal paths¹⁸. The first is summarized by the expression personal parties¹⁹. From the beginning of the Republic the parties were places in which to make decisions concerning power that were intended to be then transferred to the institutional circuit. However the twentieth century mass-based parties were also places of collective reflection aimed at giving a well-debated foundation to those decisions. Whereas the current parties have almost completely lost this planning function and seem to be mainly electoral machines at the service of their leader, so that the political policies express primarily his/her will and that of his/her acolytes.

The second path of transformation concerns the digital parties²⁰. Forms of political communication have changed as a result of the internet and information technologies. Supporters' loyalty is progressively won through social media and it is above all the leader who puts him/herself in a direct relationship with the followers. Furthermore, the use of the internet alters the organization of the parties. Fundamental functions like the selection of candidates for elections are now carried out using digital platforms to which members have access. The 5 Star Movement has been a pioneer in this since it chose its political leader in September 2017 using its Rousseau platform. It then confirmed him in the role after the disastrous defeat in the European Elections of May 2019, and a few months later rejected his political line on regional elections.

The third important development concerns the freeing up of the "blocked democracy", namely the situation where the government was continuously led by the Christian Democrats and their allies because of the *conventio ad excludendum* which was then dropped at the end of the Seventies²¹. Finally with the 1994 elections the bipolar approach was established and the alternation of the political forces in government. The coalitions of centre-right and centre-left competed for the government headed by leaders nominated as Prime Minister.

¹⁷On the transformation of the parties cf. A. Cossiri, *Partiti e rappresentanza nella dimensione interna e sovranazionale*, Milano, FrancoAngeli, 2018; De Fiores C. *Dai partiti democratici di massa ai partiti post-democratici del leader. Profili costituzionali di una metamorfosi*, in «Costituzionalismo.it», no. 1, 2018; Calvano R. *Le primarie e altri falsi antidoti alla crisi dei partiti in Italia*, in «Costituzionalismo.it», no. 2, 2017; Scuto F. *La democrazia interna dei partiti: profili costituzionali di una transizione*. Torino, Giappichelli, 2017.

¹⁸Di Cosimo Cf. G. *Personale e digitale, le metamorfosi del partito*, in «Forumcostituzionale.it», no. 1, 2019.

¹⁹Calise M. *Il partito personale. I due corpi del leader*, Roma-Bari, Laterza, 2010; F. Musella, *Governo, leader personali e autonomia del politico*, in *Il governo in Italia. Profili costituzionali e dinamiche politiche*, edited by Musella F. Bologna, il Mulino, 2019, p. 248 ff.

²⁰Gerbaudo P., *The Digital Party. Political Organisation and Online Democracy*. London, Pluto Press, 2019.

²¹The *conventio ad excludendum* is «an agreement, that lays down that one or more parties are considered outside the area disposable for parliamentary support of a Cabinet (...) this agreement *ad excludendum* becomes an actual rule of the game, binding for all constitutional players.» (Elia L. in *Costituzione, partiti, istituzioni*. Bologna, il Mulino, 2009, p. 204).

In conclusion, the question which arises concerns the importance of the evolutionary process. Has a new form of government been put in place that increases the powers of the Executive and, in particular, those who lead it or is the process still ongoing, and therefore this a transitional period the outcome of which is unknown? The interpretation that a new form of government has replaced the old implies that parliamentary government has already been shelved, when in fact the constitutional rules continue to contemplate it. The grave consequence of this, therefore, is the negation of the prescriptive value of the Constitution regarding an essential aspect of the legal system of the Republic. In reality, it appears that this disruptive scenario has not yet occurred. The flexible nature of parliamentary government is specifically against it given its capacity to adapt itself to the changing political institutional scene partly as a result of the criticality of the constitutional rule concerning the reciprocal relations between the political bodies²². At the end of the day, even the solution found to the government crisis in August 2019 shows that Parliament can still play a decisive role. It returned to centre stage in a crucial moment of the functioning of the parliamentary government whereas it played a lesser role in the aspects mentioned above. Parliamentary government operates as long as the three political bodies – Parliament, Government and the President of the Republic – exercise the competences that the Constitution bestows on them. Or rather, this is the situation until one of them usurps the competences of the other, which appears not to have happened yet, despite the undoubted abuse that has taken place (for example, as regards the issuing of interlocutory decrees.)

Finally, an important task is awaiting the Constitutional Court. In the spotlight is the case concerning the 2019 budget law, when the Government imposed an approval time that precluded parliamentary debate. However, the Constitutional Court did not penalize this serious infringement of parliamentary prerogatives, limiting itself to issuing a warning for the future. A year on and the situation was repeated during the approval of the 2020 budget, when the new majority reduced the parliamentary prerogatives in much the same way. This raises fears that we are facing the nth slippage in terms of practice, a further *de facto* transformation in an important matter like the approval of the budget. But this would mean questioning the meaning of the evolutionary process, it would no longer be taken for granted that it led to a different version of the parliamentary system. The repetition of episodes like these involving the reduction of Parliamentary prerogatives seriously risks actually causing the definitive abandonment of parliamentary government.

²²Regarding the flexibility of the Constitution, cf. M. Fioravanti, *Le due trasformazioni costituzionali dell'età repubblicana*, in «Astridonline.it», no. 65, 2008.

Антоніна ТОКАРСЬКА,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

КОМУНІКАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У СПІВРОБІТНИЦТВІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Кожна налагоджена у рамках міжнародного права комунікативна практика виступає чинником успішності розвитку взаємин України з Європейським Союзом. Від 30 січня 2020 року ЄС та Україною заявлена співпраця «неформальної Робочої групи як платформа для діалогу та обміну досвідом у сферах стратегічних комунікацій, протидії дезінформації та питаннях, пов'язаних з медіа». Наша держава «зобов'язалась посилити залученість Уряду у стратегічні комунікації на національному та місцевому рівнях», а також покликана послідовно втілювати Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-й – 2021-й роки²³. Такі кроки з допомогою Європейської служби зовнішньої дії уважливлюють взаємодію і «спільні активності» для запобігання дезінформації та «проведення інформаційних компаній» [ЄС та Україна провели третю зустріч неформальної Робочої групи високого рівня зі стратегічних комунікацій. [<https://www.kmu.gov.ua>].

Що ж із доступних форм комунікативної взаємодії посилює для України актуальну співпрацю? Першим дієвим інтерактивним засобом обговорення назрілих питань став Діалог з прав людини між Україною та ЄС, який був започаткований у рамках асоціації з Європейським Союзом. Ця форма співпраці щодо додержання прав людини в Україні відповідає Національній стратегії з прав людини, затвердженій Указом Президента України № 119/2021 року від 24 березня 2021 року²⁴, згідно з планом дій щодо її реалізації. В полі зору Діалогу перебувають проблеми порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях; запобігання катуванню; реформи судової системи та виборчої; свободи слова, вираження поглядів та захисту учасників мирних зібрань і свободи об'єднань; прав дітей; гендерної рівності та права жінок і міжнародної співпраці та ряд інших. У полі зору комунікантів – представників обох сторін – перебувають питання

²³Про затвердження плану заходів на 2021 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. Постанова Кабінету міністрів України № 331-р від 14. 04. 2021 р. // Офіційний вісник України, 2021, № 33, с. 289, ст. 1972.

²⁴Про Національну стратегію у сфері прав людини. Указ президента № 119/2021 від 24 березня 2021 р. // Офіційний вісник України, 2021, № 26, с. 126, ст. 1257.

політики недискримінації, поваги прав мовних, етнічних, національних та релігійних меншин та ін., скеровані на додержання Конвенції ООН і Ради Європи та відповідних протоколів. Під час Діалогу учасники зосереджуються на необхідності повного виконання рекомендацій Венеційської комісії щодо Закону України «Про освіту». Гострими у діалозі залишилися питання вагомості положень Стамбульської конвенції, подолання проблем насильства у сім'ї, додержання прав дитини та необхідності Україною ратифікувати Римський статут міжнародного кримінального суду.

На шпальтах «Урядового порталу» під рубрикою «Європейська інтеграція» систематично репрезентовані звіти щодо виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС, починаючи із 2014 року, та її моніторингу. В останньому звіті за шість років Діалог із ЄС був названий у доповіді віце-прем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанишиної «інтенсивним та всеосяжним», а перелік питань порядку денного України з ЄС із кожним роком таким, що «розширюється».

Однак надалі залишаються актуальними питання, які українській стороні ще належить виконувати: це майже 8000 заходів у рамках понад 2000 завдань; загальна цифра виконання Україною Угоди про асоціацію становить 54 %. У реалізації своїх зобов'язань Україна просунулася лише на 10 %, хоча успіхом є прогрес, якого Україна досягла саме у сфері політичного діалогу, національної безпеки та оборони (89 %), і на другому місці – у сфері юстиції, свободи, прав людини (85 %). Комунікативні проекти ЄС та України передбачають трансляцію перспективної ціннісної взаємодії у різних напрямках. В означеній Угоді про співпрацю України з ЄС важливу роль відіграють усі запропоновані для спільноти засоби комунікації. Серед комунікативного інструментарію назвемо ті, які оприлюднюють плани, пов'язані з проектом ЄС під назвою «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС». Таким інформаційним каналом для цього проекту є «Європейський інтеграційний портал», який оприлюднює ініціативи Верховної Ради України. Із 21 жовтня 2021 року започатковані засідання за євроінтеграційним напрямом, ініційовані Президентом України. Наміри «зробити трендом» євроінтеграційні дні є змістовною моделлю поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС. Запрограмована системність у розгляді таких питань, як євроінтеграційні акти (про енергоефективність; захист прав споживача; цифровізація; про зелену трансформацію; проект рамкового закону про енергоефективність; про виробництво біометану). Позитивним є намір прийняти законопроект, який би встановив правовий статус Національної комісії з державного регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку(№ 6055). Загострюються

питання про аудіовізуальні засоби масової інформації, які мають відповідати принципам свободи слова та свободи ЗМІ. На «Євроінтеграційному порталі» знаходять своє оприлюднення і документи, які віддзеркалюють рух України в Європейському напрямі. В останній період діяльності Верховної Ради такими стали повідомлення про ратифікацію восьми важливих документів, серед яких: Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та збереження інформації (№ 0075); Угода між Україною та Фінляндською Республікою про взаємну охорону інформації з обмеженим доступом (№ 0089) та ін.

«Євроінтеграційний портал» ставить за мету широко пропагувати діяльність, вміщуючи для читачів матеріал про «Право ЄС», зокрема, «Про основи правової системи ЄС»; «Характеристику права ЄС»; подаючи в «Переклади актів права ЄС». Щомісячними є публікації «Оглядів з питань права ЄС» із метою наближення вітчизняного законодавства України відповідно до програмних положень Угоди про асоціацію України та ЄС.

Сутнісне інформаційне навантаження несе ще один задіяний інструментарій комунікативного взірця. Ідеться про запропонований для нас «Практичний посібник із бази даних права ЄС», який став Проектом ЄС (Association4U)²⁵. Науково-пізнавальна вартість запропонованих у Посібнику матеріалів сягає трьох розділів діяльності ЄС: по-перше, це роз'яснення особливостей користування офіційним журналом Європейського Союзу (Official Journal of the European Union); по-друге, оприлюднення особливостей користування веб-сайтом EUR-Lex як основною базою даних права ЄС (eur-lex.europa.eu); по-третє, Посібник оприлюднює дані про те, яка інформація розміщена на веб-сайті суду Європейського Союзу (curia.europa.eu).

Отже, комунікативні канали співпраці, які постійно розширюються і вдосконалюються, змістовно скеровують Україну на шлях виконання взятих перед ЄС зобов'язань.

²⁵ Детальніше дивитися тут: <https://association4u.in.ua/>.

Тетяна СИДОРУК,
доктор політичних наук, професорка,
завідувачка кафедри міжнародних відносин
Національний університет «Острозька академія»,
м. Острог, Україна

Віктор ПАВЛЮК,
кандидат історичних наук, професор кафедри країнознавства
Національний університет «Острозька академія»,
м. Острог, Україна

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК СЛАБКА СПРОБА ТРАНСФОРМАЦІЇ СХІДНОГО СУСІДСТВА ЄС

Після завершення процесу розширення на Схід прагнення ЄС трансформувати своє зовнішнє середовище зосередило на його східних і південних сусідах, що було зумовлено зростаючою взаємозалежністю з цими країнами та новими загрозами безпеці і процвітання ЄС, які від них походили. Європейська політика сусідства (ЄПС) та регіональні відгалуження у її рамках, включаючи Східне партнерство (СхП), стали конкретним втіленням бажання ЄС змінити (демократизувати, європеїзувати, стабілізувати) своє оточення з допомогою норм, правил і цінностей. Про це відкрито заявляв колишній єврокомісар з питань розширення та Європейської політики сусідства Ш. Фюле, який так пояснював загальну мету ЄС щодо східних сусідів: «Йдеться про завершення трансформації європейського континенту»²⁶.

СхП запропонувало шлях до поступової та часткової інтеграції країн-партнерів з ЄС, ґрунтуючись на їх прогресі у внутрішньому реформуванні. Новизна його двостороннього виміру полягала в тому, що було передбачено можливості розвитку відносин, які раніше ЄС запропонував Україні, усім східним сусідам: угоди про асоціацію, глибокі зони вільної торгівлі, лібералізація візового режиму, програми комплексного інституційного розвитку тощо. Інструменти ж, передбачені у рамках багатостороннього виміру (саміт, Рада міністрів, тематичні платформи, робочі панелі, флагманські ініціативи, Форум громадянського суспільства, Євронест тощо), стали цілком новими для регіону.

СхП спрямоване на сприяння процесам трансформації у східних партнерах з метою впровадження в них норм і цінностей ЄС, таких як відданість верховенству права, повага до прав людини, належне

²⁶Dempsey, J. (2013). The transformative power of EU enlargement: An interview with Štefan Füle. Carnegie Europe, Judy Dempsey's Strategic Europe. Available at: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=53742> (accessed on 15 August 2021).

управління, наближення національного законодавства до правил єдиного ринку ЄС. Незалежно від того, визначається це як «м'яка», «нормативна» чи «трансформаційна» сила, вплив ЄС ґрунтується на складному поєднанні його економічної привабливості, взаємозалежності, просуванні міжнародних норм та обіцянки більш тісної інтеграції, привабливої для деяких східних сусідів (Грузії, Молдови, України). Зрештою, вплив ЄС також залежить від його фактичної політики та його здатності ефективно її реалізовувати.

СхП з самого початку залишало відкритим питання, що має відбутися, якщо будь-яка держава-партнер реалізує передбачену програму реформ (європеїзується) і стане сумісною з ЄС. Отже, ця програма справедливо описується як невдала спроба бюрократичної відповіді на політичне питання²⁷. Політичне питання стосується того, де мають бути відмальовані остаточні кордони об'єднаної Європи, а СхП покликане забезпечити проєкцію нормативної моделі ЄС у східному сусідстві при замовчуванні питання про можливість майбутнього розширення. Проблем східного кордону ЄС у СхП ніби уникали, відсуваючи її далі.

З часу установчого саміту СхП 7 травня 2009 року у Празі ЄС кілька разів переглядав його окремі інструменти у рамках реформ ЄПС, ініційованих у повідомленнях Європейської Комісії «Нова відповідь на зміни у країнах-сусідах» 25 травня 2011 року²⁸ та «Перегляд Європейської політики сусідства» 18 листопада 2015 року²⁹, а також за результатами шести самітів СхП. Зокрема, в 2011 році було запроваджено більш чітку залежність між допомогою ЄС та реформами у країнах-партнерах (принцип «більше за більше»), зміцнено партнерства з суспільствами країн-сусідів та активізовано підтримку неурядових організацій в державах-партнерах. Водночас з 2015 року спостерігається помітне зміщення акцентів на питання стабілізації та диференціації східного сусідства і певний відхід від ціннісно-орієнтованого нормативного підходу, націленого на його демократичну трансформацію. Низка дослідників у цьому контексті вказує на геополітизацію СхП, формування більш прагматичного погляду ЄС на

²⁷Wilson, A. (2017). Partners for Life: Europe's Unanswered «Eastern Question». Available at: http://www.ecfr.eu/publications/summary/partners_for_life_europes_unanswered_eastern_question_7232 (accessed on 11 August 2021).

²⁸European Commission. (2011). A New Response to a Changing Neighbourhood. Joint Communication by the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission. Brussels, 25 May. Available at: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf (accessed on 15 August 2021).

²⁹European Commission. (2015). Review of the European Neighbourhood Policy. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 18.11.2015. Available at: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf (accessed on 11 August 2021).

своє східне сусідство і зниження його трансформаційних амбіцій в регіоні³⁰.

Після стислої презентації змісту та механізмів ініціативи доцільно проаналізувати реальні результати цієї політики. Незважаючи на значне поглиблення політичного та економічного співробітництва, маючи на увазі передусім підписання у 2014 році угод про асоціацію з трьома (Грузія, Молдова, Україна) з шести партнерів, впровадження СхП, особливо у вимірі його трансформаційного впливу, не досягло заявлених цілей. Щоб оцінити, наскільки успішними були трансформаційні зусилля ЄС, слід проаналізувати передусім його успіхи у просуванні принципів демократії, прав людини та адаптації законодавства до європейських цінностей у країнах-партнерах.

Аналіз щорічних звітів Фрідом Хауз «Перехідні країни» за дванадцятирічний період з часу появи СхП (2009–2020 рр.) по 6 країнах-учасницях (див. табл. 1) демонструє, що індекс демократії в них залишився на колишньому рівні, в той час як у деяких країнах наприклад, в Азербайджані та Україні, навіть знизився (шкала від 1 до 7, де 1 – найвищий індекс, а 7 – найнижчий). Країни, які мали гібридні режими дванадцять років тому (Грузія, Молдова, Україна), такими і залишилися. За цей час усі вони пережили бурхливі політичні зміни, проте їх політичні системи не змінилися. Азербайджан і Білорусь упродовж усього розглядуваного періоду мають вкорінені консолідовані авторитарні режими, Вірменія – напівконсолідований авторитарний режим.

Таблиця 1. Індекс демократії в країнах СП у 2009 – 2020 рр.

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Азербайджан	6,25	6,39	6,46	6,57	6,64	6,68	6,75	6,86	6,93	6,93	6,93	6,86
Білорусь	6,57	6,57	6,57	6,68	6,71	6,71	6,71	6,64	6,61	6,61	6,61	6,61
Вірменія	5,39	5,39	5,43	5,39	5,36	5,36	5,36	5,36	5,39	5,43	5,07	5
Грузія	4,93	4,93	4,86	4,82	4,75	4,68	4,64	4,61	4,61	4,68	4,71	4,75
Молдова	5,07	5,14	4,96	4,89	4,82	4,86	4,86	4,89	4,93	4,93	4,96	4,89
Україна	4,39	4,39	4,61	4,82	4,86	4,93	4,75	4,68	4,61	4,64	4,64	4,61

Джерело: Nations in Transit Comparative and Historical Data Files. All Data – Nations in Transit, 2005 – 2020. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>

Хоча сприяння демократизації було включено до пріоритетних цілей ЄПС, а згодом ще більше підкреслено у СхП, лише 30 % фінансування ЄПС було виділено на цю мету³¹. Для всіх держав, в тому числі й асоційованих партнерів ЄС, загрозливими проблемами

³⁰Valiyeva, K. (2016). The EU's Eastern Partnership: normative or geopolitical power projection? *Eastern Journal of European Studies*, 7 (2), pp. 11 – 29; Crombois, J. (2019). The Eastern Partnership: Geopolitics and policy inertia, *European View*, 18 (1), pp. 89 – 96.

³¹Shapovalova, N. and Youngs, R. (2012). EU democracy promotion in the Eastern neighbourhood: A turn to civil society? *Fride Working Paper 115*. December. Available at: https://www.files.ethz.ch/isn/156623/WP_115_EU_democracy_promotion_in_the_Eastern_neighbourhood.pdf. (accessed on 15 August 2021).

залишаються боротьба з корупцією, забезпечення верховенства права, незалежності судової системи, надмірний державний моніторинг діяльності неурядових організацій тощо. Навіть юридичне наближення законодавства асоційованих партнерів до правил єдиного ринку, що вимагається угодами про асоціацію в частині поглиблених зон вільної торгівлі, виявилось більш складним, ніж очікувалося через брак фінансування, необхідного для пом'якшення неминучих у цьому процесі витрат.

З іншого боку, прагнення ЄС поширити свій економічний та політичний вплив у регіоні шляхом підписання угод про асоціацію, включно з формуванням зон вільної торгівлі, зустріло опір Росії, яка сприйняла таку політику як втручання у її традиційну сферу впливу. Це створило нові лінії розподілу, оскільки країни-партнери були змушені обирати між двома інтеграційними проектами та центрами сили. Отже, СхП не змогло забезпечити також стабільність і безпеку в регіоні, що чітко проілюстрував російсько-український конфлікт.

Початково заявлені у СхП амбіції дали неоднозначні результати і зазнали змін у 2015 році. У повідомленні Європейської Комісії «Перегляд Європейської політики сусідства» від 18 листопада 2015 року ЄС переглянув не лише окремі інструменти СхП, а й, схоже, загальноприйняті раніше припущення щодо його привабливості для сусідів на сході, приділяючи більше уваги питанням стабілізації та диференціації, ніж реформам у східному сусідстві³². Цей документ відображає схильність ЄС рухатися у напрямку реальної політики на шкоду універсальному підходу, базованому на його власних цінностях, перехід від нормативної риторики до пріоритету стабілізації. Змінений підхід до сусідства, включаючи СхП, зміщує увагу з питань просування демократії до стабілізації як основного політичного пріоритету оновленої ЄПС. У документі ЄС також визнає, що не всі партнери прагнуть дотримуватись його правил та стандартів, тому існує потреба враховувати бажання кожної країни щодо характеру та динаміки її відносин із ЄС. Диференційований підхід у поєднанні з принципом «більше за більше» дає можливість орієнтованим на реформи партнерам (Грузія, Молдова, Україна) скористатися посиленою фінансовою та технічною допомогою за умови продовження реформ. Однак у випадках Вірменії, Азербайджану чи Білорусі, які прагнуть уникнути політичних та нормативних умов у політичному діалозі з ЄС, принцип диференціації у довгостроковій перспективі може підірвати

³² European Commission. (2015). Review of the European Neighbourhood Policy. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 18.11.2015. Available at: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf (accessed on 11 August 2021).

імідж ЄС як «нормативної сили», а СхП може втратити значення як інструмент демократичної трансформації в країнах-партнерах.

Ці нові підходи ЄС на практиці простежуються у підготовці та підписанні менш амбітних, порівняно з угодами про асоціацію, партнерських угод з Вірменією та Азербайджаном, стабілізації з 2016 року і аж до президентських виборів 9 серпня 2020 року відносин із Білоруссю. Попри вступ Вірменії до Євразійського економічного союзу, у жовтні 2015 року. ЄС розпочав із нею переговори щодо Всеосяжної та розширеної партнерської угоди, яка була підписана на саміті СхП у Брюсселі в листопаді 2017 року. Торговельна частина цієї угоди, на відміну від угод про асоціацію, не містить їх найважливішого компоненту – зони вільної торгівлі – і пристосована до зобов'язань Вірменії в рамках Євразійського економічного союзу. У лютому 2017 року ЄС розпочав переговори щодо Всеосяжної та розширеної партнерської угоди з Азербайджаном³³.

Схвалені на саміті СхП у Брюсселі в листопаді 2017 року «20 досягнень до 2020 року» спрямовані передусім на підвищення стійкості регіону, його економічного розвитку, зміцнення міжлюдських контактів, інфраструктури, енергетичного співробітництва, посилення співпраці на рівні громадянського суспільства тощо³⁴. Імплементация цих завдань, безумовно, сприяє зміцненню зв'язків між східними сусідами та ЄС, однак вони ще раз підтверджують, що останній все більше фокусується на практичній співпраці з країнами-партнерами і уникає стратегічно й політично амбітних завдань.

Отже, як показує понад десятирічний досвід реалізації СхП, Європейському Союзу досі не вдалося серйозно посилити свій вплив у регіоні Східної Європи та Південного Кавказу. Упродовж останніх років набір інструментів СхП неодноразово розширювався, але, попри докладені зусилля, реальний вплив ЄС на трансформаційні процеси в державах-партнерах залишається незначним. Це яскраво проявляється на прикладі України, у випадку якої політика Євросоюзу має важливий, але не трансформаційний вплив. Можна виділити 3 групи причин, які перешкоджають нормативному впливу ЄС і гальмують демократичні трансформації у країнах-партнерах: по-перше, це концептуальні та інституційні обмеження політики ЄС щодо східних сусідів (відсутність перспективи членства, слабкість стимулів тощо), по-друге, внутрішні виклики для сталої трансформації країн СхП (корисливі інтереси еліт, системна корупція, неефективні державні інститути тощо); по-третє, вплив Росії, який є протиположним європейському впливові ЄС у регіоні.

³³Sydoruk, T., Tyshchenko, D. (2018). A review of the Eastern Partnership after ten years: the need to reconsider its efficacy // Romanian Political Science Review. XVIII (2), p. 219.

³⁴Sydoruk, T., Tyshchenko, D. (2018). A review of the Eastern Partnership after ten years: the need to reconsider its efficacy // Romanian Political Science Review. XVIII (2), p. 222.

Мирослава СІРАНТ,

докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Діяльності Ради Європи направлена на прогресивний розвиток існуючих підходів до регулювання питань, пов'язаних із забезпеченням охорони навколишнього середовища.

У світлі розвитку екологічних прав особливу увагу звертає участь України у Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року та поширення на свою територію юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ)³⁵.

Як зазначає А. В. Бабич, розглядаючи практику Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав, ще більш вражаючим, ніж прогрес визнання безпосередніх екологічних прав у міжнародному праві, стало креативне тлумачення існуючих фундаментальних прав у прагненні досягти екологічні цілі. Висновки ЄСПЛ мають рекомендаційний характер для державної влади. Лише впровадження ефективної правової системи, створення незалежних контролюючих органів, надання громадянам можливості впливати на прийняття владних рішень може змінити ситуацію у кращий бік³⁶.

Починаючи з 1990-х років Європейський суд з прав людини почав виводити екологічні права з інших, більш традиційних фундаментальних прав, таких як право на повагу до приватного та сімейного життя, право на інформацію, право на життя.

У контексті характеристики відповідного виміру співробітництва України з Радою Європи не можна не відзначити наявності ряду дискусійних моментів. Питанням співпраці у сфері охорони навколишнього середовища важлива роль відведена діяльності не тільки Ради Європи, а й інших об'єднань, учасником яких є Україна, у тому числі Європейської комісії з навколишнього середовища Європейського Союзу.

Співпраця України з міжнародними організаціями у сфері охорони навколишнього середовища (на прикладі ЮНЕП, Ради Європи) є динамічна, продуктивна та багатостороння, однак зміст

³⁵Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³⁶Бабич А. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав. Підприємство, господарство і право. 2019, № 11, с. 165.

співробітництва у кожному випадку безпосередньо залежить від його потенціалу, беручи до уваги існуючі виклики, політичні, соціально-економічні умови.

Стратегічними цілями екологічної політики є збереження природних екосистем і підтримка їх цілісності, поліпшення здоров'я населення та демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки Європейського Союзу і підвищення якості життя європейців. Для оцінки безпечного, сталого та стабільного розвитку ЄС слід виходити з масштабів та інтенсивності впливу різних видів антропогенної діяльності на стан природних екосистем, їх біологічне різноманіття і екологічну безпеку.

Формування екологічної політики Європейського Союзу проводиться у двох напрямках – загально-територіальному та програмно-територіальному. В екологічних програмах використовуються методичні підходи та загальні принципи формування і планування та специфічна форма універсальної «моделі партнерства».

Одним з найбільш ефективних напрямів підвищення значимості екологічної політики Європейського Союзу є розвиток моделі партнерства в екологічній сфері, що відображено у Конвенції із збереження європейської живої природи і природних середовищ існування. Розвиток партнерської моделі передбачає наявність двох ключових умов: існування зацікавлених кіл на всіх інституційних рівнях, які могли бути партнерами у вирішенні проблем екологічно орієнтованого управління; пропозицій практичних заходів щодо включення громадянського суспільства в екологічно орієнтоване управління.

У даний час в Європейському Союзі сформувався розуміння необхідності перетворення існуючих адміністративних систем управління екологічною діяльністю. В інтересах розвитку цих систем широке застосування отримали ринкові механізми заохочення підприємницьких ініціатив у сфері охорони навколишнього середовища при збереженні контролю та нормування в екологічній сфері з боку держави.

Регулюючу роль Європейського Союзу слід розглядати як необхідну умову вирішення проблем збереження навколишнього природного середовища в Європі. Загальною проблемою для ефективної реалізації екологічної політики є проблема нестачі коштів для їх вирішення. Саме ця обставина є ключовим фактором при визначенні пріоритетів регіональної екологічної політики в ЄС.

У сфері регіональних проблем екологічної політики необхідно вирішити у законодавчому порядку проблему виділення не менше 10 % дохідної частини бюджету ЄС на реалізацію природоохоронних заходів, розвитку та вдосконалення особливо охоронюваних природних

територій та вдосконалення системи екологічного управління у сфері контролю стану природного середовища та у галузі екологічної безпеки. Неповне перерахування проблем екологічної політики демонструє різноманіття, тому система пріоритетів при вирішенні проблем охорони навколишнього середовища повинна бути гнучкою.

Багатогранність екологічних проблем вимагає глибокого аналізу. Комплексний підхід до вивчення окремих факторів природного середовища в їх поєднанні з сферами виробничої діяльності, що історично склалися, традиційними формами природокористування в регіонах створюють передумови якісно нової оцінки розвитку та збереження природних екосистем в умовах антропогенного ландшафту, забезпечуючи реалізацію головного завдання – систему безпеки ЄС.

Основними адміністративними інструментами європейської екологічної політики є нормативні акти та документи, конвенції та директиви, регламенти. Конвенції, особливо прийняті під егідою ООН, є важливим інструментом глобальної екологічної політики. Під дію конвенцій потрапляє велика кількість галузей, природні ресурси та небезпечні для навколишнього середовища види людської діяльності. У сферу, регульовану цими документами, входять клімат і атмосфера, моря і океани, ліси та пустелі, біологічне різноманіття та зникаючі види зокрема.

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року визначено, що питання навколишнього середовища і екології, разом зі збереженням культурної спадщини та ефективного управління ним, збагачення новими творчими результатами, є основним пріоритетом, що передбачає необхідність здійснення належних політичних заходів³⁷.

Частина останніх буде спрямована на підтримку конвенційного механізму екологічного співробітництва України, оскільки для охорони навколишнього середовища в країні особлива увага приділятиметься міжнародному співробітництву, заходам громадського інформування з метою прищеплення культури охорони навколишнього середовища.

Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів у сфері охорони навколишнього середовища. Активний розвиток і використання у міждержавній взаємодії саме конвенційного механізму обумовлено особливостями міжнародного договору як джерела міжнародно-правових зобов'язань. Поширеною думкою є те, що договірна форма дозволяє досить чітко сформулювати правомочності та зобов'язання сторін, а це сприяє вступу у чинність і застосування договірних норм.

³⁷Основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

Ірина СОФІНСЬКА,
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

МІГРАЦІЯ В ОБ'ЄКТИВІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Перманентна (але спорадична) активізація різноманітних глобалізаційних, цивілізаційних і міграційних процесів у світі, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, задекларовані у Конституції України, технологічні трансформації та поширення COVID-19, викликають потребу у переосмисленні політико-правового конструкту громадянства.

Громадянство держав-членів ЄС часто є передумовою (причиною та ціллю) міграції (легальної та нелегальної, видимої чи латентної), а тому прикордонні з ЄС держави вздовж міграційних маршрутів відчують загрозу власній безпеці та дестабілізацію внутрішнього правопорядку (недієздатність) і, як наслідок, втрачають довіру громадян до національних органів публічної влади. Пропонований інструмент контролювати міграцію в ЄС – аутсорсинг міграції – виявився, дивлячись на Білорусь чи Туреччину, комплексним, більш політично заангажованим, економічно не виправданим конструктом, ніж правовим.

Протягом 2020 року поширення COVID-19 у світі «пригальмувало» міграцію щонайменше на одну третину (6 % пунктів перетину кордону з ЄС повітрям (аеропортів), 25 % сушею та 9 % водою були закриті). В доковідний час Європа «прихистила» понад 86 млн. мігрантів, що становить 12 % від загальної кількості населення (за останніх тридцять років кількість мігрантів збільшилася на понад 30 млн. осіб). Якщо міркувати глобально, то на кінець 2019 року ми говорили про 272 млн. мігрантів у світі або 3,5 % усього населення, з яких 164 млн. осіб – це заробітчани, майже 26 млн. біженців і 4 млн. апатридів³⁸. Найбільше мігрантів проживали в США (50 млн. осіб, що дорівнює 15,3 % усього населення)³⁹. В ОАЕ проживали понад 8 млн. мігрантів, що становить 88,1 % усього населення, тоді як власних громадян – 11,9 %, до прикладу в Катарі (77,3 %), Кувейті (72,8 %), Бахреїні (55 %), Омані (46,5 %), Сінгапурі (43,1 %)⁴⁰. В Європі найвищий відсоток мігрантів є в Люксембурзі (47,6 %), Швейцарії (28,8 %), на Мальті (26 %).

³⁸World Migration Report 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.

³⁹World Migration Report 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.

⁴⁰World Migration Report 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.

Продовжуючи аналізувати сучасну антропосферу міграції, варто наголосити, що найбільше апатридів (осіб без визначеного громадянства) є з Бангладеш, Кот Д'Івуару та М'янми, а внутрішньо переселених осіб та біженців до Європи «постачає» Сирія⁴¹.

Громадянство саме у контексті постійного у часопросторі правового та ефективного зв'язку між особою та державою без зазначення етнічного походження особи, який передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв, отримало широке застосування в Європейському Союзі. Ідея осмислення та унаочнення ЄС як наднаціонального утворення зародилася ще у далекому 1969 році, коли започатковувалася матриця ЄС та особливості взаємовідносин із європейськими державами-учасницями. Згодом вона отримала своєрідне логічне продовження (стала зримою), коли у 1973 році глави держав та урядів держав-учасниць ЄС прийняли «Декларацію європейської ідентичності»⁴².

Концепцію ЄС, як наднаціонального утворення – т. зв. «*Staatenverbund*», вперше запропонував німецький правник-конституціоналіст, суддя Федерального конституційного суду Німеччини (1987–1999) Пауль Кірхгоф у 1992 році. Модель громадянства Європейського Союзу, як наднаціонального утворення (*supranational body*), визріла та набула чітких політико-правових обрисів, починаючи з прийняття Маастрихтської угоди 1992 року. Саме таке обґрунтування концепції було продемонстроване у рішенні Федерального конституційного суду Німеччини⁴³ від 12 жовтня 1993 року у контексті опрідметнення ЄС та ролі і місця Німеччини в наднаціональному утворенні після прийняття Маастрихтської угоди⁴⁴.

Поряд із цим, найвагоміше переосмислення громадянства ЄС відбулося у вигляді реалізації на практиці концепції «вільного руху (пересування) осіб» (*freedom of movement of persons*)⁴⁵. Відомо, що громадянство ЄС є додатковим до національного громадянства кожної держави-учасниці Європейського Союзу і передбачене ст. 20 Угоди про функціонування Європейського Союзу (в редакції після набуття чинності Лісабонської угоди у грудні 2009 р.)⁴⁶. Також у ст. 20–25 цієї ж

⁴¹World Migration Report 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.

⁴²European Citizenship / Armin von Bogdandy, Felix Arndt. In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2011.

⁴³BVerfGE 89, 155 (Maastricht), 12. 10. 1993 URL: <https://www.servat.unibe.ch/tools/DfrInfo?Command=ShowPrintText&Name=bv089155>

⁴⁴Kirchhof P. Der deutsche Staat im Prozeß der europäischen Integration, in: HbdStR VII, § 183, Rn 38, 50 ff. und 68 f. S. 349-357.

⁴⁵Софінська І. Д. Громадянство Європейського Союзу: філософсько-правові витоки та геополітичні виклики сьогодення. Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21 – 22 квітня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 115–122.

⁴⁶Blackstone's EU Treaties and Legislation 2009–2010 / N. Foster // Oxford University Press, 2009. P. 632 – 633.

Угоди встановлені чотири свободи громадянства ЄС, належні громадянинові кожної держави-учасниці ЄС, незалежно від того, в якій саме державі-учасниці ЄС він перебуває: право на вільний рух/пересування (осіб, товарів, послуг і капіталу) та вибір місця проживання, право голосу (як активне, так і пасивне), право на дипломатичний захист, право на петиції⁴⁷.

У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом⁴⁸, яка стала стратегічним орієнтиром проведення системних соціальних, законодавчих та економічних реформ в Україні. Серед семи розділів Угоди про асоціацію важливим для нас є розділ III, який стосується юстиції, свободи, безпеки та прав людини (ст. 14–24)⁴⁹. Якщо у 2014 та 2015 роках цей розділ був виконаний на 100 %, то у 2020 році – лише на 65 %, а загальний прогрес виконання положень цього розділу – 87 %⁵⁰.

У сфері міграції, притулку та управління кордонами були заплановані дії щодо спільного управління міграційними потоками територіями сторін Угоди, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти (регіонів-донорів). Діалог між сторонами Угоди ґрунтується на принципі солідарності (*solidarity*), як засадничого джерела європейської єдності, взаємної довіри (*mutual trust*), спільної відповідальності та партнерства (*joint responsibility and cooperation*). Серед найосновніших зобов'язань України у цій сфері можна виділити такі: розвиток інфраструктури для забезпечення біженцям гідних умов перебування; укладення угод про реадмісію осіб з основними державами походження (транзиту) нелегальних мігрантів.

Серед позитивних сторін виконання Угоди у сфері міграції – запровадження безвізового режиму Україною та ЄС у 2017 році, мета якого найперше забезпечити мобільність осіб і дати можливість громадянам України легально перетнути кордон Україна – ЄС без візи (дозволу компетентного органу на в'їзд на територію держави-члена ЄС).

Законодавча база у сфері політики щодо шукачів притулку та біженців передбачена Законом України «Про біженців та осіб, які

⁴⁷Blackstone's EU Treaties and Legislation 2009–2010 / N. Foster // Oxford University Press, 2009. P. 632–633.

⁴⁸Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27. 06. 2014 р. // Офіційний вісник України, 2014, № 75, т. 1, ст. 83, ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

⁴⁹Там само.

⁵⁰Пульс Угоди. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/>.

потребують додаткового або тимчасового захисту» 2011 року⁵¹ та розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про утворення державних установ» 2017 року⁵² (на підставі якого в Києві, Одесі та Харкові були створені центри соціальної інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту).

Окремо у контексті міграції варто відзначити, що Україна має не лише чинну угоду з ЄС про реадмісію осіб (нелегальних мігрантів) 2007 року⁵³, а й уклала такі ж угоди з Молдовою, Білоруссю, Росією, Узбекистаном, Туркменістаном, Грузією, Туреччиною, В'єтнамом (державами-донорами мігрантів). На 2024 рік заплановано укласти імплементаційні протоколи з державами-членами Європейського Союзу щодо виконання Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб, а також угод про реадмісію осіб з державами походження (транзиту) нелегальних мігрантів.

Отже, виконання Угоди про асоціацію у сфері міграції, притулку, управління кордонами беззастережно пов'язане із запланованою реалізацією Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року.

⁵¹Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України № 3671-VI від 08. 07. 2011 // Офіційний вісник України, 2011, № 59, ст. 83.

⁵²Про утворення державних установ. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 987-р від 27. 12. 2017 р. // Офіційний вісник України, 2018, № 4, с. 197, ст. 191.

⁵³Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб 18. 06. 2007 р. // Офіційний вісник України, 2008, № 8, с. 5, ст. 197.

Секція 1 УКРАЇНА – ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН

Степан СЛИВКА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

У ЄВРОПУ З ЗАКОНАМИ ПЕДАГОГІКИ

Європейська освіта перебуває у постійних інноваціях. Педагогічні інновації стосуються й української освіти. Думаю, що доцільно розпочати цей процес з формування філософських законів педагогіки.

Підтвердженнь існування філософських законів педагогіки не багато. В кожному разі я такими відомостями не володію. Свої міркування проводжу на основі вищої педагогічної і юридичної освіти, п'ятдесятирічної практичної педагогічної діяльності: 13 років у середній школі, 27 років у вищих навчальних закладах, а решту на керівній кадрово-педагогічній роботі. Був учителем, завучем, директором школи, завідувачем кафедрою, деканом, першим проректором, заступником начальника відділу кадрів у поліційних підрозділах.

Крім того, мій науковий доробок сягає понад 400 наукових праць з філософсько-правових, морально-етичних, канонічно-духовних, методологічно-педагогічних, метаантропологічних та інших видів проблем. На основі вищевикладеного, хочу сформулювати дефініції деяких філософських законів педагогіки.

Вважаю, що у філософії педагогіки існують такі сім основних законів: педагогічної істини, педагогічної мудрості, педагогічної іонізації, педагогічних явищ, педагогічних доцільностей, педагогічного процесу, педагогічних інновацій.

Закон педагогічної істини полягає у тому, що людина повинна набути відповідності деонтологічних знань, виховання і розвитку онтологічним засадам.

Тобто весь педагогічний зміст життя людини є її обов'язком, але цей обов'язок не може мати істини і бути скерованим у бік неадекватного відображення діяльності. Тоді педагогічний вплив не буде наслідком екзистенції людини, він суперечитиме спонуканням абсолютного духу. І навпаки, коли педагогічні дії сформовані у центрі істини – в душу, то настає явище реалізації Божого дару – феномен

істини, її пізнань й усвідомлень. Хоча усвідомлення педагогічної істини буде лише відносним поняттям, а не абсолютним, природним, а не надприродним. Однак така істина задовольняє умови життєдіяльності, оскільки адекватно відображає людські обмеження. Головне, щоб педагогічна істина не була фальшивою істиною, джерелом якої є зло. Слід зауважити, що особи, які уникають педагогічного впливу, невихованості, не можуть набути онтологічних засад істини.

Закон педагогічної мудрості набуває обов'язковості тому, що людина, маючи природні задатки до онтологічних роздумів, повинна розвивати їх своїм життєвим досвідом.

Мудрість є метафізичним поняттям, це вищий стан надлюдської духовності, вищі духовні знання і благо, наднормальні прояви ментальності, які жадають життєвих втілень.

Зрозуміло, що мудрість регулюється надприродним правом, під вплив якого підпадає не тільки розум, а й пруденційність (розсудливість), обґрунтована передбачливість. Відбувається певне софійне преображення, яке вимагає часу, тобто набуття досвіду. Причому, надприродне право має обов'язкову дію, тоді, коли наявний феномен мудрості знаходить свій розвиток у житті, поступово набирає досвіду. Тобто педагогічні дії над мудрістю будуть мати успіх тоді, коли буде наявний досвід.

Закон педагогічної іонізації цінний тим, що людина повинна навчитися реалізовувати всі можливості ступені добра, уникаючи активної дії зла на всіх життєдіяльних орбітах.

Розглянемо ситуацію, подібну до схеми ядра атома. Якщо за ядро прийняти закони: надприродні, природні і позитивні, а за орбіти – соціальне положення людини в суспільстві, то умовними електронами, які рухаються по орбітах, будуть елементами добра і зла. При цьому зауважимо, що добро – онтологічне, а зло – хоча й не онтологічне, але обов'язкове на землі (поки-що). Зло викоринити людині самотійно не можливо. Воно за всяку ціну намагається бути поряд з добром і рухається життєвими орбітами, намагаючись здійснювати іонізацію (змішування, гібрид зла і добра). Завдання педагогіки полягає в тому, щоб не допустити такої іонізації або, в крайньому випадку, зменшити гібридну силу. При цьому, слід враховувати життєві закономірності: чим ближче до центра умовного ядра перебуває людина (чим більша посада), тим більша доцентрова (притягувальна) сила, тобто тим більше ця людина творить добро і зло. Навпаки, зло поразляє людей з вищими посадами і ці люди, хоча й мають можливість творити більше добра, а насправді творять менше (заважає прониклива іонізація з добра зі злом). Тому у педагогічних впливах слід враховувати, що орбітальні достатки мають різні ступені іонізації. Жити за законами мають можливість люди на нижчих посадах, тому у них менше проявів зла.

Закон педагогічних явищ стає дійсним тому, що людина на синергетичному рівні може утворити таку феноменальну подію, яка внутрішньо сприймається як незбагненне педагогічне явище.

Синергетичний розвиток життєвих подій притаманний більшості людей. Проте цей розвиток може бути насичений онтологічними установками або неонтологічними. Ентропійні (перетворювальні) життєві процеси за допомогою біфуркації, симетричних або асиметричних проявів, флуктуаційних й атракторних проявів призводять до певного соціального становища. Це становище може бути оцінюване добром або злом і використане для вищого суспільного статусу. Феномен цього становища полягає у здивуванні людей щодо появи тих чи інших властивостей у кандидата на вищий суспільний статус. Однак, ми маємо справу з педагогічним явищем, яке – так чи інакше – формувалося педагогічними впливами.

Закон педагогічної доцільності має цінність в тому, що людині годиться свою життєдіяльність узгоджувати з метаантропологічними установками. Життєдіяльність людини повинна мати мету, щоб отримати найкращі досягнення.

Ці досягнення повинні бути онтологічними, тобто відповідати природним вимогам. Критеріями такої відповідності явищ виступатимуть така цілепокладальна діяльність, яка б задовольняла метаантропологічні установки: ордологічні, екзистенціальні, трансцендентальні. Ці установки є педагогічними нормами людського життя на землі для тілесного душевного і духовного задоволення. При цьому ці норми мають цільову визначеність у природному перебігу життєвих потреб. Звичайно, природний перебіг не повинен суперечити надприродному, тоді матиме місце педагогічна діяльність.

Закон педагогічного процесу існує тому, що протягом життя здійснюється послідовна, творча зміна суспільних станів людини залежно від атракторних властивостей педагогічного явища.

Педагогічні явища, які є природно доцільними, притягують людину до суспільного стану згідно з її внутрішніми налаштуваннями. Тобто, якщо людина має яскраво виражені внутрішні прояви до того чи іншого виду творчості, то ситуація складається так, що вона цією творчістю буде займатися. Здібну людину наче природно-надприродним магнітом затує виконувати улюблену справу, на яку очікує суспільство. Педагогічний процес до зміни суспільного стану тягнеться безперервно з моменту народження. Головне, щоб впливові особи на розвиток і формування молоді людини не наносили в цьому шкоду. Хоча і в такій ситуації педагогічний процес не згасне, але буде певне відтермінування результату.

Закон педагогічних інновацій застерігає, що внесення змін у навчання, виховання та розвиток людини є закономірним, але повинне відповідати онтологічним вимогам.

XXI століття активно розпочало інноваційну діяльність у галузі взагалі і в галузі педагогіки в тому числі. В цьому і є потреба, але існують побоювання, щоб ці інновації не порушили українських педагогічних традицій. Слід пам'ятати, що штучне не може бути досконалішим від природного, еволюційного, успадкованого. Педагогічні інновації не повинні бути скерованими проти здобутків видатних українських педагогів, зокрема В. Сухомлинського, Г. Ващенко, А. Макаренка та багатьох інших, не повинні десакралізувати українське суспільство. Інновації в українській педагогіці слід повернути у минуле, поставити на синергетичні рейки з самоорганізаційною методологією. Сучасні педагогічні інновації бажають бути озброєні теорією коеволуції природною узгодженістю, метаантропологічними амбіціями. Успіх буде тоді, коли педагогічна інновація відповідатиме онтологічним вимогам метаантропології: ордологічна (побутова, тілесна) інновація; екзистенціальна (душевна) інновація; трансцендентальна (духовна) інновація. Порушення онтологічних метафізичних установок веде до суспільних і державних проблем, які випливають з необдуманих педагогічних інновацій.

Отже, розглянута частина філософських законів педагогіки доводить, що наука духовних досліджень це точна наука, а педагогіка – це видима духовна боротьба за метаантропологічні характеристики молодих і дорослих людей, які зможуть повести потенції українського суспільства шляхом природного педагогічного менеджменту до онтологічних засад життя, до буття в Європейському Союзі.

Альона РОМАНОВА,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ЄВРОІНТЕГРАЦІНІ ПРОЦЕСИ ТА НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ

Людина – особа соціальна, а тому схильна до колективного функціонування і взаємодії в межах правового поля держави і правового простору. Набуття і обмін досвідом, розширення можливостей

вдосконалення правотворення і державотворення загалом — це глобальні очікування і сподівання від міжнародної співпраці в межах міждержавних утворень.

Якщо відштовхуватися від того, що інтеграційний процес — це процес становлення нової цілісності в результаті упорядкування, узгодження й об'єднання в просторі і в часі структур і функцій вже існуючих відкритих систем на кожному з рівнів їхньої організації⁵⁴, то можна констатувати, що прагнення України до євроінтеграції повинне ґрунтуватися на принципі збереження національної самобутності, зокрема, правової.

Сукупність духовних та матеріальних цінностей, створених українським народом протягом століть є основою його національної ідентифікації та певним національно-духовним кодом, втративши який ми приречені на зникнення з етнічно-культурної «карти» світу.

Беззаперечно, що базові цінності Європейського Союзу — повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини — це світоглядні принципи, які є близькими та зрозумілими кожному українцю. Саме вони об'єднують нас з європейцями більше, ніж закони чи міждержавні угоди⁵⁵.

Ціннісні вектори розвитку незалежної України і життєдіяльності українського народу у процесі євроінтеграції повинні не лише акумулювати в собі пропоноване Європейським Союзом, а й пропонувати на паритетних умовах власні аксіологічні константи державотворення і правотворення.

Ми повинні розуміти, що для української національної культури головним підґрунтям, є народна культура, на основі якої поступово утворилися професійні складові функціонування суспільства (наука, мистецтво тощо). Своєрідність української культури визначили також впливи географічних умов, особливості історичного шляху, а також взаємодія з іншими етнокультурами.

Варто акцентувати увагу на чинниках соціокультурної комунікації та інтеграції. Розуміння їхньої ролі постає з усвідомлення того, що культура кожного народу не формується ізольовано, відірвано від інших, а пов'язана з процесами людської міграції, а з нею і з взаємодією їхніх культур, обміном ціннісними надбаннями. Народи, котрі населяють той чи інший географічний простір, устанавлюють всередині себе і по сусідству, між собою, певні економічні, політичні й (ширше) духовні зв'язки, виробляють загальні засади життя та схожі звичаї,

⁵⁴Інтеграційний процес. <https://www.google.com/search?q=%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5>.

⁵⁵Про Євроінтеграцію простими словами. <http://www.drs.gov.ua/yevrointegratsiya/pro-yevrointegratsiyu-prostymy-slovamy/>.

традиції, цінності⁵⁶. Відповідно, ми теж не повинні ізолюватися, а, навпаки, бути відкритими до комунікації з іншими народами, але, ще раз наголосимо, – на паритетних умовах. Наша сила в нашій єдності. Україна має значний багаж культурних, моральних, правових тощо цінностей, котрі формувалися протягом тисячолітньої історії нашого народу і можуть збагатити не одне міждержавне утворення.

У жодному разі не варто плекати в собі почуття «меншовартості нації» через економічну нестабільність і політичні негаразди. Через це пройшли практично усі державні утворення на певному етапі свого розвитку, при тому, що більшості з них не було потреби століттями відстоювати, активно виборювати свою незалежність, суверенітет і право бути нацією.

Ідея соборності України її національно-культурна єдність не повинна «стертися» жодними економічними благами. Важливість цього принципу для українців аргументується рішучою відсіччю, ціною власного життя усім зовнішнім загарбникам і внутрішнім проявам сепаратизму.

Безперечно, Угода України з ЄС, тісне партнерство і співпраця – це прогресивна політика і перспективи розвитку нашої держави. Ми зможемо отримати досвід і підтримку з боку стратегічних партнерів у різних аспектах функціонування нашої держави, а також ми зможемо вкотре відкрити світові незалежну і горду націю. Міжнаціональний діалог культур повинен сприяти активному правотворчому процесу щодо забезпечення основних прав і свобод людини, а саме цього, серед інших аспектів, потребує правова система України.

Marcin GOŁĘBOIWSKI,
adiunkt, specjalista, katedra prawa konstytucyjnego,
Instytut nauk prawnych, Wydział Prawa i Administracji,
Dyrektor Centrum Promocji,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej,
Lublin, RP

THE LEGAL STATUS OF THE PARLIAMENTARY OPPOSITION IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND

One of the basic characteristics of modern developed democracies is the existence of a legal support framework for the opposition as a main counterweight to the possible seizure of state power. The existence of

⁵⁶Ярошенко Т. М. Феномен української культури. Джерельна база та методологічні засади її вивчення. Історія української культури. За ред. проф. В. П. Мельника, проф. М. В. Кашуби, проф. А. В. Яртіся. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2012. С. 11 – 45.

the institution of political opposition is impossible without democratic transformation. Therefore, in 2008 a resolution was adopted at the level of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, which approved the procedural guidelines on the rights and responsibilities of the opposition in a democratic parliament.⁵⁷ According to the resolution, “political opposition, both inside and outside parliament, is an extremely important component of the effective exercise of democracy. Despite the adoption of European standards on the legal framework of the opposition, in Ukraine and in the Republic of Poland there is no legislative regulation of its activities at the level of constitutions. The legal status of the opposition in these states is enshrined at the level of standing orders as normative legal acts.

The legal provisions of the Constitution of the Republic of Poland of 1997 do not directly refer to the institutionalization of the parliamentary opposition. However, on the basis of the constitutional principles, we can define the basic constitutional framework for the functioning of the opposition. The constitutional and legal principles of the functioning of the parliamentary opposition are determined by the principles of a democratic state ruled by law, representation, separation of powers and political pluralism. These principles guarantee the functioning of a political opposition in a democratic state ruled by law, both with parliamentary and non-parliamentary representation. The rules for the creation and operation of deputy and senatorial group are set out in the provisions of the Act of May 9, 1996 on executing of the mandate of deputy and senator and, the resolution of the Sejm of the Republic of Poland of July 30, 1992.⁵⁸ Standing Orders of the Sejm and resolution of the Senate of the Republic of Poland of November 23, 1990 Rules and Regulations of the Senate. When analysing the legal provisions specifying the tasks of parliamentary group and their participation in the performance of the functions of the Sejm and the Senate, it should be assumed that opposition groups have the ability to influence the ongoing work of parliamentary chambers. Polish system practice adopted the so-called “parities” guaranteeing the participation of representatives of minority parties. Consideration should be given to the introduction of legal regulations guaranteeing the participation of representatives of opposition forces in the work of internal organs of parliamentary chambers. Furthermore, it should be assumed that both constitutional and statutory provisions guarantee the participation of the parliamentary opposition in the legislative process, both through the right of legislative initiative or

⁵⁷Procedural Guidelines on the Rights and Responsibilities of the Opposition in a Democratic Parliament: PACE Resolution 1601 (2008).URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17626&lang=en>.

⁵⁸Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej : Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. URL : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/regulamin/regsejm.htm>.

through voting on the rejection of the presidential veto. The powers of the parliamentary opposition can be exercised not only under the ordinary legislative procedure, but also through specific legislative processes. The provisions of the Standing Orders of the Sejm and the Rules and Regulations of the Senate, by defining the role and tasks of deputies and senators groups, indirectly guarantee the participation of the parliamentary opposition in the performance of its function which consists in shaping the personal composition of state authorities. It is worth pointing out that in accordance with the provisions of the Act of 22 June 2016 on the National Media Council, the directly guarantees opposition groups participation in forming the composition of the National Media Council. The applied normative solution should be considered desirable in terms of guaranteeing the oppositions right to shape the composition of state authorities.

However, in Ukraine guarantees, rights and mechanisms of interaction of the parliamentary opposition with state authorities were vested in the original Verkhovna Rada of Ukraine which provided regulation within its structural subdivisions and subsequent editions of the Law of Ukraine "On Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine". But it was withdrawn on the basis of Law № 2600-VI of 08.10.2010⁵⁹. At the same time, another mechanism of interaction between the opposition and government to guarantee opposition activities was through the possibility of forming an opposition government. This was provided for by, Article 72 of the Law of Ukraine "On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine" which provided that "the parliamentary opposition after the formation of the Verkhovna Rada of the Cabinet of Ministers of Ukraine may form an opposition government from among the deputies of the parliamentary opposition⁶⁰."

In addition along with the firm belief in the need for constitutional changes and the adoption of a special law on the opposition in Ukraine and the Republic of Poland, we believe that this will preserve political diversity, provide a real opportunity to elect government officials with alternative views, free expression and criticism of public authorities, control over the activities of the government, as well as constructive interaction between the opposition and the government. In our opinion, for successful interaction of the opposition with public authorities important political and legal mechanisms of such interaction should be: 1) negotiations, including through

⁵⁹On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine of February 10, 2010. № 1861-VI, in the edition of 08. 05. 2010. № 2157-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. № 14 – 15, 16 – 17 Art. 133 (expired).

⁶⁰On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine of February 10, 2010. № 1861-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. № 14 – 15, 16 – 17 Art. 133 (as amended). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

politicians of foreign states and representatives of international organizations; 2) round tables; 3) political consultations; 4) conclusion of political and legal agreements (agreements, memoranda, universals); 5) appeal to international institutions (Venice Commission, Council of Europe, OSCE, etc.).

Наталія СТЕЦЬОК,

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права Львівського державного університету
внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ (ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ)

1. Одним із наслідків Революції Гідності стало підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом⁶¹. У Преамбулі цього документу, договірні сторони прямо зазначили, що вони є «відданими тісним і тривалим відносинам, які ґрунтуються на спільних цінностях, а саме: на повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод», а предметом Угоди, серед іншого, є відкритий діалог і співробітництво сторін з питань «внутрішніх реформ» з метою насамперед забезпечення «стабільності і дієвості демократичних інституцій» (ст. 6 Угоди)⁶². Однією з таких «дієвих демократичних інституцій», притаманних сучасним конституційним державам, по праву вважається орган конституційного контролю. В Україні таким органом є Конституційний Суд України, створення якого стало важливим елементом загального процесу відновлення державної незалежності Українського народу⁶³ та, фактично, цивілізаційного вибору Українського народу на користь європейських політичних та правових традицій⁶⁴.

⁶¹Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої // Відомості Верховної Ради, 2014, № 40, ст. 202.

⁶²Там само.

⁶³Стецюк Н. До 100-річчя національної доктрини конституційної юстиції в Україні // Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної та Східної Європи. Зб. матеріалів наук.-практ. конференції (Національний університет "Львівська політехніка", Львів 19 квітня 2019 р.). Львів: Каменяр, 2019 – С. 47–50.

⁶⁴Стецюк Н.В. Розвиток національної доктрини конституційної юстиції в контексті євроінтеграційних процесів України // Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Матеріали доповідей, диспутів і повідомлень учасників III-го Всеукраїнського столу. м. Львів, 8 грудня 2017 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. С. 205–208.

2. Розвиток інституту конституційної юстиції в Україні увібрали в собі весь спектр непростого процесу намагання перетворити пострадянську республіку в державу демократичну, соціальну та правову. Про це свідчає як зміст базових законів про Конституційний Суд України (1992, 1996 та 2017 рр.), так і динаміка та зміст конституційних змін щодо порядку створення та організації діяльності Конституційного Суду України. Останні такі конституційні зміни відбулися у червні 2016 року, які внесли суттєві корективи в частині змісту та обсягу повноважень Конституційного Суду України⁶⁵. На відміну від конституційних приписів 1996 року, на Конституційний Суд України більше не покладалося «здійснення судочинства разом із судами загальної юрисдикції»⁶⁶. Крім того, із Конституції України було вилучено положення про те, що Конституційний Суд України є «єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні»; у нього більше не було права офіційного тлумачення законів, однак появлялося право розглядати конституційні скарги. Конституційний Суд України отримав можливість надавати висновок про відповідність Основному Закону держави питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою⁶⁷. На виконання конституційних приписів 2016 року (щодо правосуддя), у прийнятому згодом Законі України «Про Конституційний Суд України» законодавцем було зазначено, що «Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України»⁶⁸.

3. Значна частина конституційних новел 2016 року щодо правосуддя та прийнятих на їх деталізацію законодавчих положень 2017 року загалом відповідала євроінтеграційним зобов'язанням України, в т. ч. і передбачених Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом (2014 р.). Однак, частину з них важко назвати такими, що мали б позитивно спрацювати на загальний процес «поваги до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод», чи такими, що були направлені на забезпечення «стабільності і дієвості» Конституційного Суду України як

⁶⁵Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України – Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://www.golos.com.ua/article/271528>.

⁶⁶Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. К.: Парламентське вид-во, 1996. 160 с.

⁶⁷Конституція України. [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁶⁸Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України. 2017. N 35. С. 376.

«демократичної інституції»⁶⁹. До таких, зокрема, можна віднести законодавче «продовження» (розвиток, деталізацію) конституційного положення ч. 2 ст. 148 Основного Закону держави, яке говорить, що «відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку»⁷⁰.

4. Законом України «Про Конституційний Суд України», зокрема, передбачено, що відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду на конкурсних засадах щодо осіб, яких призначає Президент України, здійснює конкурсна комісія, створена Президентом України. Склад цієї конкурсної комісії формується з числа правників з визнаним рівнем компетентності, які не беруть участі в конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду. Натомість, підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України здійснює комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України, у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України. В свою чергу, підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду з'їздом суддів України здійснює Рада суддів України (ст. 12 Закону)⁷¹.

5. Досвід практичної реалізації вищенаведених законодавчих положень, зокрема, через свою алогічність, непродуманість, юридичну необґрунтованість і т. д., свідчить про наявність потенційних загроз базовим демократичним цінностям, верховенству права та суттєво підриває «стабільність і дієвість» Конституційного Суду України як «демократичної інституції». Так, серед негативних проявів даного процесу, наприклад, є включення до складу конкурсних комісій з відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, яких призначає Президент України іноземних громадян, які, фактично, відіграють «вирішальну роль» у безпосередньому призначенні суддів Конституційного Суду України. Негативний досвід є в цій частині і в діяльності парламентського комітету, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України і який виконує функцію конкурсної комісії з відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, яких призначає Верховна Рада України. Теж саме стосується і Ради суддів України при здійсненні

⁶⁹Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої // Відомості Верховної Ради, 2014, № 40, с. 202.

⁷⁰Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁷¹Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2017, № 35, с. 376.

нею функції конкурсної комісії з відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, яких призначає з'їзд суддів України. Все це не викликає великого здивування, оскільки подібної системи «відбору» кандидатур на посаду судді/члена органу конституційного контролю немає в жодній європейській країні.

6. При подальшому удосконаленні правового регулювання діяльності Конституційного Суду України важливе значення має використання кращого зарубіжного/європейського досвіду функціонування конституційного правосуддя. Особливу увагу, як видається, варто далі звертати на загальне посилення ролі парламентаризму в системі функціонування влади сучасної конституційної держави. Звідси, з часом центрову роль у призначенні суддів Конституційного Суду України мала б відігравати Верховна Рада України. Такий підхід, як видається, найбільш повно сприяв би євроінтеграційним процесам України.

Андрій ПОЛТАВСЬКИЙ,

помічник директора

Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України,

м. Київ, Україна

ПРИЙНЯТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Під європейською інтеграцією (далі – євроінтеграція) розуміється процес впровадження європейських норм в українське законодавство. Таке впровадження має забезпечити, у тому числі, функціонування правової держави відповідно до вимог міжнародного та європейського законодавств.

На сьогодні діяльність правоохоронних органів та установ із техніко-криміналістичного й експертного забезпечення правосуддя щодо застосування спеціальних знань при збиранні (виявленні, фіксуванні, вилучанні, транспортуванні, зберіганні) та експертуванні (проведенні експертиз) об'єктів, що мають потенційну криміналістичну значущість, стандартизується на відповідність вимогам міжнародних стандартів систем управління з якості, гармонізованих в Європі⁷²⁷³, що

⁷²ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT)». URL : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=89192.

⁷³ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT)». URL : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88724.

бере свій відлік із початку 2000-х років та є першим напрямком стандартизації. Другий напрямок стандартизації бере свій відлік з 2012 року, коли підкомітетом із стандартизації у галузі безпеки інформаційних технологій (ISO/IEC JTC 1/SC 27 «IT Security techniques») об'єднаного технічного комітету (ISO/IEC JTC 1 «Інформаційні технології») Міжнародної організації із стандартизації (ISO) разом із Міжнародною електротехнічною комісією (IEC) було оприлюднено *перший міжнародний стандарт із криміналістики, що регламентує діяльність з оглядання місць вчинення комп'ютерних злочинів – ISO/IEC 27037:2012 «Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence»*, прийнятий в Україні як ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи безпеки. Рекомендації з ідентифікації, збору, отриманню та зберіганню цифрових доказів (ISO/IEC 27037:2012, IDT)». У подальшому зазначеними інституціями розроблено та прийнято ще понад 15 міжнародних стандартів, вимоги яких – прямо чи опосередковано – регламентують процеси збирання та експертування цифрової слідової інформації, що прийняті в Україні в якості національних нормативних документів – ДСТУ.

У 2012 році за ініціативи Національного органу стандартизації Австралії – недержавного органу Австралії із розроблення стандартів «Standards Australia» – Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) було створено *проектний комітет 272 «Криміналістика» (ISO PC 272 «Forensic Sciences»)*. У тому ж році за ініціативи Європейського комітету зі стандартизації (CEN) – міжнародної неприбуткової організації, основною метою якої є сприяння розвитку торгівлі товарами та послугами через розроблення та запровадження європейських стандартів, – створюється *проектний комітет 419 «Процеси криміналістики» (CEN/PC 419 «Forensic Science Processes»)*. Згодом зазначені проектні комітети були перетворені у постійно діючі *технічні комітети (TC)*.

У 2016 році ISO TC 272 «Forensic Sciences» опублікувало міжнародний стандарт ISO 18385:2016 «Minimizing the risk of human DNA contamination in products used to collect, store and analyze biological material for forensic purposes – Requirements» («Мінімізація ризику зараження об'єктів, що використовуються для збирання та аналізування біологічного матеріалу для цілей судової ДНК»), у 2018 році – першу та другу частини міжнародного стандарту ISO 21043-1:2018 «Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions» («Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення понять»), ISO 21043-2 «Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items» («Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів»). Останній стандарт регламентує процедури оглядання місць учинення злочинів (крім

комп'ютерних). На даний час ISO TC 272 «Forensic Sciences» розроблюються три частини стандарту 21043 щодо експертування доказів (аналізування, інтерпретування та звітування), а також стандарт ISO 20964 щодо специфікації витратних матеріалів, використовуваних у криміналістичному процесі, та вимог до складання виробів та комплектів, роботу над якими планується завершити у 2022 – 2023 роках.

Перша частина серійного стандарту 21043 була гармонізована Європейським комітетом зі стандартизації у 2018 році, друга – у 2020 році^{74,75}.

Розроблення міжнародних (європейських) стандартів із криміналістики та судової експертизи важливе для підвищення надійності, прозорості та довіри до судових доказів. Стандарти будуть узгоджувати практику роботи, щоб полегшити можливості криміналістичним установам із різних країн для спільної діяльності під час міжнародних розслідувань. Вони також уможливають обопільну взаємодопомогу установам із різних країн у разі катастрофічної події, коли можливості країни вичерпано (наприклад, під час розслідування причин катастрофи рейсу, МН-17, що сталася у 2014 році в небі над Україною).

У 2018 році за ініціативи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України (НДІСЕ) Національним органом стандартизації України – Державним підприємством «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» – з метою вдосконалення національної системи стандартизації у сфері криміналістики та судової експертизи створено Технічний комітет (ТК) «Судова експертиза» (наказ від 07. 05. 2018 р. № 125) із присвоєнням йому реєстраційного номера 192 та уповноваженням Київського НДІСЕ на здійснення функцій секретаріату ТК 192 «Судова експертиза» (ТК 192).

На сьогоднішній день ТК 192 розроблюється 30 проєктів ДСТУ⁷⁶, серед яких дві частини міжнародного стандарту 21043, прийнятих в Європі, що плануються до прийняття та оприлюднення у 2021 році.

Відповідно до п. 1 ст. 23 Закону України «Про стандартизацію», положення якого відповідають міжнародній та європейській практиці, *національні стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах*. П. 2 ст. 25 цього ж Закону визначає, що національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім

⁷⁴EN ISO 21043-1:2018 «Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions». URL : <https://standards.iteh.ai/catalog/tc/cen/696546f5-b78b-46ab-a0dd-e09eb5f25891/cen-tc-419>.

⁷⁵EN ISO 21043-2 «Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items». URL : <https://standards.iteh.ai/catalog/tc/cen/696546f5-b78b-46ab-a0dd-e09eb5f25891/cen-tc-419>.

⁷⁶Веб-сайт ДП «УкрНДНЦ». URL : http://uas.org.ua/ua/services/_standartizatsiya/tehnichni-komiteti-ukrayini/.

випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами.

При цьому, слід зазначити, що основною особливістю змісту міжнародних стандартів із криміналістики та судової експертизи, прийнятих в Європі, є регламентація того, «що» саме підлягає устандартуванню, а не «як» і «хто». Якими нормативними документами — настановами, методиками, стандартними операційними процедурами, інструкціями тощо — буде визначатися «яким чином» треба виконувати вимоги стандартів із криміналістики, вирішується національними органами державної влади та управління, до компетенції яких належить сфера правоохоронної діяльності та експертного забезпечення правосуддя. Ними ж і визначається «хто» повинен відповідати вимогам зазначених стандартів. Тобто, мова йде про обов'язковість застосування стандартів із криміналістики та судової експертизи впровадженням їх вимог у практичну діяльність відповідно до національного законодавства із визначенням «хто» й «яким чином» ці вимоги буде виконувати на рівні обов'язкових для виконання нормативних документів держави.

Це опосередковано підтверджується й наступним. Стандарти із криміналістики та судової експертизи (що розроблені та прийняті Міжнародною організацією із стандартизації та/або Міжнародною електротехнічною комісією) прийнято на регіональному для України рівні — європейському — Європейським комітетом зі стандартизації. На сайті ТК 419 «Процеси криміналістики» (CEN/PC 419 «Forensic Science Processes») зазначено, що європейські стандарти повинні отримати статус національних стандартів або шляхом публікації ідентичного тексту (англійською, німецькою або французькою мовами), або публікації ідентичного перекладу на державній мові із визначенням дати прийняття національних стандартів, які є обов'язковими для впровадження в практичну діяльність відповідних органів та установ держави.

Здійснений аналіз дає підстави для наступних висновків.

1. Стандартизація збирання (виявлення, фіксування, вилучання, пакування, транспортування, зберігання) та експертування (проведення експертиз) об'єктів, що мають потенційну криміналістичну значущість, має вирішальне значення для загального підходу використання доказів. Це уможливить обмінювання інформацією та досліджуваними матеріалами між міжнародними та європейськими юрисдикціями для успішного виправдовування невинуватих і покарання винуватих.

2. Міжнародні та/або європейські стандарти із криміналістики та судової експертизи мають бути гармонізованими в Україні шляхом ідентичних перекладів із прийняттям їх в якості національних — Державних стандартів України — задля впровадження їх (стандартів)

вимог у практичну діяльність правоохоронних органів та установ із експертного забезпечення правосуддя відповідно до національного законодавства із визначенням «хто» й «яким чином» ці вимоги буде виконувати на рівні обов'язкових нормативних документів держави, що відповідатиме міжнародному та європейському законодавству та, у свою чергу, сприятиме процесу впровадження міжнародних та європейських норм в українське законодавство.

Ілона КАМІНСЬКА,

докторантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького,
м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ СУДУ ЄС У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Одним із завдань Верховного Суду є забезпечення єдності і сталості судової практики. Забезпечити її єдність виключно у спосіб апеляційного та касаційного перегляду судових рішень, за умови розгляду вітчизняними судами понад 2 млн. справ на рік, видається утопією. Адже кількість рішень, які оскаржуються до судів вищої інстанції, становить не більше 10 % від прийнятих, а до касаційної інстанції багато справ не доходять у зв'язку із дією касаційних фільтрів. У національному процесуальному законодавстві встановлено обов'язок суддів приймати рішення, керуючись правовими позиціями Верховного Суду. Але за обставин, коли Касаційний цивільний суд за результатами касаційного перегляду протягом року виносить понад 15 тисяч рішень по суті спору, – відстежити всі актуальні правові позиції досить складно⁷⁷.

Складність обумовлена, в першу чергу, організацією процесу розгляду справ у судах загальної юрисдикції. Так, судді першої та апеляційної інстанції одночасно можуть розглядати цивільні, кримінальні, адміністративні справи, що призводить до різної судової практики по регіонах. Судді касаційного суду хоча і розглядають лише цивільні спори, проте в суді відсутня внутрішня спеціалізація суддів, як це передбачено в інших юрисдикціях. Це призводить до появи різної судової практики як у межах судових палат, так і в межах усього Верховного Суду. Надмірне навантаження на суддів усіх рівнів не сприяє ефективному опрацюванню наявної судової практики.

⁷⁷Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за 2020 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/stat_zvit_2020_zag.

Окрім національної судової практики суди також керуються рішеннями ЄСПЛ, а судді господарської та адміністративної юрисдикції активно почали посилатися й на практику Суду ЄС. Варто відзначити, що питання застосування судової практики міжнародних судових інституцій є непростим, це пов'язано з обмеженим доступом до офіційних перекладів текстів рішень та складністю пошуку релевантних рішень. Аналізуючи судову практику, вбачається, що в окремих рішеннях застосовано не релевантну практику ЄСПЛ або прецедентні рішення застосовані для підсилення мотиваційної частини судового рішення.

Якщо з питань застосування рішень ЄСПЛ вже є певні позитивні зрушення, здійснені завдяки розробці та проведенню Національною школою суддів України спільно з міжнародними партнерами спеціальних навчальних курсів для суддів та їх помічників, то щодо застосування практики Суду ЄС виникають певні труднощі, очевидно, пов'язані з недостатнім рівнем обізнаності правників із законодавством ЄС, практикою Суду ЄС, підходів до її застосування та відсутністю чіткої правової позиції щодо її місця в правовій системі України.

Першим аргументом на захист низької наукової та освітньої активності є той факт, що Україна не вступила до ЄС, а тому вивчення судової практики Суду ЄС та підготовка суддів у цій сфері не актуальна. Проте в ЄДРСР є чимало рішень, в яких суди посилаються на практику Суду ЄС або обґрунтовують відмову від такого посилання. І кількість таких рішень буде зростати, оскільки процес інтеграції України в ЄС перебуває в динаміці і він не обмежується лише змінами до законодавства. Проте, який вектор обере судова система – буде залежати від майбутнього рішення Великої палати Верховного Суду з огляду на таке.

Колегія суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду у справі № 212/116/17-ц (кредитні правовідносини) визнала доводи касаційної скарги особи про неврахування судами нижчої інстанції практики Суду ЄС безпідставними, вказуючи на те, що рішення Суду ЄС не є джерелом права національної судової системи⁷⁸.

Такі ж висновки зробила у своєму рішенні колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 640/3041/20 (правовідносини у сфері енергетики), в якому зазначено, що рішення Суду ЄС не є джерелом права, яке застосовується адміністративним судом у розумінні ст. 9 Конституції України та ст. 7 КАС України, оскільки Суд ЄС діє лише в межах правової системи ЄС. А повідомлення, які містяться в листах Секретаріату Енергетичного

⁷⁸Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20 листопада 2020 року у справі № 212/116/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000440>.

Співтовариства носять лише рекомендаційний та інформативний характер⁷⁹.

У свою чергу, колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 914/935/20 (правовідносини у сфері енергетики) визнала, що суди нижчих інстанцій правильно врахували практику Суду ЄС, яка є складовою права Енергетичного співтовариства, яким Україна має керуватися як сторона Договору про заснування Енергетичного Співтовариства⁸⁰.

Також на розгляді колегії суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду перебуває касаційна скарга у справі № 760/16848/20 (трудові правовідносини) за позовом фізичної особи до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг. У цій справі суд апеляційної інстанції, хоча і не посилається на рішення Суду ЄС, проте застосовує термінологію і надає тлумачення поняттю «ротація», яке міститься у Директиві Європейського парламенту та Ради 2009/ЄС «Про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директив 2003/54/ЄС та 2009/73 ЄС «Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директив 2003/55/ЄС» від 13 липня 2009 року⁸¹.

Як бачимо, в межах Верховного Суду в двох касаційних судах у одних і тих же правовідносинах сформувався дві різні правові позиції, що стало підставою для іншої колегії суддів відправити справу до Великої палати Верховного Суду⁸². Наразі господарські суди нижчих інстанцій ухвалюють рішення про зупинення провадження у справах, які перебувають у них на розгляді до винесення Великою Палатою відповідного рішення⁸³.

Очевидно, що проблема застосування практики Суду ЄС національними судами після підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС існує і не має однозначного її вирішення. На наш погляд, враховуючи особливу природу процесу євроінтеграції, відповідь на це питання лежить у площині специфіки євроінтеграційних процесів і асоційованого статусу України.

⁷⁹Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 640/3041/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99459130>.

⁸⁰Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 04 лютого 2021 року у справі № 914/935/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94696499>.

⁸¹Постанова Київського апеляційного суду від 19 травня 2021 року у справі № 760/16848/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97158107>.

⁸²Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22 вересня 2021 року у справі № 910/9627/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99860467>.

⁸³Ухвала Господарського суду м. Києва від 07 жовтня 2021 року у справі № 910/8188/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100213341>.

Мається на увазі те, що положення законодавства ЄС не має прямої дії на території України до того, як Україна не стане членом ЄС і не передасть частину власних повноважень для ЄС, а у відповідь не візьме на себе зобов'язання виконувати положення Договорів (ДЄС, ДФЄС). І наразі ці правовідносини ЄС і України є міжнародним співробітництвом. Але вступ України до ЄС неможливий без поетапного наближення законодавства до законодавства ЄС, яке здійснюється через виконання умов Угоди про асоціацію.

У Додатках до Угоди про асоціацію міститься значний перелік нормативних актів ЄС, до яких має наближатися законодавство України. При цьому, наближення законодавства відбувається не лише через імплементацію положень нормативних актів ЄС, а й у деяких випадках через імплементацію судової практики Суду ЄС, яка тлумачить ці нормативні акти. Це пояснюється тим, що у прецедентному праві Суду ЄС міститься тлумачення основних правових категорій, зміст яких розкривається у відповідних директивах чи регламентах ЄС, на які зроблено посилання в Угоді про асоціацію чи додатках до неї.

А тому правильне тлумачення, імплементація та застосування положень Угоди про асоціацію подекуди потребує ознайомлення з практикою Суду ЄС та її врахування.

Погоджуючись у певній мірі із позицією вітчизняних суддів, що практика Суду ЄС не є джерелом права для України, ми не можемо погодитись з тим, що посилання у рішеннях національного суду на практику Суду ЄС щодо тлумачення понять є неприпустимим. Навпаки, таке посилання є вкрай необхідним, оскільки судді у своїх рішеннях позначають джерело тлумачення того чи іншого поняття. Це дозволяє іншим суддям бачити звідки було взято таке тлумачення і, перш ніж перенести його у своє рішення, перевірити, чи стосується це поняття обставин справи, яку вони розглядають.

На наш погляд, національна судова практика є найкращим інструментом пришвидшення інтеграційних процесів, оскільки в процесі розгляду правових спорів суд встановлює ефективність імплементованих у національне законодавство норм і має можливість урегулювати певні прогалини чи невідповідності у законодавчому регулюванні. І суди в цьому випадку мали б керуватися не лише принципом дії міжнародних норм права в Україні, а тенденцією євроінтеграції, задекларованої в преамбулі Конституції України та цілями укладання Угоди і законодавчих змін. Тим більше, що після вступу України в ЄС право ЄС не матиме статусу міжнародних норм права і не потребуватиме імплементації для його прямого застосування судами, а стане частиною внутрішнього законодавства України. Тому при вирішенні спорів у сферах, віднесених до дії Угоди про асоціацію, орієнтація на законодавство ЄС і практику Суду ЄС, як його невід'ємної

частини, сприятиме ефективному здійсненню інтеграційних кроків на шляху до вступу в ЄС.

Щодо впливу рішень Суду ЄС на правову систему ЄС, то слід зазначити, що ми знаходимось на тому етапі розвитку європейської інтеграції, коли представника від України в Суді ЄС ще немає, а рішення цієї інституції вже опосередковано впливають на нашу правову систему.

Розвиток інтеграційних процесів ставить перед національними судами виклики, пов'язані з опрацюванням та застосуванням рішень міжнародних судових інституцій, дослідження практики Суду ЄС у сферах, на які поширюється дія Угоди про асоціацію, зокрема тих рішень, в яких наведено тлумачення законодавчих актів ЄС, визначених у додатку до Угоди. Сприяти цьому процесу можуть наукові дослідження та навчальні заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності суддів усіх рівнів з питань законодавства ЄС та практики Суду ЄС.

Соломія ЦЕБЕНКО,

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Європейський Союз — це міжнародна організація, яка створена на європейському континенті з метою узгодження політичного курсу держав-учасниць в різних сферах — економіки, забезпечення безпеки та основних прав і свобод людини, збереження демократичного ладу в країнах-учасницях. Основними цінностями ЄС називають, зокрема, принцип верховенства прав і свобод індивіда, принцип безпеки та демократія, солідаризм та принцип чотирьох свобод — свобода руху капіталів, свобода руху товарів, свобода руху послуг та свобода руху робочої сили⁸⁴.

Органи ЄС, в компетенцію яких — прямо чи опосередковано — входить охорона і захист прав людини, прийнято поділяти на судові та позасудові.

⁸⁴Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 288 с.

Судова система ЄС покликана забезпечити вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції та забезпечення взаємодії норм права ЄС та внутрішнього права держав-учасниць організації. Суд ЄС – офіційна назва The Court of Justice, тому його в літературі ще називають Європейський суд правосуддя – був створений ще згідно з Договором про Європейське об'єднання вугілля і сталі 1951 року, і згодом компетенція Суду ЄС постійно розширювалася. У зв'язку з набуттям чинності 1 грудня 2009 року Лісабонським договором і скасуванням так званої «триопорної» системи ЄС органи Європейських Співтовариств стали органами ЄС.

Суд ЄС – вищий судовий орган ЄС, знаходиться в Люксембурзі та уповноважений перевіряти на відповідність законодавству ЄС документи, що видаються інституціями ЄС. Суд ЄС створений, перш за все, для обслуговування інтересів інтеграції. Тому Суд ЄС контролює правочинність законодавчих актів, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, окрім рекомендацій і висновків, а також актів Європейського парламенту і Європейської ради, спрямованих на створення правових наслідків для третіх сторін. З цією метою Суд має юрисдикцію щодо позовів, з якими звертаються держави-члени, Європейський парламент, Європейська Рада або Європейська Комісія з причин відсутності компетенції, порушення суттєвих процедурних вимог, порушення договорів чи будь-якого іншого пункту, пов'язаного з їхнім застосуванням, або зловживанням повноваженнями. До Суду ЄС можуть звертатися Європейський парламент, Європейська Рада чи Європейська Комісія, щоб отримати висновок Суду щодо відповідності передбачуваної угоди договорам ЄС. Також Суд ЄС виступає правотворчим органом, який у своїх рішеннях формулює нові принципи та норми⁸⁵.

Крім Суду ЄС, також є й інші органи, які прямо чи опосередковано стосуються захисту прав людини в цій міжнародній організації, яка діє на європейському континенті.

Рада ЄС – це найголовніший орган ЄС, що виконує різноманітні функції та є головним нормотворчим органом ЄС. На вимогу однієї третини країн-учасниць або Європейської Комісії Рада ЄС має можливість кваліфікованою більшістю ухвалити рішення стосовно обмеження права визначеної у висновку країни-учасниці, зокрема призупинити право на участь у голосуванні представника уряду зазначеної країни-учасниці на сесії Ради ЄС. Ухвалюючи таке рішення, Рада ЄС оцінює ймовірні наслідки цього обмеження права стосовно прав фізичних та юридичних осіб.

⁸⁵Яворська І. Роль і значення Суду ЄС у системі органів Європейського Союзу // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Частина 2. С. 82–88.

Основним виконавчим органом ЄС є Комісія ЄС, яка виконує функцію дізнання стосовно протиправних дій та застосування штрафних санкцій. Об'єктом протиправних дій є будь-яке правопорушення країною-учасницею вимог, покладених на неї установчими нормативно-правовими актами ЄС. При тому причини, які призвели до порушення цих прав державою-учасницею, не враховуються. Що цікаво, до Комісії ЄС вправі звернутися фізичні чи юридичні особи, які будуть вважати, що держава-учасниця ЄС порушила їхні права. Рішення, яке приймається Комісією ЄС з цього питання, не має обов'язкової сили для держави-учасниці, тому за заявниками зберігається можливість подати індивідуальний позов до Суду ЄС.

З моменту набрання чинності Маастрихтським договором, прийнятим у 1992 році, в ЄС був створений механізм захисту прав особи – Омбудсмен ЄС, у структуру його входить секретаріат, апарат омбудсмена ЄС, департаменти (юридичний, адміністративний, фінансовий) та відділи (адміністрування, персоналу, бюджету, фінансів, зв'язків із громадськістю). Омбудсмен ЄС вправі розглядати заяви щодо роботи органів ЄС, окрім Суду ЄС. Крім аналізу скарг, що надсилаються, Омбудсмен ЄС може і самостійно розпочати розгляд ситуації, якщо буде вважати, що є протиправні дії держав-учасниць ЄС, які можуть призвести до порушення прав і свобод людини. Повноваження Омбудсмена стосуються такого кола питань: скарги стосовно центральних і місцевих органів державної влади країн-учасниць (у тому числі якщо предмет скарги прямо чи опосередковано стосується права ЄС); скарги на бездіяльність або дії державних органів правосуддя та омбудсменів; скарги стосовно діяльності окремих приватних суб'єктів. Суб'єктами звернення до Омбудсмена ЄС є фізичні особи та юридичні особи приватного права, місцем реєстрації яких є країни-учасниці ЄС. Формуляр заяви звернення до Омбудсмена ЄС можна знайти на його офіційному веб-сайті. Що цікаво, Омбудсмен не відхилить заяву, яка до нього надійшла навіть коли питання не належать до його компетенції, а вчинить усі необхідні дії для сприяння вирішенню конфліктного питання.

Органом, який наділений спеціальними повноваженнями для утвердження прав і свобод людини, є Агентство ЄС з основних прав, яке засноване 1 березня 2007 року. Головне завдання цього органу – забезпечення допомоги інститутам ЄС та країнам-учасницям щодо ухвалення рішень, необхідних для гарантування фундаментальних прав особи. Тобто Агентство ЄС з основних прав виконує інформативну функцію, однак не розглядає індивідуальні чи міждержавні скарги⁸⁶.

⁸⁶Коваленко Ян. ЄС на захисті прав людини. Юридична газета online. 03 вересня 2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/es-na-zahisti-prav-lyudini.html> (дата звернення: 07. 11. 2021).

Агентство ЄС з основних прав замінило Європейський центр моніторингу проявів расизму і ксенофобії, який припинив своє існування.

У структуру Агентства ЄС з основних прав входять: Комітет правлячих, виконавча рада (або виконавче бюро), яка готує проекти рішень для Комітету, науковий комітет та Директорат (відповідає за виконання завдань, покладених на Агентство).

Двома основними завданнями Агентства ЄС з основних прав є надання консультативної допомоги з питань дотримання прав людини інститутами ЄС чи державами-учасницями цієї організації, а також моніторинг дотримання прав людини в державах-членах ЄС з подальшою розробкою пропозицій та рекомендацій для вдосконалення права ЄС у сфері дотримання, охорони та захисту прав людини⁸⁷.

Зазначені вище механізми охорони й захисту прав особи мають певні недоліки. Адже, навіть звернувшись до Омбудсмена ЄС чи до Агентства ЄС з основних прав, особа не матиме рішення, яке б держава-учасниця зобов'язана б була виконати.

Оксана ПАНЬКОВА,

кандидатка соціологічних наук, доцент,
завідувачка сектором економічної соціології та соціальних комунікацій
Інституту економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

ЦИФРОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС (ЄЦР ЄС): СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ

Український уряд визначив інтеграцію України до єдиного цифрового ринку з Європейським Союзом (далі – ЄЦР ЄС) одним із головних пріоритетів секторальної інтеграції з ЄС. Угода про асоціацію (згідно з Доповненнями XVII-3) уже передбачає перспективу взаємного надання режиму внутрішнього ринку у секторі телекомунікаційних послуг, за умови виконання Україною свого «домашнього завдання» – гармонізації законодавства з правом ЄС. Починаючи із Стратегії створення єдиного цифрового ринку 2015 року, ЄС послідовно розробляє та впроваджує європейські стандарти регулювання цифрового розвитку. Ці європейські правові норми спрямовані на пошук

⁸⁷Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник Харків: І.Б. Лисенко, 2019. 168 с.

оптимальної моделі збалансування безпрецедентних можливостей, що їх відкривають нові технології, з пов'язаними викликами для цінностей відкритого демократичного суспільства. Результати досліджень вказують на те, що інтеграція України до Єдиного цифрового ринку ЄС є взаємовигідною для обох сторін.

Для України інтеграція в ЄЦР ЄС є інструментом поглиблення економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС, а також просування цифровізації України у відповідності до європейських та міжнародних стандартів. Вона передбачає розширення взаємного доступу до онлайн-ринків і цифрових послуг, а також приєднання України до єдиних правил, стандартів та процедур з ЄС у цифровій сфері, в т. ч. щодо оформлення електронних контрактів, здійснення електронних платежів та розрахунків, поширення цифрового контенту, оформлення авторських прав, надання транскордонних цифрових послуг та захисту прав споживачів у мережі інтернет тощо⁸⁸. Отримані результати розрахунку індексу цифровізації свідчать, що поточний рівень цифрового розвитку в Україні відстає від середнього рівня в країнах ЄС. Україна також знаходиться позаду нових країн-членів ЄС – Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Словаччини, Чехії, Румунії, Болгарії, Словенії, Хорватії (табл. 1). Ці країни мають нижчий рівень економічного і цифрового розвитку серед країн ЄС.

Так, за *індексом з розвитку електронного урядування EGDІ* у 2020 році Україна зайняла 69 позицію серед 193 країн світу та увійшла в групу країн з високим рівнем розвитку *e*-урядування. Найнижчі бали Україна отримала за Телекомунікаційну інфраструктуру (0,5942), Державні онлайн послуги (0,6824), а найвищий – за Людський капітал (0,8591). Порівняно з попереднім рейтингом EGDІ за 2018 рік, Україна покращила свої позиції у 2020 році (перемістилася з 82-го на 69-те рейтингове місце). Проте, незважаючи на позитивну динаміку, все ж Україна знаходиться позаду сусідніх країн-членів ЄС, які належать до групи країн з дуже високим рівнем розвитку *e*-урядування, – Польщі, Угорщини, Словаччини, Латвії, Литви тощо. До того ж багато інших сусідніх країн також випереджають Україну за загальним рейтингом EGDІ: Російська Федерація (РФ) посідає 36 місце, Туреччина – 53, Грузія – 65.

⁸⁸Яворський П., Таран С., Шепотило О., Гаманюк О. Дослідження “Інтеграція України у єдиний цифровий ринок ЄС: потенційні економічні переваги”, Київ, 2020. 53 с. URL: <https://ucep.org.ua/doslidzhennya/doslidzhennya-integracziya-ukrayiny-u-yedy.html>.

Таблиця 1. Україна в міжнародних рейтингах цифрового розвитку

	Місце України	Місце країн ЄС та інших сусідніх країн
Індекс ООН з розвитку електронного урядування EGDІ, 2020	69 позиція серед 193 країн світу	Естонія – 3, Литва – 20, Польща – 24, РФ – 36, Чехія – 39, Білорусь – 40, Болгарія – 44, Латвія – 49, Хорватія – 51, Туреччина – 53, Румунія – 55, Грузія – 65, Молдова – 79.
Індекс мережевої готовності NRI, 2019	67 позиція зі 121 країни	Естонія – 23, Литва – 31, Чехія – 30, Польща – 37, Латвія – 39, Хорватія – 44, Румунія – 47, РФ – 48, Болгарія – 49, Туреччина – 51, Білорусь – 61, Молдова – 66, Грузія – 68.
Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR, 2020	60 позиція із 63 країн	Естонія – 29, Литва – 30, Польща – 33, Латвія – 36, Чехія – 37, РФ – 38, Болгарія – 45, Румунія – 46, Хорватія – 51, Туреччина – 52.

*За джерелом: 2, С. 11 – 12.

Індекс мережевої готовності NRI (Networked Readiness Index)

оцінює розвиток інформаційно-комунікаційних технологій країн на основі 62 показників⁸⁹. Індекс включає 4 компоненти: Технології (доступ, контент, майбутні технології), Люди (участь громадян, бізнесу, держави), Державне управління (довіра, регуляторні умови, інклюзивність) та Вплив (економічний, соціальний та гуманітарний вплив цифрових трансформацій).

В рейтингу NRI за 2019 рік Україна зайняла 67 позицію зі 121 країни. Найбільше відставання України спостерігалось за такими показниками, як: Майбутні технології (82 місце зі 121), Використання ІКТ урядом та державні онлайн послуги (87 місце) та Регуляторне середовище (72 місце). А найвищі позиції стосувалися Контенту та Використання ІКТ бізнесом. У рейтингу NRI країни ЄС займають високі позиції (Польща – 37, Латвія – 39, Чехія – 30, Хорватія – 44). Інші сусідні країни випереджають Україну (Туреччина – 51, РФ – 48 місця).

Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR (World Digital Competitiveness Ranking) складається з трьох основних компонентів: 1) Знання (вимірює здатність розуміти та вивчати нові технології (цифрові навички, здібності, наукові розробки), 2) Технологія (оцінює умови економіки для розробки нових цифрових інновацій, в тому числі регуляторне середовище, доступ до капіталу, технологічну базу); 3) Готовність до майбутнього (оцінює підготовленість бізнесу, громадян, держави до цифрових трансформацій, цифрову адаптивність, мобільність та е-участь).

⁸⁹The Network Readiness Index 2019: Towards a Future-Ready Society Portulans Institute (2019): Washington D. C., USA, P. 310. URL: <https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/03/The-Network-Readiness-Index-2019-New-version-March-2020.pdf>.

У 2019 році Україна посіла 60 місце серед 63 країн, що ввійшли до рейтингу WDCR (втративши 2 позиції порівняно з 2018 роком – займала 58 рейтингову позицію). Україна знаходиться позаду країн ЄС, а також інших країн-сусідів (Туреччини, РФ). Зокрема, найвищий результат Україна отримала за компонентом Знання (40 місце із 63 країн), тоді як за Технологіями та Готовністю до майбутнього знаходилася в кінці рейтингу (61 та 62 місця відповідно).

Для України бар'єрами для інтеграції в ЄЦР ЄС виступає недостатня розвиненість транскордонних електронних платежів та розрахунків, захисту прав інтелектуальної власності в інтернеті, транскордонних електронних транзакцій (наприклад, відмінність національних вимог до зовнішньоекономічних договорів, зокрема електронних, від міжнародної практики та стандартів, відсутність практичних механізмів для застосування електронного цифрового підпису в зовнішньоекономічних контрактах, відсутність взаємного визнання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг між Україною та основними торговельними партнерами тощо). Ці регуляторні обмеження значною мірою стримують розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України у європейський та світовий цифровий простір.

На сьогодні за підтримки Українського уряду Міністерство цифрових трансформацій України розробило більш комплексну «Дорожню карту інтеграції України до єдиного цифрового ринку (ЄЦР)», що відповідає ключовому пріоритету ЄС – забезпечення умов для цифрового розвитку і гармонізації цифрових ринків ЄС – Україна у свою чергу, Європейський Союз визначає цифровий розвиток одним з ключових напрямів своєї діяльності при визначенні *цільових пріоритетів* реалізації програми Східного партнерства до 2025 року.

«Сьогодні Європейська комісія спільно з високим представником ЄС представили пропозиції, якими чином просунути вперед пріоритети співробітництва з країнами Східного партнерства, у тому числі з Україною, на наступні роки... Частиною ухвалених пропозицій є регіональний економічний та інвестиційний план обсягом 2,3 мільярда євро, який спрямований на відновлення після кризи COVID-19 та на розвиток довгострокової стійкості країн Східного партнерства», – зазначає речник ЄС Пітер Стано⁹⁰.

Цільові пріоритети реалізації програми Східного партнерства до 2025 року (у т. ч. щодо цифрового розвитку) включають:

- підтримку зеленої та цифрової трансформації;
- соціально-економічне відновлення після пандемії COVID-19;

⁹⁰ЄС представив план розвитку Східного партнерства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3274215-es-predstaviv-plan-rozvitku-shidnogo-partnerstva-na-23-milarda.html>.

- збільшення обсягів торгівлі;
- економічне зростання; створення нових робочих місць;
- інвестиції у проєкти взаємопоєднання;
- зміцнення демократичних інституцій та верховенства права;
- розвиток справедливого, гендерно рівноправного та інклюзивного суспільства.

Враховуючи, що в рамках формування Єдиного цифрового ринку ЄС асоційовані країни-члени ЄС впроваджуватимуть ініціативи щодо цифровізації різних сфер економіки, очікується прискорення цифрової трансформації цих країн, у результаті чого розрив у цифровому розвитку між країнами ЄС буде зменшуватися. Як наслідок, Україні також необхідно прискорити цифрову трансформацію, щоб відставання між нашими країнами далі не поглиблювалося. Україні необхідно у першу чергу зосередитися на:

1. покращенні регуляторного середовища для цифрових інновацій,
2. впровадженні державою цифрових, ІКТ, інших проривних технологій в життєдіяльність суспільства,
3. підготовленості бізнесу, громадян, держави до цифрових трансформацій через формування та розвиток цифрової адаптивності, мобільності та е-участі;
4. розвитку цифрової (у тому числі платформної) економіки;
5. створенні умов для розробки та впровадження в практику цифрових інновацій, у тому числі в діяльність уряду, в державну регуляторну політику, в систему колективно-договірного регулювання, в технологічну базу тощо;
6. розвитку телекомунікаційної інфраструктури по всій території країни.

Отже, перспективами інтеграції України в ЄЦР ЄС виступає розширення доступу до онлайн-ринків і передових цифрових технологій ЄС, що прискорить розвиток цифрової економіки в Україні відповідно до європейських стандартів і сприятиме поступовому наближенню України до європейського рівня цифрового розвитку. А регуляторне зближення з правом ЄС у цифровій сфері сприятиме зменшенню регуляторних обмежень цифрової торгівлі між Україною та ЄС до рівня обмежень країн ЄС через використання єдиних принципів, стандартів та сумісних систем.

Олена САВАЙДА,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

Вікторія ЧЕРЕВКО,

курсантка Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної
поліції Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Інтеграція України в європейський простір є цивілізаційним вибором суспільства та політики нашої країни в цілому, що в свою чергу потребує певних змін у більшості сфер життя наших громадян. Адже європейська інтеграція – це складний та багатовимірний процес. Засадами внутрішньої і зовнішньої політики сучасної України є забезпечення її інтеграції в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейський Союз. Не виключенням є і інформаційний простір, в якому знаходиться держава. Інформаційна політика державних органів влади повинна забезпечити системну комунікацію, бути орієнтованою на забезпечення та вирішення стратегічних завдань.

В інформаційному суспільстві політика та інформація – це взаємозалежні явища, що впливають одне на одне в процесі державного управління. Якість інформації та її доступність, сучасні інформаційні технології, що радикально збільшують обсяг і швидкість поширення інформації, викликають глибокі зміни в політиці конкретної держави, роблять суттєвий вплив на характер і системи владарювання (точна інформація підвищує ефективність влади, дозволяє вчасно скоригувати обраний напрямок дій, відреагувати на обставини, що знову з'явилися)⁹¹.

Варто зауважити, що багато українських науковців досліджували питання інформаційного законодавства, серед них: В. Ю. Баскаков, Д. М. Дімчогло, В. А. Залізняк, О. О. Золотар, Р. А. Калюжний, О. В. Кохановська, І. Ю. Крегул, Г. М. Красноступ, В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, А. І. Марушак та ін.

Зміст поняття «інформаційне суспільство» був розкритий у 1993 році Комісією Європейського союзу, яке трактує інформаційне

⁹¹Губерський, Л. В. Інформаційна політика України: європейський контекст. Київ: Либідь, 2007. 360 с.

суспільство, як суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку⁹².

У Законі України «Про інформацію» «державна інформаційна політика» визначається як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Таким чином, державна інформаційна політика є соціальним механізмом визначення та реалізації цілей, завдань, принципів, пріоритетів і умов у розвитку інформаційної сфери, що забезпечують ефективне функціонування держави та її сталий розвиток, а також збереження і зміцнення духовної основи суспільства⁹³. У «Концепції національної інформаційної політики України» під національною інформаційною політикою розглядається «стратегія, напрями і завдання держави у сфері збирання, зберігання, використання та поширення інформації та інформаційних ресурсів у суспільстві»⁹⁴.

У найближчі роки інформаційне суспільство стане ще більш важливим, стане рушійною силою економічних, соціальних та технологічних змін і впливатиме на функціонування суспільства в цілому і на відносини між окремими особами, групами і країнами на світовому рівні, надаючи більші можливості зв'язку й обміну інформацією. Для досягнення Україною поставлених цілей на шляху до євроінтеграції не потрібно забувати про досвід європейських країн, адже їхнє інформаційне суспільство знаходиться на високому рівні. У політичній практиці країн останнього великого розширення ЄС найбільш прийнятним для України є досвід Польщі та Латвії. Схожість історії, зокрема, накопичених проблем відтворення європейської ідентичності та політичної культури, ментальних характеристик населення зазначених країн обумовлює аналогічні підходи в забезпеченні інформаційної підтримки євроінтеграційних процесів⁹⁵. Загалом розвиток права і правової науки в інформаційній сфері вимагає створення необхідних умов для організації та проведення системних наукових досліджень з метою отримання нових знань щодо закономірностей взаємодії права, суспільних комунікацій, інформатики, інформатизації, інформаційних ресурсів, технологій та мереж. Нині ця

⁹²Почепцов Г. Г. Інформаційний простір як ключовий для розвитку країни. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/informatsiyniy_prostir_yak_klyuchoviy_dlya_rozvitku_kraini/.

⁹³Арістова І. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти. Монографія / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О. М. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. 368 с.

⁹⁴Концепція реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/168-2013-%D1%80>.

⁹⁵Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. 663 с.

нова юридична сфера отримала назву “інформаційне право”. Головне її призначення – правове забезпечення розбудови інформаційного суспільства та входження України у світовий інформаційний простір.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що формування інформаційної політики у відповідності з інформаційною політикою ЄС є актуальною проблемою для України у її прагненні до суверенності, рівноправного входження в міжнародний інформаційний простір, інтеграції у європейські регіональні телекомунікаційні системи і забезпечення економічної стабільності держави. Інформаційне законодавство потребує розвитку за орієнтирами ЄС, беручи до уваги досвід країн, які зробили важливі кроки в цьому напрямку і досягнули поставленої мети.

Олена РОМЦІВ,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Вікторія СВИЦЮ,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

**ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Місце, яке займає ЄС сьогодні у сфері міжнародних економічних відносин, його роль у світовій політиці, значні соціально-економічні досягнення свідчать про ефективність обраної західними європейцями політичної філософії, а також стратегії, механізмів і методів інтеграції.

Європейське інтеграційне об'єднання – це об'єднання груп розвинутих країн, які взаємодіють, торгують та переміщають в середині угруповання товари, послуги, фактори виробництва та робочу силу. Тобто це розширена зона вільної торгівлі, оскільки саме розширена зона вільної торгівлі пропонує такий спектр мобілізації, вступ до якої є прагненням України уже довгий час.

Відносини України та ЄС були започатковані після здобуття незалежності України. Тоді вперше і було визначено намір України

підтримувати із державами—членами відкритий діалог та відкриті стосунки⁹⁶.

З самого початку свого існування як незалежної держави Україна розпочала активну співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, насамперед Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, а також Європейським банком реконструкції та розвитку. Партнерський діалог Україна – ЄС розвивається під час проведення щорічних самітів Україна – ЄС за участю Президента України; Ради з питань співробітництва – за участю Прем'єр-міністра України; Комітету з питань співробітництва; Комітету парламентського співробітництва; регулярних консультацій Україна–Трійка ЄС, постійних експертних консультацій.

Між Україною та ЄС щорічно відбувається понад 80 офіційних зустрічей та консультацій на високому і експертному рівнях. Серед пріоритетів співпраці між Україною та ЄС можна виокремити такі 7 елементи: 1) енергетика, торгівля та інвестиції; 2) юстиція та внутрішні справи; 3) наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу; 4) охорона навколишнього середовища; 5) транспортна сфера; 6) транскордонне співробітництво; 7) співпраця у сфері науки, технологій та космосу⁹⁷.

Інтеграційний вибір будь-якої країни має щонайменше три аспекти: правовий, економічний, політичний. Для України ці три аспекти мають особливе значення. Правовий аспект – це збереження суверенітету і державності, економічний – розвиток країни і добробут народу, політичний – це забезпечення цивілізаційного майбутнього Українського народу.

Майбутні перспективи євроінтеграції України до ЄС, зрозуміло, мають як переваги, так і недоліки в головних аспектах інтеграції: політичній, економічній, соціальній та культурній сферах.

Зокрема, слід відзначити наступні переваги вступу України до ЄС:

1. політичні переваги: стабільність політичної системи та адаптація національного законодавства до законодавства ЄС, реформування судочинства;

2. економічні переваги: забезпечення розвитку середнього та малого бізнесу, впровадження стандартів ЄС у виробництві, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;

3. соціальні переваги: формування середнього класу, реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо;

⁹⁶Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу // Ефективна економіка. 2012. № 4. С. 1-2.

⁹⁷Артьомов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навч. посібник. Ужгород: Ліра. 2007. С. 45.

4. ідеологічні переваги: поширення української культури в країнах ЄС⁹⁸.

Варто зауважити, що Європейський Союз є найбільшим донором України. Підтримка ЄС стосується надзвичайно широкого кола сфер: макрофінансової стабільності, державного управління, розвитку громадянського суспільства, економіки, енергетики, захисту довкілля, регіонального розвитку, освіти тощо. Загальний пакет допомоги на 2014–2020 роки становить понад 15 млрд. євро на вересень 2019 року, до того ж обсяг наданої ним безвідплатної технічної та фінансової підтримки постійно зростає⁹⁹.

Серед негативних наслідків вступу України в ЄС, у свою чергу, можна назвати такі недоліки:

1. політичні недоліки: часткова втрата суверенітету, погіршення відносин з країнами СНД та іншими країнами;

2. економічні недоліки: втрата конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін;

3. соціальні недоліки: ускладнення візового режиму зі східними сусідами;

4. культурні (ідеологічні) недоліки: можлива втрата національної самобутності України¹⁰⁰.

Проте, варто також вказати на перешкоди, які існують на шляху поглиблення інтеграційних процесів між Україною та Європейським Союзом.

По-перше, це низький рівень поінформованості громадян про ЄС. По-друге, сумніви стосовно того, що євроінтеграція матиме вигоду для всього населення України. На думку експертів, інтеграція України до ЄС є найбільш вигідною для країн – членів ЄС, які хочуть підвищити свій геополітичний вплив і використовувати ресурси України у своїх інтересах. По-третє, проблемою виступають вимоги Європейського Союзу й узагалі можливе розірвання стосунків із Росією та країнами СНД. По-четверте, у населення є занепокоєність щодо конкурентоспроможності українських товарів на європейському ринку та еміграції робочої сили. Так, поширилось переконання, що внаслідок поглиблення співпраці з ЄС Україні загрожуватимуть висока конкуренція на європейському ринку продовольчих і промислових товарів, що залишить українську продукцію без шансів, та відтік значної маси кваліфікованих кадрів за кордон. По-п'яте, сьогодні наріжний камінь розвитку відносин України з ЄС – це правосуддя, корупція та

⁹⁸Юрчик І. Б., Урбанович В. А. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство // Журнал науковий огляд. 2016. № 3 (24). С. 3.

⁹⁹Кармазіна В. Інтеграційні процеси України та ЄС: проблеми та перспективи функціонування. Вектори розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: тренди і перспективи. С. 331.

¹⁰⁰Юрчик І. Б., Урбанович В. А. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство // Журнал науковий огляд. 2016. № 3 (24). С. 3–4.

організована злочинність, і ці вимоги буде важко задовольнити Україні¹⁰¹.

Власне, проблема полягає у тому що українським громадян необхідно самостійно, за допомогою зовнішніх, міжнародних, а також внутрішніх факторів будувати модель вітчизняного громадянського суспільства з усіма його супутніми ознаками та елементами, тим самим практично довівши свою прихильність до базових цінностей Європи, демонструючи готовність до реальних змін та реформ усередині нашої держави. Крок у цьому напрямі – це також одна з низки ще не вирішених проблем, що стоять на перешкоді інтеграційним процесам в Україні.

Також важливим елементом майбутнього членства в ЄС є відповідність держав-претендентів основоположним принципам, закріпленим у Вашингтонському договорі, що стосується демократії та свободи людини. До них можна віднести такі: 1) верховенство права та захист прав людини і громадянина; 2) розвиток міжнародної співпраці у сфері вдосконалення та зміцнення демократичних інститутів, прав, свобод та підтримання стабільності; 3) підтримка миру, добросусідських відносин та вирішення конфліктів на дипломатичному рівні; 4) запровадження європейської моделі контролю над вітчизняними збройними силами¹⁰².

Враховуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що майбутнє України неможливо розглядати поза європейським та світовим розвитком. Саме тому євроінтеграція та членство в Європейському Союзі є найголовнішою стратегічною метою нашої держави. Євроінтеграційні процеси і членство України в Європейському Союзі є основним інструментом реалізації національних інтересів, розбудови правової та демократичної держави, зміцнення вже існуючих та впровадження нових механізмів функціонування громадянського суспільства в Україні відповідно до європейського зразка. Однак для досягнення цієї мети Україні потрібно самостійно вирішити внутрішні проблеми та налаштувати механізми відповідно до європейських стандартів.

¹⁰¹Кваша О. С., Синякова О. В. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 23. С. 113.

¹⁰²Машталір Х., Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 165.

Наталія ГРЕНЬ,
кандидатка юридичних наук, суддя Львівського окружного
адміністративного суду,
м. Львів, Україна

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Важливим теоретико-правовим питанням є визначення взаємодетермінації питань рівності та дискримінації. Ці принципи відносяться до основних засад державного ладу та формують підґрунтя правової держави, є відображенням принципу рівності та справедливості.

Загальний принцип рівності розуміється як суб'єктивне право громадян користуватися рівним ставленням, що є обов'язковим для органів державної влади та вимагає відповідності фактичним обставинам.

Як вказує Н. Дрьоміна-Воловик, термін «недискримінація» почали використовувати тільки у новітньому праві прав людини, його філософська основа — «рівність» — визнавалася ще за часів, коли стратифікація суспільства вважалася за явище неминуче і природне. Іншими словами, рівність, як фундаментальна цінність, визнавалася у різні періоди людської еволюції, однак її змістовне наповнення змінювалось відповідно до соціальних та правових процесів¹⁰³.

Як наголосив Комітет з прав людини, «недискримінація разом з рівністю перед законом та рівним захистом закону без будь-якої дискримінації становлять основний і загальний принцип, що стосується захисту прав людини»¹⁰⁴. Однак, обговорюючи питання рівності та недискримінації, важливо усвідомлювати той факт, що згідно із ст. 2 Загальної декларації права людини та ст. 2 (1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права не всі відмінності між особами/групами осіб можна розглядатися як дискримінація в прямому сенсі цього терміну. Це впливає з послідовної судової практики міжнародних моніторингових органів, відповідно до яких проводиться виправдане розмежування за умови, що воно загалом розумне та зумовлено об'єктивною та законною метою.

Щодо терміну «дискримінація» у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Комітет з прав людини висловив своє переконання, що він використовується у Пакті як будь-яка відмінність, виключення, обмеження або уподобання, що ґрунтується на будь-якій

¹⁰³Дрьоміна-Волок Н. В. Рівність та справедливість: природно-правові витоки заборони расової дискримінації як норми *jus cogens* // Альманах міжнародного права. 2010. Вип. 2. С. 48 – 69.

¹⁰⁴General Comment No. 18, in United Nations Compilation of General Comments, p. 134.

підставі, такій як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політична чи інша думка, національне чи соціальне походження, майно, народження тощо, який має на меті у наслідку звести нанівець або послабити визнання, задоволення чи здійснення всіма людьми в рівній мірі усіх прав і свобод»¹⁰⁵.

Однак, як зазначив Комітет, «користування правами і свободами на рівних умовах ... не означає однакове ставлення у кожному випадку». Комітет вказує, що деякі положення самого Пакту містять відмінності між людьми, наприклад, ст. 6 (5), яка забороняє винесення смертельного вироку особам, які не досягли 18-річного віку, та не виконується щодо вагітних жінок. Більше того, принцип рівності іноді вимагає від держав-учасниць позитивні дії з метою зменшення або усунення умов, які викликають чи сприяють дискримінації, забороненій Пактом.

Тлумачення Комітету з прав людини ООН містить твердження про те, що «право рівності перед законом і рівного захисту закону без будь-якої дискримінації, не робить усі відмінності у зверненні дискримінаційними. Диференціація на основі розумного та об'єктивного критерію не означають забороненої дискримінації у значенні статті 26»¹⁰⁶. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у Преамбулі підтверджує, що «принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам-учасницям уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими»¹⁰⁷.

З погляду правової природи, «рівність передбачає однаковий правовий статус осіб і, як наслідок, свободу дій незалежно від сваволі іншої особи»¹⁰⁸.

У сучасному розумінні рівність розширюють до двох складових. По-перше, вона «уособлює одну з головних закономірностей у праві — встановлення однакової для всіх міри необхідної, можливої або забороненої поведінки. По-друге, знаходить відображення факт пов'язаності рівності не тільки з правом, а й соціальною сферою. Соціальна сторона сутності принципу правової рівності виражена у вказівці на однаковість саме суспільного становища людей, а юридична — у визнанні цієї однаковості за законом»¹⁰⁹.

¹⁰⁵General Comment No. 18, in United Nations Compilation of General Comments, p. 134.

¹⁰⁶Communication No. 172/1984, S. W. M. Broeks v. the Netherlands (Views adopted on 9 April 1987), in UN doc. GAOR, A/42/40, p. 150.

¹⁰⁷Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS N 177). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text.

¹⁰⁸Фабрициус Ф. Права человека и европейская политика. Политико-правовое положение трудящихся в Европейском Сообществе: пер. с англ. М.: Изд-во МГУ, 1995.

¹⁰⁹Чепульченко Т. О. Принцип рівності у праві: теоретико-прикладний аспект Держава і право. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 83. С. 24 – 34.

Наталія ІЛЬКІВ,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ГЕНДЕРНА ПРІОРИТЕЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Ратифікація Україною синхронно з Європейським Парламентом Угоди про асоціацію з ЄС актуалізувала для нашої держави амбітні завдання щодо покращення якості людського капіталу та встановлення соціальної справедливості, а також забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для представників обох статей у сферах зайнятості, освіти та навчання, економічної і громадської діяльності та у процесі прийняття рішень.

Підсумковим документом Саміту ООН зі сталого розвитку, що відбувся у в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у 2015 році, – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» – було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) та 169 завдань. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року, було започатковано інклюзивний процес адаптації ЦСР, результатом чого стала розробка Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна», в якій надається бачення орієнтирів досягнення Україною ЦСР. З урахуванням принципу «нікого не залишити осторонь» та з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів було розроблено національну систему ЦСР (86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу), що покликано забезпечити міцну основу для подальшого планування розвитку України та моніторингу стану досягнення ЦСР. У доповіді наведено результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку. Визначення завдань ЦСР відбувалося за чотирма напрямками: справедливий соціальний розвиток; стале економічне зростання та зайнятість; ефективне управління; екологічна рівновага та розбудова стійкості. Суспільне бачення розвитку України до 2030 року охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення, що забезпечуватимуться інноваційним розвитком економіки, побудованим на сталому використанні природних ресурсів¹¹⁰. Серед визначених цілей для досягнення цих орієнтирів – гендерна рівність (ціль 5).

¹¹⁰Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». 2017. URL: <https://mepr.gov.ua>.

Як відомо, гендерний підхід ґрунтується на ідеї про те, що важливими є не біологічні чи фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке надає суспільство цим відмінностям.

Для досягнення цілі 5 у Національній доповіді вміщені рекомендації: забезпечення гендерної рівності, запобігання будь-яким проявам дискримінації за ознакою статі; забезпечення рівних прав та можливостей їх реалізації для жінок і чоловіків; посилення повноважень жінок; урахування широкого спектру гендерних пріоритетів у процесі досягнення всіх Цілей Сталого Розвитку.

Низка екологічних проблем тісно переплетена з гендерними питаннями. Соціально сконструйовані гендерні ролі створюють відмінності в способах поведінки жінок та чоловіків щодо навколишнього середовища та способів, за якими вони можуть діяти (або уникати дії) як агенти змін навколишнього середовища. Навіть порівняно простий розподіл праці на основі статі може вплинути на те, як вони взаємодіють з довкіллям.

Ідея забезпечення гендерної рівності у різних сферах суспільного життя, у тому числі в галузі екології, відображена у понятті гендерної пріоритезації (чи інтегруванні, тобто, *gender mainstreaming*), що передбачає (ре)організацію, вдосконалення, формування та оцінку політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники та учасниці процесу прийняття політичних рішень використовували гендерний підхід в усіх галузях політики і на всіх етапах.

Так, при підготовці фінального документа Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо», «Жіноча група» піддала критиці використання терміну «зелена економіка», рекомендувавши ввести поняття «стійка та справедлива економіка» та сформулювати її принципи, зокрема: сприяння соціальній справедливості, гендерній рівності та рівноправності поколінь; забезпечення демократичності, прозорості та справедливості; повага до природи, духовності та культури, турбота та колективність; глобальна відповідальність за глобальні блага; екологічна сталість; загальна, але диференційована відповідальність¹¹¹.

Європейська інтеграція України, що передбачає гармонізацію вітчизняного законодавства з метою досягнення на практиці високих європейських стандартів регулювання гендерних відносин, та відповідно ратифікація Україною всіх основних міжнародних договорів з питань гендерної рівності та прав жінок зумовили закріплення на законодавчому рівні гарантій рівності чоловіків та жінок у всіх сферах

¹¹¹ Women's Major Group, 2011. "Women's Major Group Summary Input to Zero Draft Outcome Document". 1 November. UN Conference Sustainable Development. URL: [WomensMajorGroupSubmission_withAnnex_1Nov2011.pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/wmg/ZeroDraftOutcomeDocument/WomensMajorGroupSubmission_withAnnex_1Nov2011.pdf).

життя. Проте слід вказати на відсутність ефективних механізмів дотримання цих зобов'язань. Тому для фактичної реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків необхідно спрямувати зусилля на зміцнення інституційного механізму щодо забезпечення гендерної рівності та комплексного підходу до ліквідації організаційних бар'єрів для державного реагування на гендерну нерівність і дискримінацію.

Слушним є запропонований Крістиною Тирадо у статті «Гендерно-чутливі стратегії з подолання змін клімату та їх вплив на здоров'я населення та продовольчу безпеку» підхід, який просуває принцип гендерної рівності при розробці стратегічних програм з питань зміни клімату та здоров'я населення. Розширення та посилення лідерства жінок є центральним елементом цього підходу. Серед прикладних аспектів його застосування слід відзначити: покращення доступу до якісних медичних послуг, екологічно чистих технологій; сприяння виробленню гендерних стратегій адаптації з додатковою користю для здоров'я через зменшення викидів парникових газів; оздоровлення стану довкілля через покращення ситуації з водопостачанням та санітарно-гігієнічною інфраструктурою.

У Національній доповіді визначені такі завдання для досягнення гендерної рівності як: інтеграція гендерних аспектів у стратегічне планування та національні пріоритети всіх реформ, що відбуваються; зміцнення державних інститутів на національному та місцевому рівнях; аналіз та перегляд нормативно-правової бази стосовно ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат з метою ефективного дотримання та реалізації законодавства; прийняття й удосконалення стратегій та обов'язкових для дотримання законів з метою просування гендерної рівності й розширення прав і можливостей усіх жінок на всіх рівнях.

Ефективними способами інтегрувати гендерну складову до екологічних програм повинні стати: запровадження гендерного підходу як елементу боротьби та пом'якшення наслідків зміни клімату, зокрема співпраця в сфері бюджетування основних секторів (вода, сільське господарство, здоров'я та освіта); підтримка національних ініціатив щодо аналізу та врахування гендерного компонента в плануванні, підготовці та впровадженні заходів з адаптації та подолання наслідків кліматичних змін; проведення консультацій, громадських слухань та пошук нових зацікавлених груп та сторін (у т. ч. на локальному рівні); залучення жінок у процеси прийняття та вироблення управлінських рішень; запровадження гендерного аналізу під час підготовки проєктних пропозицій, управління проєктами; проведення аналізу завдань та потреб, пріоритетів та можливостей учасників з різних цільових груп; визначення соціально-економічного та політичного

контексту від участі як чоловіків, так і жінок; розробка та впровадження проєктної діяльності/результати, з огляду на участь/отримані вигоди як для чоловіків, так і жінок: врахування гендерних аспектів при плануванні, впровадженні, моніторингу та оцінці; запровадження гендерного аналізу та соціальних оцінок, консультації для інформування з цього питання, як спеціалізованої діяльності за проєктом; залучення жінок до тренінгів, доступу до ресурсів, підвищення інституційної спроможності, та діяльності, спрямованої на вирішення зазначених завдань; запровадження гендерно відповідальної системи моніторингу та оцінки, заохочувати створення гендерних індикаторів.

Майя ПИВОВАР,

докторка філософії зі спеціальності 081 Право,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

**СТРАТЕГІЯ ЄС ДЛЯ ДУНАЙСЬКОГО РЕГІОНУ, ЯК ЩЕ ОДИН КРОК
УПЕРЕД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ
УКРАЇНИ**

Формування сучасної регіональної політики ЄС залежить від трьох основних напрямів. По-перше, робиться наголос на сприянні економічному наближенню, щоб допомогти менш розвиненим регіонам (розташованим переважно в нових країнах-учасниках) зменшити відставання від більш розвинених регіонів. По-друге, реалізується система заходів, спрямованих на покращення регіональної конкурентоспроможності й зайнятості. Третя категорія стратегій спрямована на сприяння співпраці між регіонами і країнами, щоб зменшити економічне значення національних кордонів. Успіх цієї політики базується на партнерствах у рамках ЄС, плануванні та належному управлінні. Зауважимо, що регіональна політика в європейських країнах здійснюється при: 1) наявності інвестиційних програм, що стимулюють економічне зростання кожного регіону держави; 2) запровадженні чіткої системи прогнозних та планувальних документів регіонального розвитку; 3) створенні системи координації інвестицій та програм, що реалізуються в регіональному вимірі; 4) за-

лученні до процесу планування та реалізації програм регіонального розвитку широкого кола місцевих суб'єктів¹¹².

Завдяки затвердженій політиці згуртованості ЄС на період 2021 – 2027 років, ставить за пріоритет зміцнення економічної, соціальної, територіальної єдності та європейського зеленого курсу. Важливою подією для України стало те, що від 01. 11. 2021 року наша держава офіційно розпочне головування у Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону до завершення наступного листопада 2022 року. Ми стали першою державою, яка не будучи членом ЄС, буде координувати діяльність 14 країн басейну річки Дунай та реалізацію стратегічних ініціатив ЄС у регіоні. Дунайська стратегія – це платформа і план дій із співпраці 14 країн дунайського регіону. Українська частина Стратегії охоплює Одеську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Держави-учасники Стратегії співпрацюють у сферах судноплавства, охорони навколишнього середовища, зокрема водних екосистем, включаючи збереження живих водних ресурсів¹¹³. Впровадження Стратегії сприяє виконанню Україною своїх зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію між нашою країною та ЄС. Зокрема виконанню міжнародних зобов'язань, взятих державами-членами ЄС та Україною у сферах судноплавства, охорони навколишнього середовища, зокрема водних екосистем, включаючи збереження живих водних ресурсів.

За період головування Україна прагне сфокусуватися у 2022 році на політичних та тематичних пріоритетах, які вимагають посилення співробітництва країн Дунайського регіону. Протягом свого головування у Стратегії нашою державою буде приділятися значна увага пріоритетним заходам, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, відкритих для всіх і орієнтованих на інтереси людей. Створити передумови, щоб кожен мешканець Дунайського регіону був спроможний самостійно виявити, реалізувати та примножити власний потенціал для забезпечення гідного розвитку особистості. Досягнення спільних цілей держав-учасниць матиме позитивний вплив на розвиток Дунайського регіону та відкриває нові можливості діяльності Стратегії. Беззаперечно, підтримуючи тези Програми діючого головування, Стратегія у 2021–2022 роках також буде слугувати ефективним інструментом подолання наслідків пандемії, спричиненої поширенням вірусу SARS-CoV-2, шляхом спільної інституційної співпраці,

¹¹²Що пропонує регіонам нова Державна стратегія регіональна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2021 роки? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/10/6/7268939/> (дата звернення 27. 10. 2021)

¹¹³Україна буде головувати у Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-bude-golovuvati-u-strategiyi-yevropejskogo-soyuzu-dlya-dunaj-skogo-regionu> (дата звернення 30. 10. 2021).

використання потенціалу країн учасниць, реалізації пріоритетів з урахуванням нових викликів та використанням нових цифрових інструментів. Україна підтримує європейський зелений курс. Завдяки цій стратегії український уряд пропонує зосередити на питаннях щодо відмови від традиційних джерел енергії й перехід на відновлювані джерела та впровадження інноваційних водневих технологій у виробництво; забезпечення якості освіти та її адаптація до потреб ринку праці; підвищення рівня цифрової, та медіа грамотності, знання іноземних мов; впровадження стратегії навчання впродовж життя (lifelong learning); інклюзії та інтеграції вразливих груп населення та людей з інвалідністю до ринку праці; підвищення рівня зайнятості, особливо серед молоді; вдосконалення ринку праці та підтримці соціальних інновацій¹¹⁴.

Для України Дунайська стратегія ЄС є надзвичайно актуальною та важливою, так як вона одна з чотирьох макрорегіональних стратегій ЄС. Для нашої держави це можливість безпосередньо брати участь у реалізації політики ЄС на міжнародному рівні. Дунайський регіон, у тому числі Одеська його частина являє собою регіон, де може розвиватися аграрний сектор та екоенергетика. Реалізація стратегії ЄС для Дунайського регіону повинна залежити від взаємної координації роботи між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в Україні. Важливим елементом повинно стати залучення всіх форм громадянського суспільства. Актуальним позитивним фактором стане якомога швидше опублікування конкретних результатів впровадження макрорегіональної стратегії для Дунайського регіону. Це допоможе підкреслити цінність макрорегіональної політики в очах громадськості й директивних органів і підсилити мотивацію щодо стратегії. Реалізація стратегії ЄС для Дунайського регіону в Україні – це ще одна можливість проявити себе відповідальним стратегічним партнером ЄС, яка діє за європейськими стандартами.

¹¹⁴Програма головування України у Стратегії ЄС для Дунайського регіону. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/programa-golovuvannya-ukrayiny-u-strategiyi-yes-dlya-dunajskogo-regionu_red.pdf.

Олена ЧОРНОБАЙ,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Розглядаючи процес інтеграції правової системи України до ЄС, необхідно в першу чергу визначити основні процеси та фактори, що впливають на нього. Перш за все це стосується адаптації українського законодавства до правових норм ЄС шляхом його поступового та послідовного реформування з метою приведення до європейських стандартів.

Необхідність адаптації українського законодавства до законодавства ЄС було проголошено ще у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу 11 червня 1998 року¹¹⁵. Пізніше її доповнила Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС 16 серпня 1999 року, на основі якої мали створюватися щорічні плани роботи вищих органів виконавчої влади, спрямовані на досягнення цієї цілі¹¹⁶. Ці плани мали узгоджуватися з заходами, проведеними в межах реалізації Стратегії. Наступним кроком стала «Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», прийнята 18 березня 2004 року Верховною Радою України. Програма проголосила цю адаптацію пріоритетним напрямком зовнішньої політики України, спрямованим на досягнення критеріїв вступу до ЄС¹¹⁷.

Таким чином Україна заявляла про свою готовність проводити поступові реформи на адаптацію національного законодавства як складової інтеграційного процесу, учасником якого виявляла намір бути. Цей процес планомірний і включає в себе декілька послідовних етапів, кожен з яких повинен починатися після досягнення цілей попереднього. Н. Пархоменко у своїй праці визначає чотири основні етапи адаптації національного законодавства:

¹¹⁵Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ президента України № 615/98 від 11. 06. 1998 р. // Офіційний вісник України, 1998 р., № 24, с. 3, ст. 870.

¹¹⁶Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Постанова Кабінету міністрів України № 1496 від 16. 08. 1999 р. // Офіційний вісник України, 1999 р., № 33, с. 168.

¹¹⁷Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України № 1629-IV від 18. 03. 2004 р. // Офіційний вісник України, 2004 р., № 15, с. 30, ст. 1028.

1) визначення критеріїв гармонізації в різних сферах державного життя та галузях права та попереднє визначення існуючих та потенційних проблем у майбутньому;

2) проведення експертизи, порівняльного аналізу законодавств, яких стосується гармонізація, узгодження понять та термінів, розробка пропозицій щодо процесу гармонізації з урахуванням національних особливостей в правовій та іншій сферах;

3) аналіз та створення переліку вже існуючих документів, що потребують гармонізації, а також переліку міжнародних актів, які необхідно укласти для здійснення або підвищення ефективності цього процесу;

4) синхронна розробка та прийняття нових документів чи внесення змін у вже існуючі, їх закріплення в національних законодавствах тощо¹¹⁸.

Важливо розуміти, що гармонізація української правової системи має односторонній характер, оскільки передбачає лише зміни в національному законодавстві України, але не країн ЄС чи наднаціональних інституцій. Результативність цього процесу залежить від точності формулювання правових норм в європейському законодавстві, але саме у цьому питанні часто виникають проблеми, оскільки законодавство ЄС хоч і є наднаціональним, але при цьому враховує національні особливості більшості держав-членів, що породжує певні труднощі гармонізації. Для усунення цих проблем доцільно використовувати уніфікацію національного законодавства України та правових норм ЄС в тих сферах, де це можливо, застосовуючи гармонізацію в питаннях, де виникають особливо гострі суперечності з національною специфікою¹¹⁹.

Одностороннє спрямування процесу адаптації дозволяє використовувати і термін «апроксимація», який застосовується в праві ЄС щодо запровадження стандартів «вторинного законодавства» — директив та регламентів. Ці документи є за своїм характером односторонніми актами, виданими наднаціональними інституціями для національних органів. Таким чином апроксимація краще відображає характер реформування національного законодавства України відповідно до норм ЄС.

Широке коло термінології, яка застосовується для визначення наближення законодавства, породжує певні складнощі у ідентифікації цих процесів та його єдиному розумінні й узгодженні як в міжнародних

¹¹⁸Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види // Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 339–340.

¹¹⁹Чабах О. М. Правова гармонізація як необхідна складова євроінтеграційних процесів України // Теорія та історія держави і права. Київ: 2014. С. 46–50.

угодах, так і процесі реформування. Так Р. Хорольський пропонує використовувати замість усього спектру термінів єдиний: «наближення законодавства» — це дозволить вирішити цю проблему. При цьому така пропозиція може бути дещо розширена. Враховуючи відмінності в значеннях згаданих термінів, доцільно використовувати запропоноване Р. Хорольським «наближення законодавства» (особливо, враховуючи те, що значення слова «наближення» є середнім арифметичним для цієї термінології), але також використовувати і інші поняття в різних ситуаціях вузької компетенції, наприклад, «імплементация» у приведенні українського законодавства до норм міжнародних організацій (у цьому випадку — Ради Європи) і т. п. Цю термінологію у разі ухвалення варто закріпити задля уникнення нових суперечностей та колізій при дослідженні та в самому процесі євроінтеграції, в першу чергу у нормативних документах, які стосуються реформ в Україні¹²⁰.

Основним методом реалізації євроінтеграції України є виконання положень Порядку денного асоціації (ПДА), погодженого з метою укладання та сприяння імплементации Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹²¹. Цей документ містить положення, які затверджують основні напрямки діяльності сторін та завдання, виконання яких спрямоване на підготовку сприятливих умов для укладання та імплементации Угоди про асоціацію. ПДА був укладений у вересні 2008 року і оновлений 16 березня 2015 року Радою асоціації. Причиною цього стала необхідність актуалізувати завдання та напрямки діяльності у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію та потребою зосередитись у першу чергу на створенні сприятливих умов імплементации положень договору.

Якщо розглядати стан виконання Україною зобов'язань у ключових сферах, то в процесі реалізації конституційної реформи була створена Конституційна комісія та три робочі групи відповідно до напрямків роботи, прийнято ряд вузько спрямованих законопроектів (наприклад, № 1013 про скасування адвокатської монополії, тощо), а також законопроекти, спрямовані переважно на отримання позитивної оцінки з боку електорату, наприклад, скасування депутатської недоторканності 3 вересня 2019 року. За оцінкою експертів Центру політико-правових ініціатив майже всі конституційні ініціативи були здебільшого популістичними та недосконалими з точки зору юридичних проблем. Окрім цього конституційна реформа має й інші проблеми, серед яких закритість підготовки конституційних змін і

¹²⁰Хорольський Р. Чи можна усунути плутанину в євроінтеграційній термінології? Центр «Нова Європа». 2019. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/nablyzhennya-adaptatsiya-aproksymatsiya-garmonizatsiya-zakonodavstva-chy-mozhna-usunuty-plutanynu-v-yevrointegratsijnij-terminologiyi/>

¹²¹Міністерство закордонних справ України. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементации Угоди про асоціацію. 2015.

відсутність консультацій з експертами, цілісного концептуального бачення внесених ініціатив, низької якості законопроектів з точки зору юридичної техніки, тощо. При цьому в системі Пульс Угоди результат виконання завдань ПДА в сфері юстиції, свободи, безпеки та прав людини оцінено в 83 %¹²².

Судова система України теж зазнала певних змін, пов'язаних з ПДА. Перші спроби зміни суддів у 2015–2016 роках виявилися невдалими і не призвели до покращення діяльності судової влади. Певні зрушення відбулися після розпуску Вищої кваліфікованої комісії суддів і створення нових органів: Конкурсної комісії, завданням якої було формування нового складу Вищої кваліфікованої комісії суддів, та Комісії з питань доброчесності та етики, що мала контролювати діяльність вищих судових органів. Однак Вища рада правосуддя, уповноважена на керівництво у формуванні цих органів, не виконала своїх завдань та нівелювала роль міжнародних експертів у їх складі. Ця подія та пропозиція вдвічі скоротити кількість суддів Верховного Суду викликали міжнародний резонанс⁸.

Позитивними зрушеннями варто назвати створення Вищого антикорупційного суду, Служби судової охорони, залучення експертів від громадськості до оцінки роботи суддів та кандидатів на судові посади від Громадської ради доброчесності, запровадження класичного суду присяжних та ін. Ключовими проблемами залишаються: непослідовність судових реформ; високий рівень корумпованості судової влади та неефективність роботи Вищої ради правосуддя; кадровий голод та високе навантаження на чинних суддів, що ускладнює доступність правосуддя тощо.

У межах проблеми боротьби з корупцією було створено Антикорупційне бюро, Вищий антикорупційний суд та ряд інших інституцій, було внесено зміни в ряд нормативних актів тощо. Важливими серед них є можливість передачі справ з судів загальної юрисдикції до Вищого антикорупційного суду, скасування монополії державних експертних центрів на проведення експертиз у кримінальних провадженнях, розширення повноважень Антикорупційного бюро і т. п. У той же час статус виконання завдань «Приведення національного законодавства у відповідність з положеннями, викладеними у Додатку XLIV до Угоди про асоціацію» та «Практична реалізація співробітництва та обміну інформацією з ЄС на оперативному рівні відповідно до чинних порядків», розрахованих на 2020 рік, становить 0 %. Антикорупційна структура окрема від загальної правоохоронної в Україні є досить новою, а тому ще не має ефективної

¹²² Реанімаційний Пакет Реформ. 2020. URL: <https://rpr.org.ua>.

системи стримувань і противаг. Крім того, ефективне функціонування антикорупційної структури інституцій великою мірою залежить від судової системи, яка все ще потребує реформування. Одним з основних досягнень стало впровадження Єдиного державного реєстру декларацій, але 27 жовтня 2020 року Конституційний суд визнав неконституційною кримінальну відповідальність за недостовірне декларування, що можна вважати певним відступом від зобов'язань, узятих Україною в сфері боротьби з корупцією¹²³.

Реформування виборчої системи досягло певних успіхів. Це, перш за все, ухвалення нового виборчого кодексу, за яким скасовано мажоритарну виборчу систему, крім того запроваджено пропорційну з частково відкритими виборчими списками, кодифікував виборче законодавство в питанні розподілу і регулювання різних типів виборів, розширення повноважень Центральної виборчої комісії, введено обов'язкову публікацію відкритих виборчих даних тощо. Ці заходи досить суттєво просунули реформу у напрямку виконання відповідно до положень ПДА, але при цьому не усунули деякі інші проблеми, серед них: необґрунтоване надмірне фінансування виборчих кампаній, що залишає можливим вплив фінансового чинника на результати виборів, сумнівна якість Державного реєстру виборців, який не проходив жодного незалежного аудиту, відсутність кваліфікації злочинів проти виборчих прав та системи ефективної протидії їм з боку правоохоронних органів тощо.

Ще одним важливим моментом є те, що більша частина базових законодавчих актів підписувалися країнами-членами ЄС уже в умовах перебування у складі організації, в той час як Україна існувала в інших геополітичних умовах, що зумовило інше бачення правової системи в цілому. Цей чинник також ускладнює процес наближення законодавства України до законодавства ЄС.

У цьому ключі важливим також залишається узгодження нового законодавства з національною правовою традицією, яка може не лише зазнати суттєвих незворотних змін через непослідовне наближення або таке, яке проводиться без належної підготовки, виключно заради номінального виконання завдань, але й призвести до деструктивних наслідків у правовому чи іншому вимірах. Наближення українського законодавства передбачає не лише досягнення одиничної (хоч і великої за масштабом) цілі, а створення бази для формування в Україні правової системи, яка буде функціонувати так само або наближено до європейської. Це потребує зміни не тільки законодавства, але також і

¹²³Укрінформ. КСУ визнав неконституційною кримінальну відповідальність за недостовірне декларування. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3124929-ksu-viznav-nekonst-ituicijnou-kriminalnu-vidpovidalnist-za-nedostovirne-deklaruvanna-dzerelo.html>.

правотворчості, правової культури, правозастосування та ін. Цей процес досить складний і потребує чи не найретельнішої підготовки та поступовості здійснення, оскільки передбачає поєднання ознак двох правових традицій. У цій ситуації українська сторона не може відмовитися повністю від своєї правової системи на користь європейської, але може перейняти суттєву частину особливостей та нормативно-правових актів. Це дозволить простіше та ефективніше не тільки виконувати завдання ПДА, а й спростити процес узгодження норм права у майбутньому¹²⁴.

Сучасний стан української євроінтеграції доцільно назвати складним і суперечливим. Україна поступово рухається вперед на шляху до наближення українського законодавства до законодавства ЄС, але з суттєвими складнощами. Перш за все на це впливає непослідовність проведення реформ та неузгодженість їх впровадження між міністерствами, що часто лише ускладнює вже складний процес реформування. Важливим фактором також є корумпованість владних структур, що негативно впливає на проведення змін. Досить суттєва частина вже проведених реформ часто існує лише в документах і не реалізується. Крім того, зміни, спрямовані на прозорість діяльності органів влади, часто ігноруються, що також ускладнює ситуацію. Внаслідок цього процес реформування стає складнішим і сповільнюється. Таким чином за 6 з 10 років Україна виконала лише 43 % зобов'язань у межах ПДА.

З іншого боку, враховуючи існуючу ситуацію всередині України та її міжнародне положення процес реформування за останні 2 роки показує майже задовільний результат. Великою мірою на це вплинула участь у Раді Європи та більш ніж двадцятилітня історія поступового наближення законодавства України до європейських стандартів.

Ольга КОГУТ,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Закон України від 10 грудня 2015 року "Про державну службу"¹²⁵
(далі – Закон про службу) по праву можна вважати ключовим у сфері

¹²⁴Урядовий портал. Реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi>.

¹²⁵Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

створення сприятливого середовища для реформ у системі державного управління, "дорожньою картою" для формування європейської моделі державної служби. Основними *новелами* Закону про службу є: виведення за його межі політичних посад та посад патронатної служби, а також посад працівників, які виконують функції з обслуговування та допоміжні функції; запровадження інституту державних секретарів, відкритого конкурсного відбору та політичної неупередженості державних службовців; встановлення для кандидатів на посади вищого корпусу державної служби вимог щодо знання не лише державної, а і однієї з офіційних мов Ради Європи; детальне врегулювання дисциплінарних процедур тощо. Водночас цілковито досконалим цей Закон вважати не можна, тому зупинимось на деяких проблемних його положеннях.

Насамперед вважаємо за необхідне звернути увагу на питання *принципів державної служби*. Зазначимо, що якщо у попередньому законодавстві містився лише перелік принципів державної служби, то Закон про службу у ст. 4 наводить також пояснення змісту кожного з них. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують перші два принципи – *верховенства права та законності*, які можуть у певній мірі конкурувати при реалізації державним службовцем своїх повноважень. Таку думку висловила І. В. Бойко¹²⁶, аналізуючи рішення ЄСПЛ у справі "Гарнага проти України"¹²⁷. Суть справи полягала у тому, що відділом реєстрації актів цивільного стану було відмовлено пані Гарназі у задоволенні заяви щодо зміни по батькові, з посиланням на чинні тоді Правила реєстрації актів цивільного стану в Україні, згідно з якими по батькові фізичної особи може бути змінено тільки у разі зміни її батьком свого власного імені. Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ прийшов до висновку, що обмеження, накладені на зміну по батькові, не видаються належним чином та достатньою мірою мотивованими національним законодавством. Крім того, державними органами не було надано жодного обґрунтування позбавлення заявниці її права приймати рішення з цього важливого аспекту її приватного та сімейного життя, і таке обґрунтування не було встановлено жодним іншим способом. Відповідно Суд зазначив, що у цій справі було порушення ст. 8 Конвенції "Право на повагу до приватною і сімейною життям".

Отже, для державного службовця може виникнути проблема вибору – враховувати вітчизняне законодавство, порушуючи принцип

¹²⁶Бойко І. В. Верховенство права та законність як принципи здійснення державної служби // Актуальні питання реалізації нового Закону України "Про державну службу": тези доповідей Всеукраїнського форуму вчених-адміністративістів, м. Запоріжжя, 21 квітня 2016 р. / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 128.

¹²⁷Справа "Гарнага проти України" (Заява № 20390/07):: рішення Європейського суду з прав людини від 16 травня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_960#Text.

верховенства права чи враховувати практику ЄСПЛ, порушуючи при цьому принцип законності? Варто зауважити, що сьогодні при визначенні принципу верховенства права у інших нормативно-правових актах законодавець вказує на необхідність врахування при його застосуванні практики Європейського суду з прав людини, а законність у європейській практиці виступає елементом верховенства права. Тому доцільно і в Законі про державну службу зазначити, що законність є складовою частиною принципу верховенства права.

Окремої уваги заслуговує і *принцип політичної неупередженості*, за допомогою якого законодавець спробував відокремити державних службовців від політики. Так, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 4 Закону про службу політична неупередженість — це недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків. Але у Розділі II "Правовий статус державного службовця" є окрема ст. 10, яка присвячена деталізації політичної неупередженості. На нашу думку, такий підхід був би логічним, якби в одній статті давався перелік усіх принципів, а потім в окремих статтях їх тлумачення. Оскільки таке коротке тлумачення досліджуваного принципу є у ст. 4, то більш доцільно було б тут вжити назву "принцип політичної нейтральності", а вже у розділі щодо правового статусу державного службовця закріпити (як це і зроблено) вимогу політичної неупередженості — шляхом визначення відповідних обмежень політичних прав державних службовців.

Заслуговують уваги і вимоги до осіб, які мають право на зайняття відповідних посад, аналіз переліку яких свідчить про *зниження вимог освітнього та кваліфікаційного рівня* до окремих категорій. Так, п. 5 ч. 2 ст. 20 Закону про службу закріплює положення про те, що від осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії "В", вимагається наявність вищої освіти ступеня не нижче молодшого бакалавра або бакалавра за рішенням суб'єкта призначення, вільне володіння державною мовою. Немає жодних вимог до професійного рівня та стажу роботи. А такі державні службовці складатимуть основний корпус державної служби, адже зі змісту ч. 3 ст. 6 Закону про службу випливає, що їх кількість може бути більше двох третин штатної чисельності державного органу. У цьому ж контексті щодо зниження освітніх вимог доцільно згадати і про голів місцевих державних адміністрацій, посади яких Закон про службу до 9 листопада 2017 року відносив до категорії "А", що передбачало володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи. Таке вилучення з одного боку є правильним (адже ці посади за змістом є політичними), а з іншого — доцільно було передбачити зазначену вимогу (як і вимоги до

освітнього рівня, досвіду) до кандидатів на посади голів місцевих державних адміністрацій у Законі України "Про місцеві державні адміністрації".

Необхідно також звернути увагу на п. 5 ч. 2 ст. 19 Закону про службу, який передбачає що на державну службу не може вступити особа, яка *піддавалася адміністративному стягненню за правопорушення, пов'язане з корупцією*, – протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили. Зважаючи на високий рівень корупції у нашій державі, вважаємо таке обмеження доцільним. Але тоді потребує відповідних доповнень ст. 39 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка встановлює річний строк для погашення того факту, що особа була піддана адміністративному стягненню.

Доцільно також зупинитися і на аналізі *окремих понять*. Так, згідно з ч. 9 ст. 9 Закону про службу, "за видання керівником та виконання державним службовцем *явно злочинного* наказу (розпорядження), доручення відповідні особи несуть відповідальність згідно із законом". Виникає питання – який акт слід вважати "явно злочинним"? Інший приклад – відповідно до ч. 7 ст. 41 переведення державних службовців не повинно бути *прихованим покаранням*. А хто і як це буде встановлювати? Доцільно було б також дати тлумачення терміну "*патронатна служба*", адже зміст ст. 92 присвячений не самій службі, а працівникам патронатної служби. Не містить Закон про службу і тлумачення поняття "*посадова особа*", вживаючи його стосовно керівника державної служби в державному органі (п. 3 ч. 1 ст. 2) та щодо суб'єкта призначення (п. 7 ч. 1 ст. 2). Але поняття посадової особи, на нашу думку, потребує уніфікації та законодавчого закріплення. А от визначення поняття "*державна мова*" (п. 2 ч. 1 ст. 2) вважаємо недоцільним, адже тлумачення терміну не повинно залежати від закону, де цей термін вживається. Логічніше було б зробити відповідне посилання до спеціального мовного закону. Слід також зауважити, що п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону про службу зобов'язує державного службовця вико ристовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації. Але словосполучення "*дискримінація державної мови*", "*спроба дискримінації державної мови*", "*протидія можливим спробам дискримінації державної мови*" не мають свого визначення ні в Законі про службу, ні у спеціальному Законі України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"¹²⁸. А це на практиці може викликати розбіжності у їх застосуванні.

¹²⁸Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Отже, Закон "Про державну службу", хоча й передбачає принципові новації, однак містить ряд недоліків та прогалин, які можуть призвести до проблем при реалізації окремих його положень на практиці. Тому необхідно продовжувати роботу над вдосконаленням правового регулювання державної служби, але робити це слід продумано та виважено.

Олена САВАЙДА,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

Олена ПАНЧЕНКО,

аспірантка Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

**СУТНІСТЬ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ДЛЯ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Безперечно Україна є членом світового співтовариства, членом Ради Європи, й тому, маючи такі тісні – й географічні, й ментальні, й правові – стосунки та виходячи із своїх міжнародно-правових зобов'язань, створює свою національну правову систему з позиції врахування верховенства права, яке визнається ст. 8 Конституції України як домінуючий принцип права, правової держави та демократії.

Правова система та політика держави, звичайно, не може лише існувати та функціонувати на цьому одному принципі. Проте, спираючись на цей основний принцип, який в свою чергу переплітається та тісно взаємозалежить й від загальнолюдських цінностей, демократії (народовладдя), загальної поваги до основних прав і свобод людини та громадянина, без використання будь-якої дискримінаційної політики може приносити стабільність та ефективність державному управлінню та порозумінню між членами суспільства.

Так, трактування верховенства права має не досліджений та в деякій мірі невизначений характер. Проте, незважаючи на те, що більшість науковців щодо сутності верховенством права надають йому абстрактного характеру, це поняття, на думку багатьох західних правознавців, досі залишається актуальним та дискусійним.

Також потрібно наголосити, що верховенство права доцільно розглядати в сукупності або в дотичності до таких понять, як права та свободи людини, та демократія. Ї не дивно, що саме на цих категоріях була й заснована Рада Європи. І як відомо, ця категорія (верховенство права) міститься в багатьох міжнародних документах, що містять визначені стандарти, які, в першу чергу, стосуються та регулюють права та свободи людини. Так, безперечно, вказане поняття знаходиться в філософсько-правовій площині, проте головним завданням для науковців залишається уніфікувати цю категорію для того, щоб покращити його розуміння з метою застосування та тлумачення цієї фундаментальної цінності для загального використання як між народними, так і національними судами під час здійснення своєї діяльності.

У своїх роздумах над визначенням та змістом верховенства права ми б хотіли схилитися до одного аспекту думки відомого британського правника-конституціоналіста А. В. Дайсі (праця «*Introduction to the Study of the Law of the Constitution*» (1885)). Цей аспект полягає в тому, що насправді верховенство права є стримуючим елементом для державного свавілля (тобто щоб державна не домінувала над людиною) та дієвим елементом для державного демократичного управління (представницька влада).

На нашу думку, в такій імплементації щодо поняття та розуміння верховенства права для останнього постає ще один важливий філософсько-правовий аспект, який полягає в застосуванні верховенства права з позиції звичаю (звичаєвого права, яке утворюється на протязі певної кількості років).

Ще одним дискусійним та важливим аспектом є те, що у верховенстві права поєднуються такі структурні одиниці як держава (її природа) та закон (або правова держава, яка проявляється через писані конституції). Тут, безперечно, йдеться про об'єднання всіх гілок влади в управлінні державою та регулюванні суспільних відносин та про дотримання принципу стримування та противаг у реалізації завдань цими гілками влади в державі, які й керуються в своїй діяльності та реалізації законом (писаною конституцією).

На завершення роздумів хотілося б навести дві позиції щодо змісту та сутності й розуміння верховенства права. Перша думка – стосується того, що верховенство права містить у своїй структурі такі елементи, як незалежна судова система, незалежні установи захисту прав та свобод людини, чітко визначені повноваження та обмеження влади, справедливі та прозорі вибори тощо.

Друга думка – концентрується на класичних елементах, як ефективність законодавства та дієвість правових норм, ієрархічність законів, рівність та доступність усіх (різних видів осіб (фізичних та юридичних), й держави також) перед законом, відповідальність перед

законом, юридична визначеність, процесуальна та судова прозорість, уникнення свавілля, поділ влади з дотриманням справедливості та контролю поміж ними. І звичайно, якщо ми говоримо про верховенство права, то безперечно мова йде про захист та дотримання, реалізацію та встановлення прав та свобод людини та громадянина, а це вже розглядається не лише як інструмент влади, а й як цінність, яка важлива для самої сутності людини.

Оксана БАСКАКОВА,

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

СПОСОБИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ)

Верховенство права є основоположним принципом та цінністю, на якій базуються правова система ЄС (ст. 2 Договору про ЄС), правові системи його держав-членів та співпраця ЄС з третіми країнами. Так, відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, однією з цілей асоціації є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод¹²⁹.

Однак, незважаючи на «багаторівневе» законодавче закріплення цього принципу, сьогодні ЄС переживає чи не найбільшу кризу, пов'язану саме з його реалізацією країною-членом.

29 квітня 2020 року Європейська Комісія (далі – Комісія) розпочала процедуру усунення порушення (infringement procedure) законом від 20 грудня 2019 року про внесення змін до низки законодавчих актів, що регулюють функціонування системи правосуддя в Польщі. 1 квітня 2021 року Комісія подала позов до Суду Справедливості ЄС (далі – Суд ЄС) проти Польщі з проханням вжити тимчасові заходи¹³⁰. 14 липня 2021 року Суд ЄС увів тимчасові заходи щодо Польщі, пов'язані з функціонуванням Дисциплінарної палати

¹²⁹Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.

¹³⁰Independence of Polish judges: Commission asks European Court of Justice for financial penalties against Poland on the activity of the Disciplinary Chamber. Press release. 7 September 2021. An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_4587.

Верховного Суду Польщі, задовольнивши запит Комісії з усіх питань. Суд ЄС зобов'язав Польщу негайно: призупинити дію положень, за якими Дисциплінарна палата Верховного Суду може вирішувати клопотання про зняття суддівської недоторканності, а також з питань працевлаштування, соціального забезпечення та виходу на пенсію суддів Верховного Суду; призупинити дію рішень, які вже ухвалила Дисциплінарна палата про зняття імунітету судді; і призупинити дію положень, які перешкоджають польським суддям безпосередньо застосовувати право ЄС, що захищає незалежність судів, і подавати запити на попередні рішення з таких питань до Суду ЄС¹³¹. 27 жовтня 2021 року Суд ЄС наклав на Польщу штраф у розмірі 1 млн. євро на день за те, що відповідно до судового рішення від 14 липня 2021 року не було призупинено дію положень щодо Дисциплінарної палати Верховного суду¹³².

Окрім цього, 7 жовтня 2021 року Конституційний трибунал Польщі постановив, що частина договорів Європейського Союзу суперечить конституції Республіки Польща та національне законодавство на території держави має пріоритет над правом ЄС.

Під час своєї промови на пленарному засіданні Європарламенту 19 жовтня цього року Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Лєєн назвала три правових способи відновлення принципу верховенства права у цій ситуації¹³³.

Перший – це вищезгадана процедура усунення порушення, регламентована ст. 258 та 260 Договору про функціонування ЄС. Якщо Комісія вважає, що держава-член не виконала зобов'язання за установчими договорами, Комісія видає обґрунтований висновок із цього питання після надання зацікавленій державі змоги надати свої пояснення. Якщо зацікавлена держава не дотримується цього висновку протягом періоду часу, встановленого Комісією, Комісія може винести питання на розгляд Суду ЄС. Якщо Суд ЄС визнає, що держава-член не виконала зобов'язання за Договорами, від держави вимагається вжити необхідних заходів для виконання рішення Суду. Якщо Комісія вважає, що відповідна держава-член не вжила необхідних заходів для виконання рішення Суду, Комісія може винести це питання на розгляд Суду після надання державі можливості представити свої пояснення. Комісія

¹³¹Order of the Vice-President of the Court in Case C-204/21 R from 14 July 2021. EUR-Lex. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62021CO0204>.

¹³²Order of the Vice-President of the Court in Case C-204/21 R from 27 October 2021. InfoCuria. Case-law. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=248261&pageIndex= 0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=41507235>.

¹³³Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary of the rule of law crisis in Poland and the primacy of EU law. Strasbourg, 19 October 2021. European Commission – An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_21_5361/SPEECH_21_5361_EN.pdf.

визначає розмір твердої суми або пені, що підлягають сплаті відповідною державою-членом, які Комісія вважає належними за цих обставин. Якщо Суд визнає, що відповідна держава-член не виконала рішення Суду, Суд може накласти на неї зобов'язання сплатити тверду суму або пеню¹³⁴.

Другий – застосування механізму відповідності (the conditionality mechanism). Відповідно до Регламенту Європарламенту і Ради про загальний режим відповідності для захисту бюджету ЄС, виплати зі щорічних бюджетів ЄС як у рамках Багаторічної фінансової програми на 2021–2027 роки, так і в рамках європейського інструменту відновлення «Наступне покоління ЄС» (для подолання наслідків пандемії) можуть бути призупинені, зменшені, відкладені або скасовані, якщо держава-реципієнт порушує принцип верховенства права, зокрема загрожує незалежності судової влади; не попереджає, не виправляє і не скасовує незаконні рішення органів державної влади, у тому числі правоохоронних органів, а також обмежує доступність та ефективність засобів правового захисту¹³⁵. І хоч цей Регламент ще не застосовувався, ситуація в Польщі спонукає Європарламент вимагати від Комісії застосування механізму відповідності проти Польщі, яка досі є одним з найбільших реципієнтів бюджетних коштів ЄС, а відтак, на переконання Прем'єр-міністра Бельгії Александра Де Кроо: «Неможливо отримувати лише гроші та відмовлятися від цінностей. ЄС – не грошовий автомат»¹³⁶.

Третій – застосування механізму, передбаченого ст. 7 Договору про ЄС. Відповідно до цієї статті за обґрунтованою пропозицією 1/3 держав-членів Європарламенту або Комісії Рада, діючи більшістю у 4/5 її членів, після отримання згоди Європарламенту може встановити, що існує явний ризик тяжкого порушення державою-членом цінностей, зазначених у ст. 2 ДЄС. Перш ніж прийняти таке рішення, Рада заслуховує відповідну державу-члена та може направити їй рекомендації. Рада повинна постійно перевіряти, чи надалі існують підстави для такого рішення. Європейська Рада, діючи одностайно на пропозицію однієї третини держав-членів або Комісії та після отримання згоди Європарламенту, може встановити існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей,

¹³⁴Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C 326. 26.10.2012. p. 13–390. EUR-Lex. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>.

¹³⁵Regulation (EU, Euratom) 2020/2092 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020 on a general regime of conditionality for the protection of the Union budget. OJ L 433I. 22.12.2020. p. 1–10. EUR-Lex. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.LI.2020.433.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2020:433I:TOC>.

¹³⁶EU court fines Poland \$1.2 million per day as rule-of-law row escalates. France 24 site. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20211027-eu-court-fines-poland-1-2-million-per-day-as-rule-of-law-row-escalates>.

зазначених у ст. 2, запропонувавши відповідній державі-члену подати свої пояснення. У разі прийняття рішення, Рада може кваліфікованою більшістю вирішити призупинити певні права відповідної держави-члена, що випливають із застосування установчих договорів, включаючи право голосу представника уряду держави-члена у Раді. Вживаючи таких заходів, Рада враховує можливі наслідки такого призупинення для прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб. У будь-якому разі ця держава-член повинна і надалі виконувати свої зобов'язання за договорами ЄС¹³⁷.

Однак, за всю історію існування ЄС цей механізм так жодного разу і не застосовувався і багатьма сприймається як «ядерна опція», така, що має характер більше політичного впливу, ніж правового, адже загрози верховенству права і способи розв'язання проблемних ситуацій у тому числі в рамках ЄС мають значне політичне забарвлення¹³⁸. Очевидно, що рішення Конституційного трибуналу Польщі – це незгода з поглиблення інтеграції та централізації ЄС під керівництвом провідних держав, насамперед Німеччини та Франції.

Для України, як держави, яка на конституційному рівні закріпила свої євроінтеграційні наміри, надзвичайно важливо вивчати досвід інших держав-членів ЄС, а особливо – найближчих сусідів, з питань реалізації та дотримання принципів і цінностей ЄС. Очевидно, що вимога про дотримання принципу верховенства права як умова доступу до бюджетних коштів ЄС з часом тільки більше утверджуватиметься, і, можливо, не стосуватиметься лише держав-членів, а й третіх країн, яким ЄС надає фінансову допомогу. Україна – це найбільший реципієнт фінансової допомоги ЄС з третіх країн, а відтак, необхідно швидше, якісніше та послідовніше проводити реформи, зокрема судову реформу, щоб не залишитись без фінансової підтримки ЄС.

¹³⁷Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C 326. 26.10.2012. p. 13–390. EUR-Lex. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>.

¹³⁸Забокицький І. І. Rule of Law Framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. 2019. №4. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/33.pdf>.

Dmytro NEOFITA,
Doktorant Instytutu Prawa, Psychologii i Edukacji Innowacyjnej,
Uniwersytet «Politechnika Lwowska»,
Lwów, Ukraina

USTANOWIENIE USTAWODAWSTWA O STATUSIE PRAWNYM CUDZOZIEMCÓW NA UKRAINIE

Po ogłoszeniu przez Ukrainę niepodległości rozpoczął się proces tworzenia aktów prawnych dotyczących statusu prawnego cudzoziemców. Zagadnienia statusu prawnego i społecznego w naukach prawnych badali tacy naukowcy jak M. Vitruk, LD Voevodin, V. Gorshenev, M. Inshin, T. Kirilova, S. Konstantinov, V. Lisovsky, M. Matuzov, O. Skakun.

Podstawowe prawa, wolności i obowiązki cudzoziemców i bezpaństwowców przebywających lub czasowo przebywających na Ukrainie określa Konstytucja Ukrainy¹³⁹, Ustawa Ukrainy „O statusie prawnym cudzoziemców i bezpaństwowców” (nr 3773-VI 2011)¹⁴⁰, Ustawa Ukrainy „O uchodźcach i osobach potrzebujących dodatkowej lub tymczasowej ochrony” (№ 3671-VI 2011)¹⁴¹, Ustawa Ukrainy „O imigracji” (№ 2491-III 2001)¹⁴² oraz inne akty prawne Ukrainy. Ustawa Ukrainy „O statusie prawnym cudzoziemców i bezpaństwowców” z dnia 4 lutego 1994 roku stanowi, że osoba, która nie jest obywatelem Ukrainy i jest obywatelem (podmiotem) innego państwa lub państw. Bezpaństwowiec to osoba, której żadne państwo nie uważa za swojego obywatela zgodnie z jego ustawodawstwem. Ustawa ta określała również status prawny, określała podstawowe prawa, wolności i obowiązki cudzoziemców i bezpaństwowców przebywających lub czasowo przebywających na Ukrainie, a także określa tryb rozwiązywania spraw związanych z ich wjazdem na Ukrainę lub wyjazdem z Ukrainy. Należy zauważyć, że powyższa ustawa przewidywała prawa cudzoziemców i bezpaństwowców do działalności inwestycyjnej i przedsiębiorczej, zatrudnienia, na równi z obywatelami Ukrainy prawo do wypoczynku, prawo do opieki zdrowotnej, prawo do ochrony socjalnej, prawo do mieszkania, osobiste prawa niematerialne, prawo do nauki, prawo do korzystania z dorobku kultury. Artykuł 16 ustawy gwarantował prawo do uczestniczenia w stowarzyszeniach obywateli, ale cudzoziemcy i bezpaństwowcy nie mogli być członkami partii politycznych na Ukrainie.

28 czerwca 1996 roku uchwalono Konstytucję Ukrainy. Artykuł 26 gwarantuje cudzoziemcom takie same prawa i wolności jak obywatele

¹³⁹Konstytucja Ukrainy // Biuletyn Rady Najwyższej Ukrainy (WVR). 1996. № 30. S. 141.

¹⁴⁰Ustawa Ukrainy "O statusie prawnym cudzoziemców i bezpaństwowców" 22 września 2011 № 3773-VI.

¹⁴¹Ustawa Ukrainy „O uchodźcach i osobach potrzebujących dodatkowej lub tymczasowej ochrony” z 08. 07. 2011 № 3671-VI.

¹⁴²Ustawa Ukrainy „O imigracji” z 07.06.2001 № 2491-III.

Ukrainy, z wyjątkiem wyjątków przewidzianych w Konstytucji, ustawach i traktatach międzynarodowych. Cudzoziemcy na Ukrainie nie mogą korzystać z praw politycznych przyznanych obywatelom Ukrainy, wstępować do partii politycznych, brać udziału w referendum, brać udziału w głosowaniach, nie ma zastosowania obowiązek odbycia służby wojskowej. Z praw i wolności przyznanych przez Konstytucję mogą korzystać wyłącznie cudzoziemcy, którzy na stałe mieszkają na Ukrainie. Konstytucja Ukrainy przewiduje udzielanie azylu cudzoziemcom i bezpaństwowcom w sposób określony w ustawie.

W czerwcu 2001 roku uchwalono Ustawę Ukrainy „O uchodźcach”, która określa status prawny uchodźcy na Ukrainie, tryb nadawania, utraty i pozbawienia statusu uchodźcy oraz ustanawia gwarancje państwowe ochrony uchodźców. Zgodnie z ustawą Ukraina przyczynia się do zachowania jedności rodzin uchodźców. Ustawa określiła uprawnienia władzy wykonawczej, która decyduje o nadaniu, utracie i pozbawieniu statusu uchodźcy. W lipcu 2011 roku przyjęto Ustawę Ukrainy „O uchodźcach i osobach potrzebujących dodatkowej lub tymczasowej ochrony”, która określa procedurę regulowania public relations w zakresie uznania za uchodźcę, osoby potrzebującej dodatkowej lub tymczasowej ochrony, utraty i depriwacji określającej status prawny uchodźców i osób potrzebujących dodatkowej ochrony, którym udzielono ochrony czasowej na Ukrainie. Ustawa ta definiuje pojęcia „uchodźca”, „osoba potrzebująca dodatkowej ochrony”, „osoba potrzebująca tymczasowej ochrony”. Zgodnie z ustawą zaktualizowano procedurę rozpatrywania wniosków o uznanie za uchodźcę lub osoby potrzebujące dodatkowej lub czasowej ochrony. Prawo spełnia wymogi Konwencji z 1951 roku dotyczącej statusu uchodźców oraz Protokołu z 1967 roku dotyczącego statusu uchodźców.

Ustawodawstwo dotyczące statusu prawnego cudzoziemców powinno również obejmować Ustawę Ukrainy „O imigracji”, która określa warunki i tryb imigracji cudzoziemców i bezpaństwowców na Ukrainę. Ustawa definiuje pojęcie kwoty imigracyjnej, procedurę udzielania zezwolenia na imigrację oraz odmowę udzielenia zezwolenia na imigrację.

Normatywny akt prawny, który przede wszystkim określa status cudzoziemców na Ukrainie, ustanawia podstawowe prawa, wolności i obowiązki cudzoziemców i bezpaństwowców przebywających na Ukrainie oraz określa tryb ich wjazdu na Ukrainę i wyjazdu z Ukrainy, Ustawa Ukrainy „O statusie prawnym cudzoziemców i bezpaństwowców” z dnia 22 września 2011 roku № 3773-VII. Zgodnie z tą ustawą cudzoziemiec to osoba nie będąca obywatelem Ukrainy i będąca obywatelem (podmiotem) innego państwa lub państw, a bezpaństwowiec to osoba, której żadne państwo nie uważa za swojego obywatela zgodnie z jego ustawodawstwem. Ustawa ta określa status prawny cudzoziemców na Ukrainie, określa podstawowe prawa, wolności i obowiązki obcokrajowców i bezpaństwowców

przebywających lub czasowo przebywających na Ukrainie oraz określa tryb rozstrzygnięcia spraw związanych z ich wjazdem na Ukrainę lub wyjazdem z Ukrainy, m.in. oraz ustala podstawy odpowiedzialności za naruszenie nakazu pobytu na Ukrainie, tranzytu przez jej terytorium.

Istnieją trzy kategorie cudzoziemców, które:

1. na stałe przebywać na Ukrainie w celu nabycia obywatelstwa ukraińskiego;
2. przebywają na stałe na Ukrainie w celu zatrudnienia;
3. przebywają czasowo na terytorium Ukrainy we wszystkich innych celach.

Trwa proces tworzenia i doskonalenia ustawodawstwa dotyczącego statusu cudzoziemców. Wprowadzając zmiany i uzupełnienia należy przestrzegać postanowień Umowy Stowarzyszeniowej między Ukrainą a UE. Przy zmianie ustawodawstwa należy wziąć pod uwagę trudną sytuację we wschodniej Ukrainie i na Krymie. Celowe wydaje się również skodyfikowanie przepisów dotyczących statusu prawnego cudzoziemców poprzez opracowanie i przyjęcie jednej skodyfikowanej ustawy o statusie cudzoziemców.

Яна ВИННИК,

студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник : Вікторія Вовк,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави права
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) є невід’ємною складовою правового забезпечення євроінтеграційних процесів. Окрім того, що така адаптація сама по собі є позитивним явищем та має на меті приведення національного законодавства до стандартів, які задекларовані в законодавстві провідних європейських держав, дане явище має в собі значну кількість проблемних аспектів, які стримують процес адаптації, і процес європейської інтеграції в цілому. Саме тому предметом нашого дослідження буде аналіз зазначених проблем, задля того, щоб віднайти

найбільш ефективні механізми їх подолання і унеможливити їх появу у майбутньому.

Дослідження проблематики адаптації законодавства України до законодавства ЄС було предметом дослідження багатьох видатних науковців, зокрема: Ю. Гаряча, Н. Гнидюк, І. Грицяк, Г. Друзенко, О. Зеркаль, І. Кравчук, І. Крулько, А. Лазовські та інших. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень із вказаної тематики, надалі існують і виникають перешкоди, які стримують даний процес. Тому ця тема потребує подальшого дослідження.

Перед початком розгляду проблемних аспектів адаптації слід з'ясувати сутність вказаної категорії. Легальне визначення закріплене у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 21. 11. 2002 № 228-IV¹⁴³. У вищезазначеній програмі, під адаптацією пропонують розуміти поетапне прийняття та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства ЄС. На нашу думку, таке визначення повною мірою відображає сутність цієї категорії.

Також слід вказати, що у зазначеному визначенні досить точно підкреслено зміст поняття. Оскільки адаптація передбачає саме впровадження національних нормативно-правових актів разом з урахуванням законодавства ЄС. Досягти стовідсоткової ідентичності законодавства вказаних суб'єктів неможливо на практиці, адже адаптація передбачає не просто копіювання відповідних положень, а прийняття відповідних актів з урахування особливостей розвитку конкретної держави, її національної специфіки¹⁴⁴. Законодавчий акт, який прийнятий та є ефективним у державах-члена ЄС, може мати зовсім інший ефекти у держави, яка тільки має намір приєднатися до європейського простору, і може здійснити навіть негативний вплив на правову систему держави.

Причому особлива увага приділяється особливостям, які встановлені у Загальнодержавній програмі, де вказано, що адаптація законодавства повинна охоплювати абсолютно всі сфери законодавства, але пріоритетні напрями не повинні бути постійними, а мають визначатися на певний етап і коригуватися залежно від ситуації в державі. Процес адаптації законодавства є планомірним та складається з ряду послідовних етапів, на кожному з яких має досягатися певний ступінь відповідності законодавства.

¹⁴³Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21. 11. 2002 № 228-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15>.

¹⁴⁴Стременовський С. М. Наукові дослідження адаптації нормативно-правових актів до законодавства ЄС // Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 2. 2018. С. 329–333.

Вказуючи на проблемні питання адаптації законодавства, ми повинні розуміти, що проблеми адаптації в різних сферах відрізняються одна від одної і залежать від специфіки сфери. Саме тому, ми робимо акцент на організаційних та правових проблемах, які притаманні цій проблемі, незалежно від напрямку, у якому здійснюється адаптація.

Перш, ніж визначити правові проблеми, потрібно розглянути, які є складнощі організаційного характеру, оскільки саме від організації процесу залежить результат. Процес адаптації у нашій державі триває вже досить значний відрізок часу, проте на сьогоднішній день не можна констатувати, що досягнені значні результати у цій сфері. Дослідники вказують, що основною причиною цього є низький рівень організації процесу адаптації. Наслідком невідповідності рівня організації тому, якому він повинен відповідати, є нерозуміння або недостатнє розуміння, яким чином потрібно організувати, координувати та контролювати весь процес адаптації, щоб досягти основної мети адаптації – відповідності правової системи України *acquis communautaire*¹⁴⁵.

Що стосується правових проблем, то основні з них: нормативно-правові акти у сфері адаптації містять численні суперечливі або застарілі положення; значна їх кількість прийнята з порушенням правил законодавчої техніки (одним і тим самим термінам надається неоднакове значення або різні поняття вживаються як синоніми); не розкривається низка засадничих категорій (зокрема, нормативно невизначеними залишаються основоположні поняття «інтеграція» та «європейська інтеграція»); не здійснено офіційного перекладу установчих договорів ЄС українською мовою; не вироблено єдиного державного стандарту, до якого повинно бути приведене українське законодавство, щоб відповідати нормам права ЄС, тощо.¹⁴⁶

Таким чином, можна зробити висновок, що без врахування теоретичних напрацювань, які стосуються проблем адаптації законодавства України до законодавства ЄС, видається неможливою реалізація зовнішньополітичного курсу нашої держави. А відтак її розвиток, перехід на новий етап розбудови та розквіту, через співпрацю з провідними європейськими державами, які на власному прикладі показують ефективність обраного ними шляху.

¹⁴⁵Бедова О. А. Сутність організаційного забезпечення адаптації законодавства України до *acquis ec.* // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 6. С. 117–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_6_24.

¹⁴⁶Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. Х. : Право, 2012. Вип. 24. С. 37–49.

Тетяна ВІТРЕНКО,

студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник: Вікторія Вовк,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави права
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Актуальність теми зумовлена європейським вибором України, що задекларований у преамбулі Конституції України¹⁴⁷. Отже, для виконання стратегічного курсу потрібно вчинити ряд заходів, які спрямовані на зближення з європейськими державами. Європейський курс зможе відкрити нові горизонти для розвитку нашої держави шляхом налагодження співробітництва з провідними європейськими державами в таких сферах, як економіка, політика, соціальна сфера, а також багато інших значимих для держави сфер. Наслідками проведення євроінтеграційних процесів може стати шлях залучення іноземних інвесторів у національне господарство, вихід розвитку економіки на новий рівень, значне підвищення конкурентоздатності українського товаровиробника, вихід на внутрішній ринок Європейського Союзу. Слід зазначити, що даний перелік не є вичерпним і охоплює ще багато позитивних для держави позицій.

Що стосується саме правового забезпечення, то можемо констатувати, що євроінтеграційні процеси повинні забезпечуватися за допомогою різних видів забезпечення, зокрема, політичного, економічного, а також багатьох інших видів, але, на нашу думку, основним з них є правове забезпечення, оскільки саме воно надає законності проведенню ряду заходів спрямованих на підтримку євроінтеграційних процесів, а також закріплює їх пріоритетність на законодавчому рівні, задля того, щоб унеможливити випадки порушення їх проведення.

Дослідження особливостей правового забезпечення євроінтеграційних процесів знайшло своє відображення у численних наукових працях таких вчених, як: Н. Волченко, К. Гайліон, О. Дорогіх, Т. Зінчука, К. Капусняка, С. Кваші, Л. Михайлової та інших. Проте, незважаючи на

¹⁴⁷Конституція України: Закон від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://bit.ly/3BDQwQK> (дата звернення 01. 11. 2021).

існуючі наукові доробки, які присвячені даному питанню, тема потребує дальшого дослідження та пошуку шляхів удосконалення та оптимізації правового забезпечення відповідних процесів в Україні.

Перед тим, як розпочати розгляд сутності правового забезпечення, слід наголосити на тому, що розуміють під євроінтеграційними процесами. Так, учені вказують, що це процес входження України в європейський економічний, політичний, правовий, культурний, безпековий тощо простір¹⁴⁸.

Коли ми говоримо про правове забезпечення, слід розуміти, що його зміст не є лише одним декларативним документом, який окреслює основні напрями сфер зближення відповідно до європейських стандартів, а цілу систему нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином регулюють відносини, зближення в яких є невід'ємним елементом євроінтеграції. Відтак, розглянемо основні документи, які є найбільш значимими в розбудові відносин у площині Україна – Європейський Союз. До них належать: «Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною», «Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС», «Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз», Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України», Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та інші нормативно-правові акти¹⁴⁹.

Якщо ми вже почали розгляд нормативно-правової бази забезпечення євроінтеграційних процесів, то обов'язковим є зазначення про основний міжнародний документ, який відіграє основну роль у проведенні відповідних процесів – це Угода про асоціацію з ЄС (далі – Угода)¹⁵⁰. Угода складається з 486 статей та окреслює основні напрями подальшої співпраці України з Європейським Союзом та конкретні заходи, що повинні вчинятися Сторонами. Проте, так може здатися лише на перший погляд, за цією Угодою на задньому плані приховані довгі роки клопіткої дипломатичної роботи з боку обох Сторін, а також

¹⁴⁸Шульга В. О. Євроінтеграційні процеси в Україні: здобутки та перспективи // Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. статей за матеріалами I наук. практ. конф. з европ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 407–412.

¹⁴⁹Мозоль Н. Правове забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9. С. 170-174.

¹⁵⁰Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27. 06. 2014 / Верховна рада України. URL: <https://bit.ly/3jZlwUm> (дата звернення 01. 11. 2021).

регулярні заходи, метою яких було поступове зближення, результатом якого стало укладення Угоди.

Науковці, які займалися проблематикою дослідження Угоди, як ядра правового забезпечення євроінтеграційних процесі, вказують на те, що Угода є настільки всеосяжною, що її якісне та ефективне її впровадження можливе лише за умови забезпечення належної інституційної спроможності усіх суб'єктів європейської інтеграції в Україні, зокрема, органів державної влади, представників бізнесу, а також представників сектору громадянського суспільства¹⁵¹.

Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладається на вищій, центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органом законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування¹⁵². Так якісних внутрішніх перетворень можна досягти за умови ефективної діяльності вищевказаних суб'єктів.

Особливу увагу слід звернути на законодавчу гілку влади, оскільки вона відіграє дуже важливу роль у зближенні з європейськими стандартами. Як ми пам'ятаємо, інтеграція може трактуватися, як істотні внутрішні перетворення згідно з прийнятими інтеграційною спільнотою стандартами¹⁵³. Законодавчий орган вносить зміни до існуючих нормативно-правових актів, а також приймає нові, якими наближує національне законодавство до стандартів, прийнятих на законодавчому рівні у європейських державах.

Підсумовуючи можемо зазначити, що правовий напрямок як складова євроінтеграційних процесів є однією з найважливіших. Перед тим, як впроваджувати певні заходи потрібно, щоб їх обов'язковість була визначена на законодавчому рівні, тобто мала законний характер. Ми розглянули ядра правового забезпечення, а саме нормативно-правову базу, основні документи, які були основоположними у становленні правового забезпечення, а також вказали на основу, яка є сьогодні та визначає подальший вектор розвитку на шляху до євроінтеграції. Також слід вказати про те, що без належної реалізації положень, які закріплені у законодавстві, ефективність даних процесів буде зводитися до нуля. Тому наголошено на важливості інституційного забезпечення, як складової взаємозалежної від правової.

¹⁵¹Петров Р., Головка-Гавришева О., Кузьо М., Черніков Д. Інституційне та правове забезпечення європейської інтеграції України: виклики та завдання. К., 2015. С. 22.

¹⁵²Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія: У 2 ч. /Уклад. і коментар: І. В. Артёмов, Д. В. Вітер, Л. І.Загайнова, О. М. Казакевич, О. М. Руденко. Ужгород: Ліра, 2007. Ч. І. 452 с.

¹⁵³Шульга В. О. Євроінтеграційні процеси в Україні: здобутки та перспективи // Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. статей за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 407–412.

Катерина ДАВИДЮК,
студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник: Вікторія Вовк,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави права
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі по контексту – Угода про асоціацію), з іншої сторони дало надію на вхід, в недалекому майбутньому, України до Європейського Союзу, що відповідає пріоритетному напрямку розвитку нашої держави та удосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних норм.

Зважаючи на те, що на даний час процес гармонізації законодавства України до законодавства ЄС є не досить активним (а якщо точніше – можна вважати, що він взагалі стоїть на місці), існує ряд проблем у функціонуванні, визнанні та здійсненні такої процедури. З огляду на тривалий євроінтеграційний курс держави, існування таких недоліків у системі створює необхідність осмислення самої гармонізації, конкретизацію та обґрунтування способів її здійснення та безпосередньо засобів застосування.

Дослідження цієї проблеми є досить актуальним серед науковців. В своїх роботах цю тему частково досліджували Бедова О. А., Гаряча Ю. П., Кулько І. І., Паламарчук Т. П. та інші.

У першу чергу слід зазначити, що гармонізація законодавства України є досить вагомим кроком до реалізації виконання зобов'язань Угоди про асоціацію, наданих нашою державою.

Розглядаючи дане питання варто брати до уваги і наявність у нашому національному законодавстві Закону «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу» від 18 березня 2004 року в останній редакції від 4 листопада 2018 року¹⁵⁴.

¹⁵⁴Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

Відповідно до розділу II цього закону, під поняттям адаптації законодавства слід розуміти процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*, тобто правової системи Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ¹⁵⁵.

У науковій літературі ця тема обговорювалася через призму інших понять. Так, наприклад, І. Кравчук ґрунтовно дослідила на рівні дисертаційної роботи процес адаптації українського законодавства до міжнародних норм. Науковець виокремила правовий, інституційний та ресурсний механізми управління адаптацією¹⁵⁶.

Р. Лукас зазначав, що «будь-яка гармонізація законодавства має здійснюватися таким чином, щоб нове законодавство було не лише прийняте, а й діяло на практиці»¹⁵⁷. Тобто зі слів науковця можна зробити висновок, що самого прийняття нових законів та зміни старих – мало. Необхідно зробити так, щоб вони були не лише на папері, а й активно впроваджувалися в реальному житті.

Варто зауважити, що у пріоритетних сферах адаптація законодавства України здійснюється у такій послідовності:

- визначення актів *acquis communautaire*, які регулюють правовідносини у відповідній сфері;
- переклад визначених актів на українську мову;
- здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідній сфері в Україні та в Європейському Союзі;
- розроблення рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire*;
- проведення економічного, соціального та політичного аналізу наслідків реалізації рекомендацій;
- визначення переліку законопроектних робіт;
- підготовка проектів законів України та інших нормативно-правових актів, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття;
- моніторинг імплементації актів законодавства України.

¹⁵⁵Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

¹⁵⁶Кравчук І. В. Інституційний механізм державного управління гармонізацією національного права з правом ЄС у Прибалтійських державах // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. К., 2005. № 2. С. 325–332.

¹⁵⁷Лукас Р. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС та економічна реформа // Законотворчість. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом : зб. наук.-практ. матеріалів / ред. М. Т. Кравчук; Ін-т зак-ва Верхов. Ради України. Київ: [б. в.], 2005. Вип. 4. С. 38–41.

Елементом адаптації законодавства має стати перевірка проєктів законів України та інших нормативно-правових актів на їх відповідність *acquis communautaire* з метою недопущення прийняття актів, які суперечать *acquis* Європейського Союзу¹⁵⁸.

Проте виникає питання, як слід гармонізувати законодавство на практиці? Адже самого процесу, який прописаний без деталей, недостатньо. Окрім того в нормативно-правових актах немає чіткої вказівки щодо такої адаптації та аналізу її впливу на українське суспільство, лише загальні принципи. У цьому випадку, на нашу думку, було б доцільним аналізувати досвід країн, які вже є членами Європейського Союзу (колишніх кандидатів у члени).

Так, наприклад, у Польщі було прийнято розробку довгострокової програми наближення (гармонізації) законодавства до *acquis* ЄС, започатковану Комісією експертів з гармонізації польського права до права ЄС, результатом роботи якої стало укладення Методології здійснення заходів із наближення. На відміну від України, у Польщі гармонізацію розуміли як активний процес, а не як стан, а рівень гармонізації – як ступінь її удосконалення¹⁵⁹.

У Словаччині було розроблено Методологію правового наближення, в якій визначено основні терміни і джерела права ЄС та головні принципи його дії. Методами наближення визнавалися наближення законів до положень установчих договорів, адаптація регламентів і рішень, імплементація директив (*transposition*) ЄС¹⁶⁰.

У той же час гармонізація законодавства в Угорщині не обмежувалася основними сферами, охоплювала всю правову систему Угорщини і право ЄС (переважно директиви), зокрема, первинне право і прецедентне право Суду ЄС. Закони, які суперечили регламентам ЄС, було відмінено або змінено¹⁶¹.

У підсумку до вище наведеного можна сказати, що проблеми гармонізації законодавства України знаходяться на тому рівні, коли їх вирішення можливе з залученням європейських фахівців та практиків, які вже проходили даний процес.

Доцільним, на нашу думку, буде зміна та впровадження Методології правового наближення (гармонізації) законодавства України до права ЄС, створеної на основі міжнародних прикладів. В

¹⁵⁸Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

¹⁵⁹Кравчук І. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС : підручник / І. В. Кравчук, М. В. Парапан. Київ: Слово, 2004. 320 с.

¹⁶⁰Там само.

¹⁶¹Там само.

даному акті важливо прописати кожен пункт та крок, починаючи безпосередньо з конкретних методів, засобів, способів гармонізації.

Також, для активного впровадження нових положень, необхідним є удосконалення та деталізація Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу», адже в ньому містяться лише загальні норми.

Катерина МУКОМЕЛА,

студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

Іван КОГУТ,

студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА МЕТОДИКУ ЛІКУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Загальний динамізм соціального розвитку обумовлює існування динаміки в усіх явищах, що його наповнюють. Не становить виключення й система права, щодо якої динаміку можна спостерігати як у цілому, так й стосовно окремих галузей права, які її утворюють. Це дає підстави стверджувати про наявність динаміки медичного права та права інтелектуальної власності, які вважаються формами існування положень медичного права та права інтелектуальної власності, які володіють власною структурою, мають складний циклічний характер і пов'язані з іншими соціальними явищами і процесами та які в інтегрованому вигляді відображають особливий стан цілеспрямованого внутрішнього і зовнішнього розвитку і функціонування системи права інтелектуальної власності в цілому.

Актуальність дослідження обумовлена не тільки загальною динамічністю розвитку вищевказаних галузей права, а й тим, що методика лікування, медичні препарати, інструменти та технології відіграють досить важливе соціальне значення, особливо в умовах пандемії COVID-19. Так, методика лікування є невід'ємним елементом реалізації права на охорону здоров'я, що знаходить своє закріплення в

ст. 49 Конституції України¹⁶². Крім того, на практиці виникає досить багато проблемних питань у авторів методик лікування з приводу питань захисту права інтелектуальної власності. Складність охорони та захисту інтелектуальної власності пов'язана також з розгалуженням медицини на традиційну та нетрадиційну, що також зумовлює виникнення неоднозначних аспектів правового регулювання прав інтелектуальної власності на методику лікування.

Розглядаючи сучасну наукові праці, присвячені правовому регулюванню прав інтелектуальної власності на методику лікування, можемо констатувати, що сам предмет нашого дослідження має мало наукових доробок, і дане питання досліджується лише фрагментарно. Загалом проблематику охорони та захисту об'єктів прав інтелектуальної власності досліджували такі науковці, як: Г. Андрощук, І. Власюк, К. Дацко, О. Кашинцева, А. Кодинець, О. Орлюк, С. Стеценко, а також інші видатні науковці в сфері медична права та права інтелектуальної власності. Дослідження вітчизняних учених розкривають питання проблематики сутності об'єктів та суб'єктів права інтелектуальної власності, зокрема прав інтелектуальної власності в сфері охорони здоров'я, шляхів адаптації національного законодавства до вимог Європейського союзу та забезпечення права на охорону здоров'я, шляхом удосконалення механізмів захисту у сфері охорони здоров'я, шляхом забезпечення права інтелектуальної власності в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС). Однак, і наразі питання щодо методики лікування як об'єкта права інтелектуальної власності не було предметом окремого наукового дослідження.

Розпочинаючи розгляд національного законодавства, варто зазначити, що правове регулювання об'єктів інтелектуальної власності становить досить велику та розгалужену систему нормативно-правових актів. До такої системи відносяться численні міжнародні договори, які пройшли процедуру ратифікації Україною та національні джерела права. Зокрема, до національних відносять: Конституцію України, Цивільний кодекс України¹⁶³, Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”¹⁶⁴, “Про авторське право і суміжні права”¹⁶⁵. Вищенаведені законодавчі є фундаментальними та відіграють важливе

¹⁶²Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 17 червня 2021 р. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2021. 72 с.

¹⁶³Цивільний кодекс України: Закон від 16. 01. 2003 № 435-IV / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/> (дата звернення 22. 10. 2021).

¹⁶⁴Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15. 12. 1993 № 3687-XII / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12/> (дата звернення 22. 10. 2021).

¹⁶⁵Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23. 12. 1993 № 3792-XII / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/> (дата звернення 22. 10. 2021).

значення для захисту та охорони об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, і на методику лікування.

Актуальність та потреба в дослідженні даної проблематики підтверджується основоположними міжнародними документами з питань прав інтелектуальної власності (зокрема і у медичному та фармацевтичному секторі), наприклад:

- Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS) Всесвітньої організації торгівлі (ВТО) – ключовий міжнародний документ із захисту прав інтелектуальної власності, положення якого імплементовано законодавство України¹⁶⁶;
- Договір про патентну кооперацію (Patent Cooperation Treaty – PCT) для міжнародних патентів¹⁶⁷;
- Директива 2001/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи «Про звід законів Співтовариства стосовно лікарських препаратів для людини»¹⁶⁸.

Підхід Європейського патентного відомства (далі – ЄПВ) до патентоспроможності винаходів у галузі медицини ґрунтується на принципі, що практикуючі лікарі не повинні бути обмежені під час надання медичної допомоги пацієнту через побоювання того, що метод лікування або діагностики може бути не охоплений патентом.

Методи діагностики виключені з патентоспроможності в ЄПВ. Але слід зазначити, що це виключення було вузько інтерпретовано Розширеною апеляційною радою ЄПВ у її рішенні G1/04, в якому визначено умови, які повинні бути виконані для того, щоб метод вважався діагностичним методом.

Проте не виключаються з патентоспроможності методи, які не призводять до діагностики клінічної картини. Наприклад, методи збору даних є патентованими. Аналогічно, метод збору або аналізу даних, який не дозволяє прийняти рішення щодо необхідного лікування, також буде запатентовано, і ми досягли успіху для наших клієнтів, стверджуючи, що методи прогнозування не підпадають під положення ст. 53 ЄРС, оскільки вони не призводять до діагнозу в найточнішому сенсі ст. 53 ЄРС, оскільки метод прогнозу можна визначити, як

¹⁶⁶Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15. 04. 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_01#Text (дата звернення 22. 10. 2021).

¹⁶⁷Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895_001#Text (дата звернення 22. 10. 2021).

¹⁶⁸Директива 2001/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи «Про звід законів Співтовариства стосовно лікарських препаратів для людини» від 06. 11. 2001 року. URL: <https://www.dec.gov.ua/materials/direktiva-2001-83-es-evropejskogo-parlamenta-i-soveta-es-ot-6-noyabrya-200-svode-zakonov-soobshhestva-v-otnoshenii-lekarstvennyh-sredstv-dlya-cheloveka-s-izmeneniyami-po-sostoyaniyu-25-oktyabr/> (дата звернення 22. 10. 2021).

прогнозування швидкості прогресування або поліпшення та/або тривалість уже діагностованого стану.

Можемо констатувати той факт, що методи лікування за допомогою хірургічних втручань або терапії та діагностичні методи, що застосовуються на тілі людини чи тварин, виключені з патентного захисту в ЄПВ, і фактично це може бути сприйнято як таке явище, яке суттєво обмежує заявників у отриманні патентного захисту у медичній сфері в Європі. Однак шляхом визначення основних аспектів винаходу та ретельного складання формулярів є можливість нормативно врегулювати значну кількість аспектів, що стосується медичних винаходів.

Водночас слід зазначити, що вітчизняне законодавство конкретно не визначає чіткий перелік об'єктів права інтелектуальної власності у галузі охорони здоров'я. Серед проблемних питань, що визначають сучасні дослідники, найбільш проблемними для патентування у сфері охорони здоров'я є монополія запатентованих лікарських засобів, патенти на окремі з них спливають лише у 2026 році. Тобто фактично стримується процес розвитку вітчизняної науки у частині удосконалення патентної системи в Україні¹⁶⁹.

Підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що необхідною є реформа патентної системи відповідно до Європейської Патентної конвенції щодо об'єктів патентування у сфері охорони здоров'я, яка буде направлена на удосконалення процесу проведення патентної експертизи. Також слід врахувати та визначити механізми запровадження вичерпання прав інтелектуальної власності та введення можливості паралельного імпорту лікарських засобів. Це сприятиме можливості, у разі нагальної необхідності, застосуванню життєво необхідних ліків та розширить ринки для національної фармацевтичної індустрії.

¹⁶⁹Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23. 12. 1993 № 3792-ХІІ / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/> (дата звернення 22. 10. 2021).

Анастасія РУТКОВСЬКА,
студентка магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник: Вікторія Вовк,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави права
Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

УКРАЇНА – ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН (КОРУПЦІЙНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ)

Завдання кожної демократичної держави – прислуховуватися до своїх громадян, щоб забезпечити їм необхідні права та достатній рівень життя. Останнім часом одиницею виміру є «європейський критерій» та «європейська якість». Зважаючи на це та на вибухові протести на Майдані Незалежності в Києві у 2014 році, нова офіційна влада продовжила курс на зближення з Євросоюзом (ЄС), чого не було зроблено попереднім президентом. Виходячи з цього, у 2014 році Україна та Євросоюз підписали Угоду про асоціацію, то з цієї дати відносини між Україною і ЄС почали визначатися цим документом. Враховуючи багатогранність даної угоди, вирішено було підписати її двома частинами. Політичну частину угоди сторони підписали 21 березня 2014 року, економічну – 27 червня 2014 року.

12 жовтня 2021 року, за підсумками 23-го Саміту Україна – Європейський Союз, було розглянуто низку важливих економічних питань стосовно дальших зусиль нашої держави задля забезпечення відповідного європейському рівню незалежності серед правоохоронних органів. Насамперед це стосується зняття повноважень з економічного контролю бізнесу з СБУ та повна зосередженість на забезпеченні безпеки громадян держави. Поки що це питання знаходиться на стадії розгляду, адже до 2021 року попередні керівники держави лише обіцяли взяти його до уваги, проте з урахуванням невизначених обставин так цього і не зробили.

Ми сподіваємося, що взаємодія з правоохоронними органами стане доступною як для бізнесу та підприємців з будь-якого регіону, так і для інвесторів та міжнародних компаній.

Окремо було виділено майбутній процес функціонування антикорупційного та деполітизованого процесу добору на керівні посади в Україні. В нашій державі проблема корумпованості владних органів завжди стояла гостро. В 2021 році вперше в історії держави було порушено питання про «справжніх» керівників України та винесено на розгляд проект Закону, що має назву "Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)".

З величезним супротивом цей закон підтримало 279 депутатів при 226 необхідних. Це й не дивно, адже важко протистояти тому, що бере свій початок ще від початку 1990-х, після здобуття Україною незалежності. Історично відомо, що з розвалом економіки і, як наслідок, повним зубожінням населення — ідея масової приватизації перетворилася на процес накопичення виробничих потужностей у всіх сферах господарювання окремим вузьким колом осіб із необхідними для цього зв'язками та коштами. Наприкінці 1999 — початку 2000-х років фінансова «верхівка» (тобто олігархи того часу) в Україні вже була сформована, а більшість колишніх державних активів — мали своїх власників. Наступна ціль українських олігархів була фінансова структура держави, насамперед — банківська система. Банки повністю відтворювали участь своїх господарів: ставали банкрутами разом з ними чи, навпаки, розширювали свої зони впливу. З урахуванням того, що саме ця ланка фінансувала аграрний сектор молодшої держави — власники великих підприємств або приходили до влади задля реалізації своїх фінансових цілей, або просто делегували туди своїх представників. І в довершення до цієї системи було встановлено повний контроль над ЗМІ, які працювали на благо своїх господарів, часто вводячи «звичайних людей» в стан паніки та схиляючи до однієї з правлячих політично-фінансових груп.

Ось чому, безсумнівно, цей крок уже став вирішальним у подальшому політичному розвитку України, хоча результативність його буде обмежуватися лише критерієм часу — корупційна олігархічна система системно будувалася протягом майже трьох десятиріч, тому для її подолання варто використовувати той самий метод, що був і при її створенні — системність. На 23-му Саміті ЄС привітав намагання України в обмеженні можливостей для вчинення корупційних дій з боку олігархів та готовність нової влади працювати проти їхнього впливу шляхом прийняття відповідного законодавства.

Більш того, на нашу думку, при такому комплексному підході до цієї проблеми варто направити зусилля й на створення законів щодо лобізму, більш ефективно опрацювати питання антикстравових заходів протидії діяльності олігархічних монополій, повністю оновити законодавство щодо захисту інвестицій та підвищити ефективність судової системи.

На Саміті дійсно порушувалися питання цьогорічних масштабних реформ в судовій системі, насамперед – це створення Етичної Комісії Вищої ради правосуддя. Механізм її роботи ще знаходиться на стадії доопрацювання, тому, на нашу думку, варто звернути увагу на діяльність схожого за компетенціями органу, що був взятий за приклад з США, – Комітету з суддівської етики. Насамперед, це є джерелом порад для суддів, організацій та адвокатів щодо вимог Кодексу суддівської поведінки. Тобто це утворення надає поради суддям, адвокатам і іншим особам, на яких поширюється дія Кодексу суддівської поведінки, щодо тлумачення Кодексу суддівської поведінки. Це в певній мірі лише дорадчий орган, адже він не надає висновків щодо гіпотетичних питань та питань, що стосуються поведінки осіб, відмінних від зазначених. Ми висловлюємо щирі сподівання, що цей комітет в Україні буде працювати за американською моделлю та не стане причиною нових корупційних конфліктів.

Як підсумок, ми вважаємо, що Україна сьогодні є менш корумпованою, ніж 10 років назад. За допомогою співпраці з ЄС та постійному координуванню напрямів роботи в нас створено низку секторів економіки, які є повністю вільними від корупції. Впровадження європейського досвіду та нових технологій, таких як система державних закупівель ProZorro, створює відкритий доступ до інформації та підвищує рівень довіри населення до влади та їхніх дій. Найкращий шлях до подолання корупції – це виведення економіки «з тіні», зміна механізму перерозподілу коштів через державний бюджет та забезпечення рівності всіх перед законом.

Сюзанна ЧУБАЙ,
студентка магістратури
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Альона Романова,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Захист та гарантія конституційних прав й свобод людини та громадянина належать до важливих питань розвитку сучасних демократичних держав. Відповідна концепція знаходить свій вияв, насамперед, у цінностях й принципах, які становлять основу правової бази Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Тому вирішення проблем, пов'язаних з гарантіями основоположних прав і свобод людини, залишається визначальним, в першу чергу, для країн Європи, оскільки саме на загальноєвропейському рівні сформувалася відповідна конституційна традиція.

Важливо звернути увагу, що, відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, судді, у тому числі і Конституційного Суду України, під час розгляду судових спорів та прийняття рішень повинні застосовувати як джерело права норми Конвенції у поєднанні з прецедентною практикою Європейського Суду¹⁷⁰. Так, це законодавче положення певним чином сприяло поширенню у правовій системі України елементів прецедентного права, а також збільшило сферу застосування практики ЄСПЛ, зокрема, у межах конституційної юрисдикції. Крім того, таке твердження характеризує загальноєвропейську тенденцію узгодження й зближення права континентальної та англо-американської правових сімей.

Таким чином, можна зробити висновок, що вплив Конвенції й практики Європейського Суду на конституційне судочинство України визначається саме через функціонування Конституційного Суду

¹⁷⁰Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23. 02. 2006, № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 21. 10. 2021).

України. Тому у процесі формулювання своїх правових позицій, зокрема з метою пошуку додаткової аргументації відповідних рішень, КСУ використовує норми Конвенції, а також звертається до прецедентної практики Європейського суду з прав людини¹⁷¹.

Необхідно зазначити, що чинність прецедентного права ЄСПЛ в історії конституційної юрисдикції України вперше було визнано й відповідне положення закріплено у Рішенні Конституційного Суду України (справа про смертну кару) № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 року. На основі наведеного прикладу можна зробити висновок, що з 1999 року почалося формування правових позицій КСУ саме у напрямку узгодження з практикою Європейського Суду¹⁷².

С. Серьогіна визначила основні підходи застосування норм Конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини Конституційним Судом України.

Так, перший підхід – це коли Конституційний Суд України, обґрунтовуючи свої правові позиції, в окремих рішеннях вказує лише на наявність певних правових стандартів, які виступають предметом конституційного спору, але не конкретизує їх. Прикладом може слугувати Рішення Конституційного Суду України № 19-рп/2004 від 01 грудня 2004 року (справа про незалежність суддів). Тобто у вищенаведеному рішенні Конституційний Суд України не конкретизував відповідні положення Конвенції, які стосувалися справи про незалежність суддів, а також не вказав на конкретні рішення ЄСПЛ з цього питання¹⁷³.

Такий підхід є найбільш юридично уразливим. Насамперед, це пов'язано з тим, що за такої ситуації посилення на Конвенцію та рішення Європейського Суду втрачають переконливість, що створює перешкоди щодо забезпечення достатньої аргументації своїх правових позицій Конституційним Судом України.

Зміст другого підходу полягає у тому, що орган конституційної юрисдикції, викладаючи свою правову позицію, посилається на конкретні статті Конвенції, а також вказує на найвідоміші справи Європейського Суду з питань, які є предметом конституційного розгляду¹⁷⁴.

¹⁷¹Слінько Т. М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України // Форум права. 2013. № 3. С. 596–601.

¹⁷²Співпраця між конституційними судами в Європі – рамкові умови і перспективи в даний час: Національна доповідь на XVI Конгресі Конференції європейських конституційних судів. Київ. 2013. URL: <https://www.confconstco.org/reports/rep-xvi/LB-Ukraine-MS.pdf> (дата звернення: 21. 10. 2021).

¹⁷³Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства // Вісник Конституційного Суду України. 2005. № 6. С. 41–46.

¹⁷⁴Там само.

Наприклад, Конституційний Суд України у Рішенні № 15-рп/20001 від 14 листопада 2001 року (справа щодо прописки) зазначає, що можливість обмеження права на свободу пересування, свободу вибору місця проживання й права вільно залишати територію будь-якої країни регламентується, зокрема, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод¹⁷⁵.

Необхідно звернути увагу також на третій підхід застосування Конституційним Судом України положень у сфері захисту прав людини, які закріплюються на загальноєвропейському рівні. Цей підхід обґрунтовується тим, що орган конституційної юрисдикції, приймаючи рішення за результатами розгляду конституційної скарги, посилається не лише на норми Конвенції, а й на прецедентне право Європейського Суду¹⁷⁶.

Як приклад такого підходу, необхідно навести Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2003 від 10 квітня 2003 року (справа про поширення відомостей), яке передбачає, що предметом розгляду Європейського Суду неодноразово виступали питання щодо реалізації громадянами права на свободу вираження поглядів, яке регламентоване ст. 10 Конвенції¹⁷⁷.

Крім того, Конституційний Суд України, обґрунтовуючи свою правову позицію, може робити посилання на декілька рішень Європейського суду з прав людини при розгляді одного питання. Як приклад, варто звернути увагу на Рішення № 1-рп/2009 від 13 січня 2009 року (справа про право законодавчої ініціативи щодо внесення змін до закону про Державний бюджет України), в якому орган конституційної юрисдикції застосовує рішення Європейського Суду у справах «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. The United Kingdom*) від 07 липня 1989 року та «Ріс проти Сполученого Королівства» (*Rees v. The United Kingdom*) від 17 жовтня 1986 року.

Варто відзначити, що позитивною тенденцією, яка проявляється останніми роками, є те, що Конституційний Суд України у своїй практиці все частіше застосовує рішення Європейського суду з прав людини. Це створює можливість органу конституційної юрисдикції України застосовувати прецедентну практику ЄСПЛ як для

¹⁷⁵Серьогіна С. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства. Вісник Конституційного Суду України. 2005. № 6. С. 41–46.

¹⁷⁶Там же.

¹⁷⁷Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним звернення громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) від 10.04.2003 № 8-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-03> (дата звернення: 21. 10. 2021).

аргументації своїх правових позицій, так і з метою тлумачення законодавчих приписів й положень Конституції України¹⁷⁸.

Водночас діяльність Конституційного Суду України не обмежується використанням міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, а включає також у себе організацію й проведення міжнародних і національних науково-практичних заходів, предметом обговорення на яких є актуальні проблеми щодо впливу на конституційне судочинство положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод й правових позицій, які становлять основу прецедентної практики Європейського Суду.

Наприклад, у вересні 2011 року було організовано проведення Міжнародної конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливість і проблеми індивідуального доступу». Так, саме ця конференція стала поштовхом до запровадження в Україні інституту конституційної скарги, зміст якої полягає у тому, що фізичні та юридичні особи наділяються правом звернення до органів конституційної юрисдикції із письмовою заявою з метою перевірки відповідності законів чи інших нормативно-правових актів, з якими громадяни стикаюся у здійсненні конституційних прав та свобод, нормам Конституції України¹⁷⁹.

Таким чином, можна підсумувати, що Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції, обґрунтовуючи свої рішення, застосовує прецедентну практику Європейського Суду та правові норми Конвенції як джерело права. При цьому основу позицій Конституційного Суду України повинні становити принципи, закріплені у Конституції України, а також буква і дух національного законодавства та основоположні конституційні цінності. Це підтверджується позицією Європейського Суду, яка обумовлюється тим, що при вирішенні деяких питань перевага надається саме нормам національного законодавства.

¹⁷⁸Гультай М. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на здійснення конституційного судочинства: шляхи оптимізації // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Фенікс, 2012. С. 312–324.

¹⁷⁹Там само.

Ельмаз АБЛЯКІМОВА,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Олена Ромців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ОБМЕЖЕННЯ ТА ВИКЛИКИ

Аналізуючи сьогоднішній стан відносин Києва і Брюсселя, варто зазначити досягнення української сторони, яка просунулася у реалізації завдань, визначених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС¹⁸⁰.

До таких досягнень ми відносимо: прийняття оновленого Порядку денного асоціації як сприяння процесу поглибленого реформування й модернізації економіки України, який оцінили не тільки вітчизняні посадовці, а й зарубіжні, як вдосконалений спосіб моніторингу, звітування та оцінки; станом на жовтень 2021 року імplementовано 180 законодавчих актів ЄС з 354; впевнені кроки у боротьбі з корупцією, оцінені Євросоюзом як «значний прогрес» (створення Антикорупційного бюро, Національного агентства з питань запобігання корупції); «певний прогрес» простежується в конституційній, податковій та судовій реформах (створення Конституційної Комісії, прийняття Закону України «Про справедливий суд», внесення змін у законодавство щодо відшкодування ПДВ) та ін.

Загалом є підстави говорити про певні здобутки і результативні дії. Водночас комплекс незабезпечених внутрішніх і зовнішніх чинників уповільнює та гальмує євроінтеграційний рух України.

У процесі проведення структурних реформ в Україні відчувається недостатність технічної допомоги та брак фінансових ресурсів, необхідних для створення інфраструктури та інвестицій. Важливою передумовою у цьому контексті є приєднання України до європейської системи сертифікації та визнання відповідності промислових виробів – АСАА.

Ще одним справжнім викликом євроінтеграції для України є екологічна складова. На жаль, сьогодні ця сфера одна з найменш

¹⁸⁰Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 р. / Офіс віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Урядовий офіс координації європейської і євроатлантичної інтеграції. с. 5, URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_implementation-2019-4_0.pdf.

прогресуючих серед завдань, визначених в Угоді. Причиною тому, на нашу думку, – відсутність єдиної узгодженої державної політики. Долучення до європейського зеленого курсу передбачає проходження відповідної сертифікації виробництв та підвищення рівня кліматичних стандартів до європейських.

Для підтримки процесів екологізації важливим є запровадження екосистемного контролю та організації за діяльністю підприємств у державі.

Обмежуючим фактором у сфері оборонної промисловості вважаємо відсутність системного співробітництва між ЄС та Україною (окрім КМЕС), що пояснюється наявністю НАТО, основною діяльністю якої є глобальна та регіональна безпека¹⁸¹. Однак і Євросоюз, і Україна мають спільні інтереси в питаннях обороноздатності, тому на сьогодні особливі надії покладаються на військово-технічне співробітництво.

Позитивна тенденція у сфері оборонної промисловості простежується в збільшенні бюджету на закупівлю озброєнь; поступово набирають сили приватні виробники озброєнь¹⁸². Також піддалася змінам та нововведенням нормативно-права база виробництва та закупівлі озброєнь, що створює умови взаємодії вітчизняних та європейських виробників¹⁸³.

Зовнішнім чинником уповільнення руху до ЄС залишається агресія з боку Російської Федерації та ведення гібридної війни¹⁸⁴. Наявність такого сусідства значно впливає не тільки на євроінтеграцію, а й на стан держави зсередини. Так, анексована Росією Автономна Республіка Крим відіграла важливу роль в економіці України, як в агропромисловому секторі, так і в туристичному. Окупація призвела до втрати чисельних громадян та контрольованої території¹⁸⁵. На даний момент, саме цей фактор гальмує приєднання України до ЄС.

¹⁸¹Бадрак В., Згурець С., Лаптічук В., Поляков Л. Потенціали співробітництва України з ЄС у сфері безпеки / Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Фонд Конрада Аденауера, 2012 р. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=3c38095e-4b0b-26e6-380a7c3aa6ec671e&groupId=252038.

¹⁸²Горбулін В., Шеховцов В., Шевцов А. Вхідження ОПК України в європейський оборонно-промисловий простір / Національний інститут стратегічних досліджень, Стратегічні пріоритети. № 1, 2015. URL: http://old2.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_1_2015.pdf.

¹⁸³Федоренко К., Поляков Л., Козій І. Військово-технічне співробітництво між Україною та ЄС. – “Громадський моніторинг співпраці України та ЄС у безпековій сфері”, Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2019. URL: <http://www.ieac.org.ua/public/item/96-hromadskyi-monitorynh-sprivratsiukrainy-ta-yes-u-bezpekovii-sferi-policy-paper>.

¹⁸⁴Європейська інтеграція України: російський фактор. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. 2020. № 1–2. С. 19. URL: razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD181-182_2020_ukr.pdf.

¹⁸⁵Про специфіку та особливості російського блокування євроінтеграції України більш детально див.: Європейська інтеграція України: російський фактор. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона., 2020. № 1–2. С. 55–65. URL: razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD181-182_2020_ukr.pdf.

Справедливо відмітити ще один зовнішній фактор, а саме – спалах пандемії COVID-19. В умовах істотного удару по багатьох секторах економіки країн світу через пандемію євроінтеграція здається ще більш далекою¹⁸⁶. Співпраця українських фахівців з європейськими для подолання загальнолюдської проблеми актуальна для обох сторін, що підтверджується активним обміном інформації та досвіду з цього приводу.

З іншого боку, такі глибокі та масштабні зміни в економіці зумовили технологічно-інноваційний прогрес, створивши можливість для розвитку бізнесу у віртуальному цифровому середовищі. Цей фактор має бути врахований та використаний для асоціації України з ЄС.

На жаль, євроінтеграційний курс поки не показав відчутні для громадян соціально-економічні зміни. Однак від подолання саме внутрішніх проблем залежить процес інтеграції та співпраці.

Світлана БАБИЧ,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

м. Львів, Україна

УКРАЇНА – ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН

Інтеграція України до ЄС є доволі непростим питанням, оскільки триває досить довготривало, хоча й зрозуміло, що цей процес не може бути простим та досить швидким.

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуючої в ЄС держави, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України. Політика України щодо розбудови відносин з Європейським Союзом впроваджується на основі Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Відповідно до ст. 11 Закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

¹⁸⁶The New Low Touch Economy. How to navigate the world after COVID-19: Report. Board of Innovation, 2020, URL: <https://info.boardofinnovation.com/hubfs/Innovate%20low%20touch%20economy.pdf>; The Winners of the Low Touch Economy. How companies can recover and grow in the new normal: Strategy Report. Board of Innovation, 2020. URL: <https://www.boardofinnovation.com/low-touch-economy>.

Разом з цим, намір України будувати тісні взаємозв'язки з ЄС на принципах інтеграції був проголошений набагато раніше. Так, у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України» Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення. У документі закріплювалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації».

Відмова вищого керівництва держави у листопаді 2013 року від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС спричинила початок масового мирного протесту в Україні на захист євроінтеграційних прагнень народу України, що отримав назву «ЄвроМайдан».

Після закінчення в Україні Революції Гідності 13 березня 2014 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», якою підтверджується незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в Європейському Союзі. Також було відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з країнами Європейського Союзу, має право подати заявку на набуття членства у Європейському Союзі відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз. Цією Постановою Верховна Рада України рекомендувала Виконуючому обов'язки Президента України та Кабінету Міністрів України низку першочергових кроків у сфері європейської інтеграції, передусім у контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

З підписанням та ратифікацією у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відносини сторін почали розбудовуватися у новому форматі асоціації та економічної інтеграції. Під час підписання Угоди про асоціацію 27 червня 2014 року Президентом України П. О. Порошенком та під час її ратифікації 16 вересня 2014 року Верховною Радою України було зроблено заяви, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Незважаючи на деякі непорозуміння у відносинах України і ЄС, увага до нашої країни досить велика. Варто зазначити, що навіть локдаун не завадив проведенню Ради асоціації за участі євродепутатів і делегації України наживо, яку очолював Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль. Ще в жовтні ЄС провів із Президентом України В. Зеленським перший «живий» саміт з початку пандемії. У лютому в Брюсселі прийняли Прем'єр-міністра України Д. Шмигала. Результатом його візиту стала Рада асоціації Україна – ЄС, яка відбулася 11 лютого.

Існує ряд значних перспектив, з якими пов'язано членство України в Європейському Союзі. Більшість опитаних експертів в якості можливих позитивних зрушень внаслідок вступу України в ЄС визначили: можливість вільно подорожувати, наукову співпрацю (гранти, стипендіальні програми), захист прав людини. Серед найбільш необхідних статей фінансування проєктів, профінансованих ЄС в Україні, опитані експерти визначили проєкти, спрямовані на збільшення впливу громадянського суспільства на рівень життя людей та його підвищення до європейських стандартів; захист прав людини, зокрема, у випадку факту наявності несправедливих судових рішень та насилля з боку пенітенціарних установ, а також підтримка соціально незахищених сімей та дітей. Більш того, згідно з думкою експертів, є висока ймовірність вирішення питання енергетичної безпеки на користь України. Так, 40 % опитаних експертів вважають, що інтеграція до ЄС надасть змогу Україні отримати доступ до енергетичних ресурсів за прийнятними для України європейськими цінами. Питання енергетичної безпеки, на думку 43 % пересічних громадян, вирішиться саме завдяки інтеграції України в ЄС. Головним напрямком співробітництва України з ЄС більшість експертів визнали торгівлю та інвестиції, трохи менша кількість респондентів обрали сферу енергетики та транскордонне співробітництво. Завдяки проведеному опитуванню було виявлено, що сьогодні мають місце вже існуючі передумови, які є необхідними для подальшого розвитку стосунків між ЄС та Україною.

Разом з тим треба мати на увазі, що з огляду на історію України будь-які хороші перспективи – це її константа, але практична реалізація, на жаль, не завжди відповідала наявним можливостям. Проте спільні зусилля громадянського суспільства, державних інституцій та опозиції, які врешті-решт мають зрозуміти, що життя триває тут і сьогодні, а не починається виключно з приходом до влади їх особисто або тих політичних сил, яким вони симпатизують, повинні дати довгоочікуваний результат. Тим більше, що за свій вибір Україна вже сплатила сповна та, на жаль, продовжує сплачувати дуже велику ціну.

Роман КРАВЦІВ,

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Альона Романова,
докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

УКРАЇНА – ЄС: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

Актуальність даної теми полягає в тому, що Європейська інтеграція – це процес, який заповнив абсолютно всі сфери суспільного життя українців і є чи не найдискусійнішою темою як для простих громадян, так і для високопосадовців. Крім великого інтересу до цієї теми, існує юридична необізнаність громадян, зокрема щодо змісту та наслідків підписання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом та його державами-членами. з іншого боку. Україна рухається до вступу в ЄС в майбутньому, євроінтеграційна стратегія має свої напрями реалізації її Україною, але є й чинники та перепони, які цьому заважають.

Вважається, що відносини Україна–ЄС вирішувалися лише в останні роки. Але насправді європейська інтеграція України – це тривалий і складний процес, який розпочався в перші роки незалежності нашої країни. Тому дослідження євроінтеграційних процесів є актуальною для багатьох темою.

Дослідженню цього питання займалися такі вчені та науковці як А. М. Цятковська., Ю. Якименко, М. Пашков, А. О. Мак, О. Консевич, А. Єрмолаєв, І. Клименко, В. Щербина та багато інших.

Важливо озирнутися на розвиток відносин Україна–ЄС і виявити недоліки та прогалини, які виникли на певних етапах, щоб знайти відповідь на питання, чому членство в Європейському Союзі зараз неможливе в найближчому майбутньому.

Оскільки термін «Стратегія європейської інтеграції України», розуміння якого не є загальновизнаним, варто почати з короткого аналізу його сутності.

Як зазначає А. М. Цятковська, Євроінтеграційна стратегія України – це загальний, довгостроковий, послідовний план набуття Україною членства в ЄС, який не має єдиного матеріального вираження, визначає вектори руху, першочергові пріоритети та індикатори належних умов

становлення й розвитку України, супроводжується постійним аналізом і моніторингом, в ході яких може зазнавати адекватних коригувань¹⁸⁷.

За словами Ю. Якименка, із здобуттям Україною незалежності поступово визначив основний вектор її розвитку – інтеграцію до Європейської спільноти. Ідея європейської інтеграції – це свідомий і природний стратегічний вибір українського суспільства, що підтверджується багатьма спробами.

Орієнтиром для внутрішніх реформ стала Угода про асоціацію з ЄС, яка набула чинності у 2017 році. Україна рухається до ЄС звичайно, не так швидко, як хотілося б, але на цьому шляху з одного боку, є багато внутрішніх проблем, які стримують проєвропейські реформи. А з другого, небезпечним є вплив російського фактору.

З іншого боку, ЄС зараз перебуває у фазі комплексних перетворень у пошуках нової моделі розвитку¹⁸⁸.

Особливість формування геополітичних орієнтацій громадян України значною мірою пов'язана з тим, що країна опинилася в епіцентрі двох хвиль інтеграції – однієї європейської та однієї євразійської, які кардинально відрізняються за призначенням, умовами та характером.

На становище громадян вплинули інертність радянської спадщини, складні суспільно-політичні процеси всередині країни та сильний зовнішній вплив. За таких умов в українському суспільстві поступово формувалося ядро прихильників євроінтеграційного курсу.

Варто погодитися з твердженням А. А. Мака про те, що Україна обрала шлях європейської інтеграції на початку незалежності країни і відтоді зробила активні кроки, щоб сподіватися на членство в Європейському Союзі. Відтоді низка нормативно-правових актів набула міжнародного характеру (угоди про партнерство та співробітництво з державами-членами ЄС, угоди про асоціацію України з ЄС тощо¹⁸⁹). На жаль, деякі з них мали декларативний характер, але найважливішим досягненням є набрання чинності «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» у 2017 році¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Цятковська А. М. Євроінтеграційна стратегія України: Генеза та особливості реалізації // Теорія і практика правознавства. 2019. Вип. 2 (16). 14 с.

¹⁸⁸ Якименко Ю., Пашков М.: "Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян" / Центр разумкова. 2018. URL: <https://.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>.

¹⁸⁹ Мак А. О.: Розвиток євроінтеграційних процесів в Україні: від початку незалежності до сучасності // Правова держава. 2018. С. 200–205.

¹⁹⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода; Україна від 27. 06. 2014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 10. 11. 2021).

Сучасний євроінтеграційний процес України розпочався з бажання громадян приєднатися до ЄС і проявився під час Революції Гідності.

Під час президентства Віктора Януковича у 2010–2014 роках, коли змінилася стратегія євроінтеграції України, а в листопаді 2013 року рішенням тодішнього уряду стала пряма загроза підтримці відносин з ЄС на вже досягнутому рівні¹⁹¹.

Розробка стратегії євроінтеграції України є складним і тривалим процесом. Незважаючи на позитивні результати на шляху інтеграції України до ЄС, повноправне членство в Європейському Союзі ще не досягнуто і не очікується в найближчій перспективі. Часто дають і 20, 30 років на вступ, хоча все залежить від України, її керівництва та громадян.

Основними ознаками євроінтеграційних процесів в Україні та пов'язаними з цим труднощами набуття членства в ЄС, на мою думку, є такі.

По-перше, європейській інтеграційній стратегії України трохи більше 20 років, у ході її виникли не лише відносини між Україною та ЄС, а й розвиток нової незалежної держави Україна. «Молода» держава Україна тривалий час перебувала під впливом радянських стандартів державотворення та суспільного життя, які довелося змінювати.

По-друге, політичне керівництво країни не завжди докладало всіх зусиль, щоб рухатися до євроінтеграції. Український уряд оголосив багато змін, зокрема щодо зближення зі стандартами ЄС, але це не завжди супроводжувалося реальними змінами, за якими пильно відслідковував Європейський Союз.

По-третє, сприяння європейській інтеграції майже в усіх сферах потребувало змін в організації та способі життя українців, які болісно сприймалися населенням. Пересічний українець не завжди усвідомлював сенс і зв'язок погіршення власного життя з піднесенням «в Європу».

Як правильно зазначають Єрмолаєв А., Клименко І. і Щербина В., раціональний політичний діалог щодо європейської інтеграції часто змінювався емоційною політичною риторикою. Іншими словами, дискурс про «вибір цінностей» перешкоджав сприйняттю прагматичної сторони відносин між Україною та Європейським Союзом, що перешкоджало громадському діалогу в цій сфері та формуванню консенсусу на рівні інтересів¹⁹².

¹⁹¹Консевич О. Саміт Україна – ЄС: найважливіші заяви політиків. URL: <https://www.eastbook.eu/ua/2013/02/26/samit-ukraina-es-zaiavy-politykiv/>.

¹⁹²Єрмолаєв А., Клименко І., Щербина В. та ін. Україна – ЄС: наступні двадцять п'ять років. Київ, 2016. 31 с.

Четверта особливість – геополітичне розташування України – між європейськими країнами та Росією. Існування тривалого кордону з Російською Федерацією та тісні зв'язки з нею після розпаду Радянського Союзу також впливають на відносини України з ЄС. Приховане протистояння між Росією та Європейським Союзом надовго сповільнило процес євроінтеграції України.

П'ятою «больовою точкою», яка серйозно впливає на розвиток України в цілому та прагнення України до повноправного членства в ЄС, є анексія Кримського півострова та збройний конфлікт, який розпочався на сході України у 2014 році, щоб розірвати існуючі відносини з Росією, це не дає повноцінної участі в процесі інтеграції до ЄС, що є більше плюсом. Проте військові дії на сході країни, природно, вкрай негативно впливають на загальну ситуацію в країні (економічні, соціальні, політичні фактори) і блокують Україну на шляху до міжнародної спільноти.

Шоста особливість відносин Україна–ЄС стосується процедурних питань у Європейському Союзі. Відповідно до установчих договорів ЄС, рішення про приєднання до нього іншої держави мають приймати всі країни-члени, які в установленому порядку повинні погодитися на певні зміни в ЄС або ні.

З 1995 року кількість країн-членів ЄС зросла з 15 до 28. Таким чином, процес прийняття рішень Європейським Союзом залежить від швидкого схвалення його членів і, як і у випадку ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, може тривати роками.

Підсумовуючи, можна сказати, що європейська інтеграційна стратегія України – це складний і тривалий процес, який сьогодні опирається на понад 20-річну історію.

Становлення відносин між Україною та ЄС демонструє тенденцію до поступового зближення України з Європейським Союзом, але необхідно продовжувати впевнено і рішуче виконувати умови членства в ЄС, враховувати помилки минулого та розробити іншу концепцію відносин України з ЄС.

Марта ЛУКАЧАТ,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Олена Ромців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Європейська інтеграція – це загальний термін для співробітництва між європейськими країнами, який зазвичай, але не виключно, стосується країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС). Вона передбачає більш широке прийняття рішень, спільні закони та спільні правові та політичні системи.

ЄС лежить в основі європейської інтеграції та представляє найглибшу політичну, економічну та правову інтеграцію країн у всьому світі. У середині ЄС більшість країн-членів скасували прикордонний контроль, усунули багато інших внутрішніх бар'єрів для торгівлі та інвестицій і прийняли спільну єдину валюту.

ЄС – найуспішніший експеримент з міжнародного співробітництва в сучасній історії. Європейська інтеграція ставить величезні виклики традиційним уявленням про державу як самодостатню одиницю, яка вступає у союзи. Піднімається багато кризових питань еволюції загальнодержавного розвитку, економічного процвітання, політичної стабільності, соціального благополуччя, демократії та особистої свободи громадянина¹⁹³.

Інтеграційні процеси відбуваються шляхом залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вільного рух в середині інтеграційного об'єднання кваліфікованої робочої сили, товарів, послуг, а також це все передбачає вихід на єдиний спільний ринок, підвищенню рівня життя та добробуту населення¹⁹⁴.

Можна виокремити як переваги ще такі фактори: членство у спільноті стабільності та безпеки; стимул до зростання ВВП, збільшення

¹⁹³Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу // Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1103> (дата звернення 04. 11. 2021 р.).

¹⁹⁴Осадча Н. В. Характеристика процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) // Економічний Вісник Донбасу. 2011. № 3 (25). С. 71–81.

робочих місць, підвищення заробітної плати та пенсій; макроекономічні наслідки; підвищенню довіри бізнесу; зменшення ризиків, більш мобільна робоча сила; прагнення до інновацій; система державних субсидій, гармонізована з нормативними актами ЄС; спрощення доступу до фінансових установ та фондів у межах розширеного Європейського Союзу; зменшення нетарифних торгових бар'єрів; взаємна сертифікація товарів; суворе дотримання конкурентної політики та прав інтелектуальної власності; гармонізована система сплати ПДВ тощо¹⁹⁵.

Захист довкілля є сферою політики, в якій очевидні переваги спільних дій ЄС через транскордонний характер. Держави-члени, які не дотримуються меж забруднення, можуть зіткнутися з законними процедурами переслідування Європейським судом, що може призвести до фінансових санкцій, проте щодо позитивного регулювання екологічних питань, то ЄС надає сильний стимул, а також фінансову допомогу країнам, які бажають приєднатися до ЄС, щоб покращити якість повітря та зміцнити екологію.

Ще одним важливим завданням інтеграційної політики ЄС є захист прав людини. Тут є два основних напрямки. Один з них — захист основних прав людини для громадян ЄС, а інший — просування прав людини у всьому світі.

Права людини охороняються Хартією основних прав ЄС, охоплюють право бути вільним від дискримінації за ознакою статі, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації, право на захист особистих даних та право на доступ до правосуддя.

Рівність як базовий принцип означає рівні права всіх громадян перед законом. лежить в основі всієї європейської політики і є основою європейської інтеграції. Це стосується всіх сфер.

ЄС заснований на верховенстві права. Все, що робить ЄС, базується на договорах, добровільно та демократично узгоджених країнами ЄС. Право і справедливість підтримуються незалежною судовою владою. Країни ЄС надали остаточну юрисдикцію Європейському суду, рішення якого мають поважати всі.

Щоб здійснити достатній правовий аналіз питання доречно буде розглянути і негативні сторони євроінтеграції, до них можемо віднести:

– політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування території органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує в деякій мірі висока конкуренція в

¹⁹⁵What the EU does for its citizens. European Union:official website. URL: <https://europa.eu/-european-union/about-eu/what-the-eu-does-for-its-citizens>(date of access 25. 10. 2021).

деяких галузях, тому потрібно буде переорієнтуватись на менш конкурентні галузі, а також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД;

— економічні недоліки передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів;

— соціальні недоліки — це ускладнення візового режиму із східними сусідами тощо¹⁹⁶.

Щодо загроз від вступу України до ЄС, то їх теж поділяють на політичні, економічні та соціальні.

Політичні загрози — це небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом. Економічні загрози — передбачають можливе переміщення до України шкідливих виробництв, використання України як сировинного приладку та дешевої робочої сили.

Крім того, кожна країна повинна мати надійну фінансову основу для участі. Лише 2 % фінансування, яке отримує ЄС, надходить із зовнішніх джерел, а це означає, що країни-члени відповідають за оплату решти. Якщо додати до цього пакету витрати НАТО, кожна країна повинна платити кілька мільярдів доларів щороку лише за участь у цій структурі управління.

Соціальні загрози несуть на меті поглиблення демографічного спаду, незаконна міграція та вплив кадрів¹⁹⁷.

Отже, зважаючи на переваги та недоліки Європейського Союзу, є багато позитивних моментів, які слід розглядати з точки зору відносин, проте кожна дія вимагає стратегічного планування, незалежно від того, в якому напрямку рухатися — краще вийти чи ввійти.

¹⁹⁶Солонінко К. С. Інтеграційна політика України: інституційні аспекти // Міжнародна економіка. 2012. № 52. С. 57–58.

¹⁹⁷Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. 2014. № 1. С. 34–37.

Юлія ОДНОРОЗ,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Олена Ромців,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Одним із векторів сталого розвитку та надійної запоруки енергетичної безпеки країни є достатнє та ефективне забезпечення останньої газом, нафтою та іншими сировинними ресурсами.

На сучасному етапі енергетичних міжнародно-правових відносин, участь в яких безпосередньо бере Україна, визначається наявністю у неї розгалуженої та дієвої газотранспортної мережі.

Головним аспектом газотранспортної системи України може слугувати те, що вона з'єднує між собою відповідні мережі Європейських держав. В першу чергу це стосується держав-членів Європейського Союзу з мережами держав, що утворилися внаслідок розпаду Радянського Союзу, ряд з яких на сьогодні залишаються провідними постачальниками на світовий ринок природного газу. Ця обставина дає Україні змогу, по-перше, брати активну участь у формуванні сучасної Європейської енергетичної політики та розвитку спільного енергоринку, а по-друге, відігравати важливу роль у плідній співпраці в енергетичній сфері Європи з Росією та Центральною Азією¹⁹⁸. У зв'язку з цим у питанні газового забезпечення варто наголосити на тому, що європейські держави виступають в якості держав-споживачів природного газу, Україна – транзитною державою, а Росія і держави Центральної Азії – державами-виробниками природного газу.

Природний газ – традиційний вид непоновлюваного джерела енергії, виробництво якого передбачає вирішення низки питань, що становлять предмет міждержавних відносин. Зокрема, ці питання стосуються: доставки та транзиту природного газу; відповідної торговельно-економічної співпраці в енергетичній сфері; спільної

¹⁹⁸Запужляк І. Б. Сучасний стан та проблеми газотранспортної системи України у контексті євроінтеграційних процесів. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/11.pdf (дата звернення: 04. 11. 2021).

розвідки, вивчення і розробки газових родовищ; охорони навколишнього середовища в процесі використання природного газу тощо.

Зазначені вище питання міждержавних відносин регулюються відповідними міжнародними договорами. Основоположними серед них на сьогодні є: Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії від 17. 12. 1991 року¹⁹⁹, де знайшли своє відображення фундаментальні принципи, що стосуються міжнародної співпраці в енергетиці на основі загальної зацікавленості в надійному енергопостачанні і стійкому економічному розвитку; Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї; Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів від 17. 12. 1994²⁰⁰, який є одним з елементів міжурядової співпраці в енергетичній сфері та охоплює весь енергетичний виробничо-збутовий ланцюг, устаткування, пов'язані з енергетикою; Поправка до положень Договору до Енергетичної Хартії від 24. 04. 1998 року²⁰¹, що стосується торгівлі та за допомогою якої було встановлено юридично обов'язковий режим щодо мито.

Розробка нових універсальних правил щодо інвестування, торгівлі та транзиту природним газом посилюється через глобалізацію енергетичного ринку. До прикладу, це пов'язано з такими великими проєктами як будівництво газопроводів, що охоплюють декілька держав. Кожна з них має свої інтереси та законодавство, які часто суперечать інтересам інших учасників проєкту.

Розглянемо як один із суперечливих проєктів «Північний потік-2», який поділив країн-членів на два табори та впливає на загострення відносин Європейського союзу та України. «Північний потік-2» (ПП-2) – новий економічний і, незважаючи на заперечення РФ, політичний проєкт Росії. Це морський магістральний газопровід довжиною 1230 км від узбережжя Росії до Німеччини, що проходить дном Балтійського моря паралельно вже функціонуючому трубопроводу «Північний потік-1» (ПП-1), який був введений в експлуатацію у 2011–2012 роках²⁰². На сьогодні трубопровід ПП-2 представляє собою одну з найбільших загроз енергетичній безпеці та європейській солідарності загалом. Цей

¹⁹⁹Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії : ОБСЄ, Міжнародний документ від 17.12.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_061 (дата звернення: 04. 11. 2021).

²⁰⁰Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів : ООН, Міжнародний документ від 17. 12. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056061 (дата звернення: 04. 11. 2021).

²⁰¹Поправка до положень Договору до Енергетичної Хартії, що стосуються торгівлі (Додаток 1 до Заключного Акта Міжнародної Конференції й Рішення Конференції з Енергетичної Хартії : ООН, Міжнародний документ від 24. 04. 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h23.

²⁰²NordStream 2 AG «Project background». 2019. URL: <https://www.nordstream2.com/en/pdf/document/4/> (dateofaccess: 04. 11. 2021).

енергетичний шлях є прямим викликом європейському законодавству, принципам чесної гри на ринку та основі політичної згуртованості, що об'єднувала інтереси США та Європи протягом десятиліть.

«Північний потік-2» несе серйозну загрозу для України як з економічного, так і з геополітичного боку. По-перше, через ПП-2 Україна втратить близько 2 мільярдів доларів США, що складає близько 2 % її ВВП. Крім того, в цьому випадку «Газпром» може заблокувати зворотні поставки газу в Україну, обмеживши обсяги надходження газу по трубопроводу²⁰³. Такі маніпуляції «Газпром» намагався здійснити у 2014–2015 роках. У разі завершення будівництва ПП-2 Європа та «Газпром» втратять гнучкість та запасний потенціал української системи і, ймовірно, їм доведеться вкласти більше коштів у сховища газу для надзвичайних ситуацій та збільшеного попиту.

Україна на сьогодні володіє унікальною реально функціонуючою газотранспортною інфраструктурою, яка є другою за потужністю після Російської в Європі, що створює сприятливі умови для нашої держави для міждержавного співробітництва в газовій складовій енергетичної сфери міжнародно-правових відносин. Європейські держави зацікавлені в інтеграції України до єдиного енергетичного ринку Європейського Союзу, оскільки це означатиме, що Український транзитний потенціал природного газу разом із супутньою інфраструктурою функціонуватиме прозоро в рамках єдиних загальноєвропейських, у тому числі Європою, принципів і правил міждержавного співробітництва в газовій складовій енергетичної сфери.

Тому для зміцнення своїх позицій на ринку газу Україні необхідно:

- 1) провести низку радикальних змін, спрямованих на демонополізацію та переорієнтацію на внутрішній видобуток сировини;
- 2) активізувати участь у всіх регіональних проєктах, які представляють загальноєвропейський інтерес;
- 3) погодити з ЄС політику ефективного використання газопроводів та механізм функціонування газових сховищ. Умови повинні бути фінансово вигідні ЄС і не суперечити національним інтересам України.

²⁰³Енергетична зброя Кремля в дії. Газпром скоротив і поставки газу до Європи, і закачування у сховища. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/rosiya-i-deficit-gazu-v-yevropi-gazprom-zmenshiv-prokachuvannya-izapovnennya-shovishch-50175015.htm>.

Андрій ПАНАСЮК,

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Оксана Баскакова,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ДІЄВІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Серед усіх міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, доступних на теренах Європи, саме Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) можна вважати найефективнішим, адже його рішення є обов'язковими для виконання державами-учасницями, а національні суди держав-учасниць зобов'язані вивчати та використовувати практику ЄСПЛ²⁰⁴. За роки свого функціонування ЄСПЛ увібрав у себе багато нововведень та змін, які були необхідною відповіддю невпинній кількості заяв, поданих до ЄСПЛ²⁰⁵. Зокрема, у 2003 році відбулося «перезавантаження» ЄСПЛ у зв'язку з прийняттям Радою Європи Протоколу №14, який вніс зміни у порядок організації роботи ЄСПЛ²⁰⁶.

Згодом у 2013 році Рада Європи прийняла Протокол № 16, який дозволив вищим судовим органам держав-учасниць звертатись до суду за отриманням консультативних висновків щодо принципів, покладених в основу тлумачення або застосування прав і свобод, визначених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)²⁰⁷.

Проте, незважаючи на те, що ЄСПЛ є наддержавним механізмом захисту прав людини, його можливості обмежені його повноваженнями.

²⁰⁴ Матяшова М. В. Ефективність механізму захисту прав людини згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод // Наукові записки. 2015. Том 168. Юридичні науки. С. 98. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7844/Matiashova_Efektynnist_mekhanizmu_zakhystu_prav.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

²⁰⁵ ECHR – Analysis of statistics 2014. Офіційний веб-сайт ЄСПЛ. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2014_ENG.pdf.

²⁰⁶ Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції, ратифікований Законом № 3435-IV від 09. 02. 2006. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text.

²⁰⁷ Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікований Законом № 2156-VIII від 05. 10. 2017. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#Text.

З огляду на це, ефективність механізму правового захисту, створеного Європейською конвенцією з прав людини, залежить не лише від ефективності діяльності ЄСПЛ, але й від того, наскільки сумлінно держави виконують його рішення. І лише сукупність цих двох факторів має своїм наслідком забезпечення прав людини та основоположних свобод, передбачених Конвенцією.

Зважаючи на це, вважаємо за необхідне проаналізувати статистику звернень «проти України» до ЄСПЛ та статистику виконання Україною рішень ЄСПЛ.

Статистика свідчить, що починаючи з 2012 року кількість заяв «проти України» зростає. Так у 2013 році, порівнюючи з минулим роком, число заяв збільшилось майже вдвічі. У 2015 році була подана 14 101 заява, що на 7 % більше ніж у 2013 році. А уже в 2016 році ми спостерігаємо на 39 % менше поданих заяв ніж у 2015 році, а саме 8 658 офіційних звернень. Втім таке різке зменшення пов'язане із безпрецедентним рішенням «Бурмич та інші проти України», за яким ЄСПЛ викреслив зі свого реєстру понад 12 тисяч скарг на Україну про системне невиконання рішень національних судів, передавши їх розгляд у Комітет міністрів²⁰⁸. Станом на 1 липня 2017 року було подано 19 166 заяв «проти України», що аж на 221% більше ніж у 2016 році та становить 20% від загальної кількості заяв, поданих до ЄСПЛ у 2017 році²⁰⁹. В свою чергу, станом на кінець 2020 року проти України було подано 10 100 позовних заяв, що становить 16,5 % від загальної кількості поданих заяв до ЄСПЛ. Це є третім показником після Росії – 14 050 позовів (22,09 %) та Туреччини – 10 150 (16,6 %) ²¹⁰.

Отже, проаналізувавши наведені вище статистичні дані, можна ствердити, що кількість заяв «проти України» і надалі залишається стабільно високою, а наша держава і надалі займає передові місця в рейтингу держав щодо яких надходить найбільше звернень.

Ми переконані, що однією із причин цього є недовіра громадян України до національної судової системи. Відомо, що найбільш поширеними підставами скарг українців до ЄСПЛ є порушення права на справедливий судовий розгляд. Колишній заступник міністра юстиції Гія Гецадзе зазначав, що, тільки реформувавши судову систему в Україні, ми зможемо домогтися того, що справедливі рішення

²⁰⁸Україна вже не лідер за кількістю скарг проти неї у ЄСПЛ. Актуальна статистика від Євросуду та Мін'юсту. URL: https://humanrights.org.ua/material/ukrajina_vzhe_ne_lider_za_kilkistju_skarg_proti_neji_u_jespl_aktualna_statistika_vid_jevrovodu_ta_minjustu.

²⁰⁹Gnatovskyy M., Ioffe Y. Twenty Years of the ECHR in Ukraine. Blog of the European Journal of International Law. URL: <https://www.ejiltalk.org/twenty-years-of-the-echr-in-ukraine/>.

²¹⁰Україна – третя за кількістю звернень до ЄСПЛ. Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138440-ukraina-treta-za-kilkistu-zvernen-do-espl.html>.

виноситимуться нашими судами, а українцям не доведеться шукати правди у міжнародних судових інстанціях²¹¹.

Щодо статистики виконання рішень ЄСПЛ в Україні, то тут ситуація теж не краща.

Зокрема, протягом 2014 року вчасно було здійснено виплату лише 5 українцям, які довели порушення своїх прав в ЄСПЛ, ще 15 людей отримали матеріальні компенсації із запізненням. Водночас 160 справ перебували в списку очікування²¹². Загалом, українцям на виконання рішень Європейського суду доводиться чекати в середньому сім років. Кожне п'яте рішення в Європейському суді справ людини, яке мало статус «невиконане», стосувалося України²¹³.

Станом на жовтень 2017 року ситуація щодо виконання рішення ЄСПЛ не дуже покращилася. Зокрема, Велика Палата ЄСПЛ розглянула справу «Бурмич та інші проти України» щодо тривалого невиконання рішень українських судів. Суд наголосив, що з часу пілотного рішення у справі «Іванова проти України» Україна не зробила нічого, аби вирішити проблему, – кількість подібних скарг до ЄСПЛ лише зростає. Суд відзначив, що він уже виконав свою роль у цій справі, а саме: ідентифікував системну проблему, констатував порушення права на справедливий суд і надав вказівки щодо заходів, які слід прийняти Україні. Суд не вбачає своєї подальшої ролі у вирішенні питання, а повторення тих самих висновків ЄСПЛ у тисячах подібних справ не вирішить проблему. ЄСПЛ прийняв революційне рішення і, не розглядаючи 12 143 справи, передав їх до Комітету Міністрів, аби останній разом з Урядом України знайшли вирішення цієї системної проблеми²¹⁴.

Уже на початок 2018 року ситуація щодо виконання Україною рішень ЄСПЛ значно покращилася. Зокрема в 2018 році уряд прозвітував Комітету міністрів Ради Європи про виплату відшкодування, присудженого Європейським судом з прав людини за всіма прийнятими рішеннями, які вступили в законну силу станом на 31 грудня 2017 року Представники України зазначили, що за

²¹¹Чому Україна в лідерах за кількістю скарг до Європейського суду з прав людини? Рідна країна – світоглядний портал. URL: <http://ridna.ua/2017/02/chomu-ukrajina-v-liderah-za-kilkisty-skarh-do-evropejskoho-sudu-z-prav-lyudyny/>.

²¹²Проценко О. Понад 12 тисяч українців не отримують компенсацію від Європейського суду. Українська Гельсінська спілка з прав людини: веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/ponad-12-tysyach-ukrajintsiv-ne-otrymayut-kompensatsiyu-vid-evropejskoho-sudu/>.

²¹³Україна провалює виконання рішень Європейського суду з прав людини – статистика Європейська правда: веб-сайт. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/03/23/7032158/>

²¹⁴Проценко О. Понад 12 тисяч українців не отримують компенсацію від Європейського суду. Українська Гельсінська спілка з прав людини: веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/ponad-12-tysyach-ukrajintsiv-ne-otrymayut-kompensatsiyu-vid-evropejskoho-sudu/>.

відповідною бюджетною програмою відсутня заборгованість на виконання рішень ЄСПЛ²¹⁵.

Але уже станом на червень 2018 року Україна виконала менше 20 % рішень ЄСПЛ (з 1 394 постанов суду повністю було виконано лише 253)²¹⁶. Минулого року в Україні невиконаними залишилося 585 рішень з 1413. Тобто виконання рішень сягає близько 40 %.

Причиною невчасного виконання та ігнорування рішень ЄСПЛ є те, що не існує чітко вираженого засобу примусу для держав-учасниць, який би змусив їх вчасно виконувати рішення ЄСПЛ. У результаті страждають звичайні люди, які начебто і виграли суди, але і далі не можуть забезпечити дотримання власних прав та свобод. Резолюція ПАРЕ стверджує, що за невиконання державами-членами рішень ЄСПЛ їх може бути виключено з Ради Європи²¹⁷. Але на сьогодні ця санкція до жодної країни не застосовувалася. Задля покращення ситуації з виконаннями рішень ЄСПЛ не лише в Україні, а й в інших державах видається розумною пропозиція запровадити ширший вибір покарань для країн, які з будь-яких причин не виконують рішення ЄСПЛ, зокрема застосування матеріальних санкцій до держав, що невчасно виконують рішення ЄСПЛ, та збільшення матеріальної компенсації особі, яка виграла позов проти держави-учасниці.

На нашу думку, для України, яка регулярно підкреслює свої наміри стати повноправним членом Європейського Союзу, імплементувати у національне законодавство стандарти законодавства ЄС, такий низький відсоток виконаних рішень ЄСПЛ є неприпустимим.

²¹⁵Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2436428-minust-zapevnae-so-ukraina-ne-mae-zaborgovanosti-z-viplat-za-risennam-espl.html>.

²¹⁶Country Factsheet. Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights. URL: <https://rm.coe.int/1680709769>.

²¹⁷Власенко В. Резолюція ПАРЕ: За невиконання рішень Європейського суду можуть виключити з Ради Європи. Deutsche Welle: веб-сайт. URL: www.dw.com/uk/резолуція-паре-за-невиконання-рішень-європейського-суду-можуть-виключити-з-ради-європи/a-18751903.

Анастасія ШАНДРУК,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Олена Ромців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Продовжуючи євроінтеграційний курс, теперішня українська влада намагалася зосередити зусилля на поглибленні та розвитку партнерських відносин з ЄС, реалізації завдань, визначених Угодою про асоціацію²¹⁸.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічного регресу, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності, вихід на світові ринки, зокрема на ринок ЄС.

Загалом, існують підстави, що дають змогу говорити про певні здобутки та результативні кроки у європейському напрямі. Водночас рух України до ЄС уповільнюється і загальмовується низкою небезпечних внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких можна відокремити: гострі проблеми боротьби з корупцією, політичні конфлікти, недосконалість євроінтеграційної політики та неналежна ефективність системи державного управління. До того ж зовнішніми негативними факторами є тривала агресія з боку Росії, а також складні процеси всередині ЄС.

Чимало вчених приділяє велику увагу визначенню перешкод для України в євроінтеграції, а саме: 1) низький рівень поінформованості громадян про перспективи членства України в ЄС; 2) сумніви стосовно того, що євроінтеграція матиме вигоду для України; 3) замкненість України між вимогами Європейського Союзу та Росії; 4) занепокоєність щодо конкурентоспроможності українських товарів на європейському ринку та еміграція робочої сили; 5) проблема корупції²¹⁹.

²¹⁸Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Документ 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

²¹⁹Кривоногова А. В. Історія Української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 386–391.

На сьогоднішній день Європейський Союз можна назвати найпотужнішим політичним та фінансово-економічним союзом світу, основною метою діяльності якого є, насамперед, забезпечення безпеки, недопущення порушення як міжнародного, так і національного законодавства країнами членами в цілому та їх громадянами, що в умовах сьогодні є надзвичайно актуальним²²⁰. Саме тому зрозумілим є прагнення України до вступу у Європейський Союз.

Серед основних перешкод та негативних сторін вступу України до ЄС можна визначити погіршення взаємин із країнами СНД. Відомо, що Україна як колишня республіка СРСР протягом сімдесяти років була інтегрована у спільну радянську економічну систему та тісно пов'язана з іншими республіками, з якими діють налагоджені процедури взаємної торгівлі.

Економічні наслідки вступу України до ЄС теж мають негативний бік. По-перше, це втрата конкурентоспроможності певних галузей. Одним із найістотніших негативних чинників, дія якого активізується у разі вступу до ЄС, зокрема з набуттям членства в СОТ, є те, що окремі вітчизняні виробники можуть виявитися неготовими до жорсткої міжнародної конкуренції. Україна має сьогодні невисокий, за міжнародними критеріями, потенціал конкурентоспроможності²²¹.

Існує також ряд значних перспектив, з якими пов'язано членство України в Європейському Союзі. Більшість опитаних експертів в якості можливих позитивних зрушень внаслідок вступу України в ЄС визначили: можливість вільно подорожувати, наукову співпрацю (гранти, стипендіальні програми), захист прав людини. Серед найбільш необхідних статей фінансування проєктів, профінансованих ЄС в Україні, опитані експерти визначили проєкти, спрямовані на збільшення впливу громадянського суспільства на рівень життя людей та його підвищення до європейських стандартів; захист прав людини, зокрема, у випадку факту наявності несправедливих судових рішень та насилля з боку пенітенціарних установ, а також підтримка соціально незахищених сімей та дітей. Більш того, згідно з думкою експертів, є висока ймовірність вирішення питання енергетичної безпеки на користь України²²².

Перспективи вступу України до ЄС слід розглянути не лише у формальному аспекті, а й у фактичному. Незважаючи на те, що

²²⁰Грагнюк О. Я. Адаптація права України до права ЄС як складова механізму євроінтеграції // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 10. X.: Право, 2005. С. 139–141.

²²¹Мовчан В. М. Вплив приєднання до СОТ на умови конкуренції українських виробників з фірмами країн-членів ЄС // Євроінтеграційний курс України: формування нових умов для підприємництва : матер. «Круглого столу». К., 2008. С. 14–24.

²²²Європейський проєкт та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. К.: НІСД, 2012. С. 111–117.

нормативно-правова та інституційна база для зближення України та ЄС була достатньою, певні закони в Україні ухвалювалися формально, в політичній практиці не реалізувалися.

Розширення ЄС передбачає виконання Україною певних завдань. Одне з таких – прискорення конституційної реформи, економічних перетворень у цілому та реорганізації виробництва зокрема, адже можливість скористатися перевагами вступу в ЄС багато в чому визначається рівнем демократизації політичної системи та динамікою розвитку української економіки, її здатністю швидко адаптуватися до змін на міжнародних ринках.

Щодо внутрішніх перетворень, то Україна повинна здійснити комплекс невідкладних базових системних перетворень, а саме: 1) в економічній сфері: опанувати інноваційну модель структурної перебудови та зростання, реалізація якої має забезпечити суттєве підвищення конкурентоспроможності української економіки, утвердження України як високотехнологічної держави та зберегти високотехнологічні перспективи галузей військово-промислового комплексу, передусім космічної галузі; 2) в соціальній сфері: забезпечити цілеспрямовані передумови для скорочення розриву в рівні та якості життєвих стандартів з країнами ЄС, сформувати надійний для національної безпеки правовий кодекс у сфері міграції та набуття громадянства України, активізувати роботу у вирішенні демографічної проблеми; 3) в політичній сфері: активно брати участь у формуванні стратегії подальшого розвитку ЄС у статусі рівноправного партнера, набуття Україною асоційованого членства в ЕврАзЕС у межах, що дозволяють продовжувати євроінтеграційний курс²²³.

Таким чином, на сучасному етапі для України вступ до ЄС залишається метою, задля досягнення якої здійснюється активна діяльність в політичній, правовій, економічній та інших сферах.

Темпи та перспективи української євроінтеграції будуть залежати від того, чи зможе Україна сформулювати і достойно реалізувати свої національні інтереси, а також від того, наскільки вона буде внутрішньо підготовленою до цього процесу. Адже саме внутрішні проблеми у країні стають перепоною на складній дорозі євроінтеграції України.

Насправді, це важкий і довгий шлях, частина якого вже пройдена нашою державою, проте, подолавши всі перешкоди та труднощі, Україна зможе досягнути стабільності в усіх сферах суспільного життя.

²²³Зовнішньоекономічна політика ЄС і інтеграція України до європейського політичного, економічного і правового простору // Наукові праці ДонДГУ. 2001. С. 135.

Секція 2

УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Михайло КЕЛЬМАН,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Ростислав КЕЛЬМАН,

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ГЕНЕТИЧНІ, ЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ЩОДО ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ, ЯК ОБ'ЄКТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Проаналізувавши стан наукової дослідженості проблеми, ми, на превеликий подив, виявили дискусійний характер проблематики правових традицій як таких (С. Павлов та інші вчені заперечують існування національної правової традиції). Тому наш аналіз має логіко-методологічний характер, для нас важливим є узагальнення, що однією з тенденцій загальнотеоретичного та філософського дискурсу є намагання сприймати всі прояви правового як єдину категорію, яку кожен із учених обирає, спираючись на власне праворозуміння та методологічні «уподобання».

Долаючи обмеження, які правовий позитивізм сам на себе наклав, внутрішній самоопис права заміняється описом у межах зовнішньої (соціо-історичної, соціологічної чи культурно-антропологічної) структури. Зустрічаючись сьогодні, на початку ХХІ століття з періодичною роботою з переписування підручників, натхненних класичним зразком «Основних правових систем сучасності» Рене Давида – французького вченого, одного з найвидатніших фахівців з порівняльного правознавства та юридичної географії світу, професора Паризького університету, який читав лекційні курси в Кембриджському, Колумбійському, Мюнхенському, Тегеранському та інших університетах, ми опиняємося перед подвійним вибором: або прийняти ослаблений позитивізм Р. Давида, оглядаючи різні правові сім'ї, або взяти за вихідний пункт ширшу соціо-історичну конструкцію. Відповідно до поширеної тенденції вибір другого варіанту знову ж

ставити перед вибором двох шляхів: або обґрунтувати свій підхід, спираючись на культуру як на природний деномінатор права, або, розкриваючи коріння різних (правових) культур, починати дослідження через власне (правові) традиції.

Узагальнюючи цінні здобутки декількох десятиліть, присвячені новому глобальному синтезу порівняльних досліджень, О. Кресін²²⁴, Ю. Оборотов²²⁵, Ю. Лобода²²⁶ у своїх напрацюваннях взяли на себе завдання розгляду і філософського осмислення різних традицій, які збереглися і продовжують існувати в нашому різноманітному правовому світі. Насправді вони склали карту правових цивілізацій, які можна типізувати, що існують нині в певній взаємодії одна з іншою. Після завершення загалом всеохоплюючого аналізу їх проголошеною метою було осмислення сили традицій, що лежать в основі правових конструкцій як складових інтелектуальної скарбниці й соціального досвіду людства, їх здатності до змін, оновлення і об'єднання з іншими традиціями, з одного боку, й стійкості їх відмінностей і синергії традицій, сформованих різними видами логіки в їх розвитку і функціонуванні, з іншого.

Без перебільшення, усі три праці полонять незчисленними повчальними дискурсами і концептуальними розробками, що стосуються також окремих питань (не лише обробки великої кількості літератури та фактологічної інформації щодо права, розвитку ідей, різноманіття культур тощо, але також і їх аналітичної обробки), а також пропонують надзвичайно захоплююче читання. Читач може знайти найбільш інтегративну презентацію видів права і правового мислення в оглядах хтонічної, талмудичної, романо-германської, мусульманської традицій, традиції загального права, індуїстської й азійської. Все це здійснене у відповідний предмету спосіб, але читається як есе і справляє глибоке враження, наповнене чарівною філософією, так що читач насолоджується зустріччю з найкращими рисами українського стилю історико-правового письма, що демонструє не лише нередукований культурно-історичний контекст, але також й колективний вплив інтелектуальних і моральних традицій на доктринальні й практичні²²⁷, наповнений вірою і орієнтований на цінність вирішення проблем²²⁸.

²²⁴Кресін О. В. Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2017. 680 с.

²²⁵Оборотів Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2001. 160 с.

²²⁶Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів: Світ, 2009. 280 с.

²²⁷Оборотів Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2001. 160 с.

²²⁸Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів: Світ, 2009. 280 с.

У той самий час можуть виникати підозри, що насамперед за допомогою есеїстичності авторських і незвичних способів відкриття, що захочують новими перспективами, старий позитивістський опис правових сімей поширюється на дослідження правових традицій. Висновки авторів об'єднано в одному уніфікованому погляді. Починаючи з аналізу традиції як такої, взятої як вихідне джерело межі уяви, зазначені розвідки знайомлять з традиціями, що лежать в основі різноманітних правових установлень, шляхом тематичного розгляду конкретних ситуацій (які за змістом фактично є окремими дослідженнями), задля того, щоб дійти до ґрунтовних міркувань про співмірність відмінностей і стійкість різноманіття. Дослідження зазначених авторів в цілому є новаційними, однак вони не можуть переконати нас, що відомі вчені дійсно перевершили культуралістсько обґрунтований історико-порівняльний ідеал, творячи поза стилем позитивістського опису, пов'язаного з працею Рене Давида. Зокрема Ю. П. Лобода у своїй монографії у вступній та заключній главах визначає силу традицій за допомогою переконливих роздумів²²⁹. Однак, спроба автора окреслити панораму, яка б представляла все різноманіття правових установлень у нашому сучасному світі як похідну від визначених правових традицій, не розкриває характеристики традицій, які б не могли бути простежені за допомогою того, що ми звичайно називаємо правовими сім'ями. В підсумку, його зацікавлене у виявленні правових культур як традицій, а категоризація різноманіття правових установлень в якості різних традицій хоча й може бути багатообіцяючою з огляду на дійсно дивовижні нововведення, на питання про те, як і в якому відношенні, чому і з якими результатами запроваджуються нові концепти, відповіді не містить. Точніше, праця без пояснень обмежується нарисом мапи поступового урізноманітнення правового розвитку, зберігає мовчання навіть щодо критики (більш імпліцитної, аніж очевидної) категорії «правова сім'я». Більше того, питання про те, є чи ні правова традиція синонімом правової культури, і як вони пов'язані, залишаються без відповідей.

²²⁹Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів: Світ, 2009. 280 с. С. 17–67, 215–265.

Ірина ЖАРОВСЬКА,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

SWOT-АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БІОЕТИЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Розпочнемо ми з питань правового регулювання геному людини. Українське законодавство має суттєву прогалину в цьому питанні. Про геном як елемент соматичного тіла законодавство взагалі не згадує. Також відсутнім є медичний кодекс, чи закон про права пацієнтів, котрі б гіпотетично могли регулювати це питання. Для сучасної України питання генетичної ідентифікації постає особливо гостро, оскільки «під час бойових дій ...тіла військовослужбовців розриваються, обгорають, пошкоджуються настільки, що ідентифікувати таке тіло стає вкрай складно, часто навіть неможливо, за допомогою звичайних методів. Крім того, внаслідок контузій, больового шоку, інших медичних станів, військовослужбовці, які поступають до медичних закладів та частин, не можуть повідомити відомості про себе і залишаються невідомими»²³⁰, тому створення бази даних ДНК військовослужбовців вирішило б ряд проблем. Питання дискримінації за генетичною ознакою також не врегульовано нормами трудового права і у сфері страхування.

Сучасне розуміння клонування вміщує два його види – репродуктивне та терапевтичне. Коли з приводу першого в Україні ратифіковані міжнародні стандарти у сфері заборони репродуктивного клонування людини та спеціальний Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини»²³¹, який забороняє створення особи, генетично ідентичної іншій живій або померлій людині, шляхом перенесення до жіночої статевої клітини, позбавленої власного ядра, ядра соматичної клітини іншої людини, то щодо репродуктивного відсутнє регулювання. Не вдаючись до моральної аргументації, що потенціал боротьби з безпліддям є найсильнішим аргументом щодо заборони репродуктивного клонування, оскільки розуміємо мотивацію такої заборони, все ж вкажемо на безпечність та затребуваність терапевтичного клонування. Багато країн Європи, Великобританія та

²³⁰Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо генетичної ідентифікації військовослужбовців). Верховна Рада України: офіц. вебпортал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/-webproc4_1?pf3511=66523.

²³¹Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15>.

США ще десятиріччя тому відмінили заборону останньої з тієї мотивації, що терапевтичне клонування має великий потенціал як засіб для заміни пошкодженої тканини та органів, що може виступати можливістю для людини на гідний рівень життя, медична мотивація відсутності відторгнення органу також важлива.

Ще однією дискусійною невирішеною біоетичною проблемою є сурогатне материнство як спосіб продовження роду. Противники сурогатного материнства побоюються порочної практики перетворення дітей на товар, створення ситуації, при якій багаті люди зможуть наймати жінок для виношування своїх нащадків. Комерційне сурогатне материнство повністю легальне в Україні з 1997 року, держава дозволяє проходити процес сурогатного материнства будь-якій людині. За статистичними даними, за рік в Україні налічується близько 500 сурогатних вагітностей. Однак, напевно, ці дані є заниженими, оскільки в травні 2020 року у зв'язку з карантинними обмеженнями тільки з однієї клініки в Україні сурогатні батьки не могли забрати аж 46 новонароджених дітей²³², що вказує на набагато більше поширення такого бізнесу в Україні. Більше того Україна стала центром сурогатного туризму громадян багатьох країн, де такий спосіб продовження роду є забороненим. Утім, попри значне поширення сурогатного материнства в Україні, досі немає комплексного правового регулювання репродуктивних прав. Держава віддає таке вагоме питання до відання договірному регулюванню. Вказане не є характерне для держави, де класично домінує нормативний акт як джерело права. Для практики це скоріше винятковий випадок, тому що державі характерно навпаки відсутність суб'єктивності у відносинах, надмірна унормованість проблеми у інших сферах та галузях.

Однак проблема є ширшою, ніж особливості правового регулювання. Українська громада не схвалює такої медичної процедури, моральні норми суспільства імплементують часто релігійні принципи, які також заперечують такий спосіб продовження роду. Правове регулювання повинно ґрунтуватися на затребуваності її в соціальній реальності. Нині українські жінки виступають сурогатними матерями для іноземців виключно як люди, котрі торгують своїм тілом. Проведене нами опитування серед студентської молоді (така група опитаних взята навмисно, для того, щоб уникнути можливості вказівки опонентів про застарілу правосвідомість респондентів), то серед 560 студентів тільки 14 % вказали, що вважають сурогатне материнство методом продовження роду, який може бути легалізований в державі. Результати опитування продемонстрували затребуваність з боку громадськості на

²³²Майже пів сотні немовлят, народжених для іноземців, перебувають у готелі Києва.
URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/14/7251554/>.

врегулювання проблемних аспектів медичних відносин та узгодження їх з конституційними правами людини. Пленум Верховного Суду України в пунктах 1, 19 Постанови від 2 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначив, що під гідністю варто розуміти «визнання цінності кожної фізичної особи, як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло»²³³. Ми не можемо привести офіційні дані, оскільки органи державної влади не проводили правову експертизу цього питання, Верховна Рада України жодного разу не проводила парламентських чи комітетських слухань у цій сфері.

Отже, загалом ми можемо констатувати наявність суттєвих прогалин у законодавстві у сфері врегулювання біоетичних питань, а також дисонанс між моральними, релігійними та нормативними правилами.

Володимир МАКАРЧУК,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПРАВО ЧИ СПРАВЕДЛИВІСТЬ? або ДО ДИСКУСІЇ З ДОЦЕНТОМ І. ТЕРЛЮКОМ

Минулого місяця в житті кафедри сталася не така вже й ординарна подія. Її склад поповнився ще одним доктором юридичних наук; ним став Іван Ярославович Терлюк. Дисертація присвячена історії формування державницьких поглядів та правосвідомості українців, починаючи від Козацьких часів і до Визвольних змагань 1917–1921 років включно. Основоположним фактором цього процесу дисертант назвав концепт «вольності», покладений в основу всіх державницьких пошуків модерної української нації. Саме цим, на його думку, пояснюються корінні відмінності в національній психології та підходах до державо- та правотворення українців з сусідніми народами.

²³³Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27. 02. 2009 // № 1. Ліга.Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS090016.html.

Як це часто буває з дослідниками, науковець настільки «закохався» у пропоновану ним концепцію, що подекуди перестав помічати негатив супрематії «вольності» – певну схильність українців до ігнору держави та правового нігілізму. «Своя» влада для українця це та, яка більше дає, ніж забирає, і не встановлює особливих заборон і обмежень. Натомість будь-який новий податок чи збір, чи будь-які обмеження (наприклад, у галузі природокористування чи ввозу автомобілів з-за кордону) сприймаються як несправедливі, своєрідний владний безкрай (*рос.* – беспредел).

У цьому, на жаль, ми суттєво відрізняємось від мешканців європейських держав. Повага до закону, до правової норми у сучасного європейця закладена, що називається, в крові. Навіть якщо йому видається, що закон – несправедливий. В Україні те, що закон несправедливий конкретно до тебе чи твоєї конфесії (вірні ПЦУ чи РЦП), вікової чи соціальної групи («звичайні», себто непривілейовані, пенсіонери) тощо, служить аргументом, що його можна і треба ігнорувати, чи, як варіант, негайно, на найближчій сесії Верховної Ради, скасувати. То ж, як вважає український обиватель, право повинне передусім бути «справедливим», корисним для «простих людей, а не купки олігархів», а цих «простих людей» цікавлять не формальності законодавства, не буква закону, а передусім результат. То ж, коли настає необхідність вибору «право» чи «справедливість», більшість пересічних українців зазвичай виступає на боці останньої. Це відкриває широкий простір для політиків-популістів усіх мастей.

Це, в свою чергу, веде до заміни «права» т. зв. революційною самосвідомістю. Україна в складі Союзу РСР уже наступала на такого роду граблі від 1917 року, а дві її східні області – ще й 2014-му (обидва рази не без «допомоги» ультраавторитарної сусідки, яка уміло роздмухувала правовий нігілізм українців).

Обов'язок науковця постійно нагадувати широкому загалу, чим череваті такі виверти, наскільки вони суперечать європейськості, до якої так прагнуть українці. Найкраще робити це на конкретних прикладах.

28 червня 1914 року сербський студент Гаврило Принцип убиває в Сараєві спадкоємця австрійського престолу ерцгерцога Фердинанда та його ні в чому не повинну дружину Софі, до речі, вагітну. Починається Перша світова війна, в якій загине понад 10 мільйонів людей (військових та цивільних)²³⁴ й зруйновано чотири імперії: Російська, Німецька, Австро-Угорська та Оттоманська (турецька). Чи заслужила ця людина на «справедливий» гнів сучасників? Спитайте про це у матерів та удів

²³⁴Перша світова війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0.

Німеччини, Франції, Бельгії, Росії, Сербії... Тим не менше, убивця – неповнолітній, за австрійськими законами, йому 19 літ, і він отримує максимально можливе для «неповнолітнього» покарання – 20 років тюремного ув'язнення. Помирає від туберкульозу кісток майже наприкінці світової війни – 28 квітня 1914 році в австрійському конц-таборі Терезин²³⁵.

Подібно до Г. Принципа неповноліття врятувало не лише від смерті, а й будь-якої кримінальної відповідальності єдиного сина легендарного «лейтенанта Шмідта» (який насправді на момент бунту був відставним капітаном другого рангу), керівника повстання на флоті наприкінці 1905 року²³⁶.

Шістнадцятирічний Євген приплив до батька Петра Петровича на бунтівний «Очаков» (листопад 1905 р.) і узяв активну участь у заколоті. Зрештою, й затримали їх удвох разом. Однак, неповнолітнього бунтаря з-під варти звільнили; згодом він устиг повоювати в Білому русі й помер у Парижі в 1951 році²³⁷. Буква закону була дотримана, хоча наразі невідомо, як до цього тоді поставився царський уряд.

А от після Жовтневого збройного перевороту 1917 року влада миритися з неповнолітніми правопорушниками (значна частина яких вийшла з-під контролю внаслідок радянських «експериментів» над населенням) не хотіла – і не стала. То ж у першій в світі державі робітників і селян 7 квітня 1935 року була прийнята Постанова РНК СРСР, ЦВК СРСР № 3/598 «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», яка допускала застосування смертної кари до осіб, які не досягли 18-річного віку.

У документі вказувалося:

«1) Несовершеннолетних начиная с 12-летнего возраста, уличённых в совершении краж, в причинении насилия, телесных повреждений, увечий, в убийстве или в попытках к убийству, привлекают к уголовному суду с применением всех мер уголовного наказания.

2) Лиц, уличённых в подстрекательстве или в привлечении несовершеннолетних к участию в различных преступлениях, а также в понуждении несовершеннолетних к занятию спекуляцией, проституцией, нищенством и т. п., – карать тюремным заключением не ниже 5 лет.

3) Отменить ст. 8 "Основных начал уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик".

²³⁵Гаврило Принцип. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF.

²³⁶Шмідт Петро Петрович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BC%D1%96%D0%B4%D1%82_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.

²³⁷Лейтенант Шмидт и его дети. URL: https://www.sovsekretno.ru/articles/leytenant-shmidt-i-ego-deti_1/.

4) Предложить Правительствам Союзных республик привести уголовное законодательство республик в соответствие с настоящим постановлением»²³⁸.

На основі Постанови внесено відповідні зміни в законодавство союзних республік, зокрема в ст. 12 Кримінального кодексу РРФСР. У новій редакції вона звучала так: «2. Несовершеннолетние, достигшие двенадцатилетнего возраста, уличённые в совершении краж, в причинении насилия, телесных повреждений, увечий, в убийстве или попытке к убийству, привлекаются к уголовному суду с применением всех мер наказания». Тут вкажемо, що Кримінальні кодекси Української та Білоруської РСР виявилися дещо поблажливішими. КК Української РСР установив кримінальну відповідальність за усі злочини, починаючи з 14-річного віку. КК Білоруської РСР вказав, що до неповнолітніх у віці від 14 до 16 років заходи кримінального покарання застосовуються лише за злочини, передбачені Постановою від 7 квітня 1935 року, а за усіма іншими злочинами – з 16-річного віку²³⁹.

Радянський підручник «Уголовное право. Общая часть» видання 1948 року вказував: «Установление уголовной ответственности за ряд преступлений, начиная с 12-летнего возраста, должно было показать несовершеннолетним, что советская власть предъявляет серьёзные требования к своим подрастающим гражданам»²⁴⁰. Думку пересічних громадян у тоталітарній державі зазвичай ніхто й не запитував. Утім, це нічого по суті не міняло – навпаки, саме «громадська думка» служила комуністичним властям обґрунтуванням найжорсткіших репресій та грубих перекручень навіть куцого радянського законодавства.

Так звана революційна самосвідомість завжди торжествувала над нібито реакційною буржуазною правосвідомістю. Доцільно, значить, зробимо. У цьому запалі «революціонери» від права були готові порушувати й інші постулати буржуазної законності. Як-от, закон зворотної сили не має.

Ось приклад, теж з радянського минулого. Відносно ліберальні часи хрущовської відлиги. Справа Рокотова – Файбишенка – Яковлева. У 1960 році КДБ викрив групу московських валютників, у яких виявили цінності на 20 мільйонів «нових» рублів (нечувана для тих часів сума), в т. ч. 1,5 млн. доларів США²⁴¹. Усі затримані отримали максимальне покарання, передбачене діючим на той час законом, – 8 років позбавлення волі (табірне утримання). Надто «м'який», на думку тодішнього очільника КПРС М. Хрущова, вирок оскаржити не бачилося

²³⁸Известия. 1935. 8 апреля.

²³⁹Уголовное право. Общая часть. Москва: Юриздат, 1948. С. 329.

²⁴⁰Там само. С. 328.

²⁴¹Что такое Дело Рокотова – Файбишенко – Яковлева? URL:<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1477112>.

можливим, то ж змінили закон, і впаяли уже по 15 літ. Однак, нібито «радянська громадськість» (яка завжди йшла у фарватері «політики партії і уряду») гнівно вимагала повної розправи. М. С. Хрущов з цього приводу виступив на Пленумі ЦК КПРС, зачитавши листа від «робітників Ленінградського металозаводу. 1 липня 1961 року вийшов Указ «Про посилення кримінальної відповідальності за порушення правил валютних операцій», який увів за них смертну кару. То ж трьох підсудних було страчено за законом, прийнятим уже після вчинення злочину²⁴². А Голову Московського міського суду Л. А. Громова за «м'якість» вироку 1960 року з ганьбою усунули з посади. Радянська громадськість полегшено зітхнула і з новим завзяттям узялася славословити «партію і уряд».

Показово в цій історії, що головний фігурант справи, колишній студент-юрист Ян Рокотов, був інформатором міліційної служби БРСВ, а підсудний Дмитро Яковлев, за визнанням слідчих та прокурора, активно співробітничав зі слідством (тобто давав розгорнуті покази на усіх фігурантів справи та середовище фарцувальників загалом). Принаймні у цьому вони були типовими «совками», хоча й дещо відсталими на фоні розгніваних «рабочих Ленінградского металлического завода», на чію «авторитетну» думку посилався М. С. Хрущов. Чому це так важливо? Та тому що в неправовому суспільстві жодні формальні ознаки, як-от неповноліття, лояльність до властей і навіть активне співробітництво з властями, не гарантують громадянам виконання останніми суспільного договору — ми вам «справедливу владу», яка прислухається до громадської думки, ви нам — усенародну підтримку. Під чавило позаправової «справедливості» в силу зміни віянь подекуди потрапляють навіть її гвинтики (ті ж фарцувальники, негласні інформатори компетентних органів).

Не мною помічено, що розруха починається в головах. Учені-правознавці можуть скільки завгодно ламати списи, до хрипоти доводячи потребу «правової держави», але будуватиме її широкий загал, не озброєний юридичними знаннями. Хочеш жити в Європі, починай з себе. Переходь вулицю на зелене світло, навіть якщо на дорозі немає жодного автомобіля. Не паркуйся на газоні, коли усі вільні місця у твоєму дворі зайняті. Не «бикуй» перед поліцейським чи контролером в громадському транспорті. Не «купуйся» на сумнівну інформацію про «ментовський безпредел» (хоча й не допускай його проявів у своєму місті і державі). Поважай і дух закону, і його букву. Пам'ятай, що твоя

²⁴²Справа Рокотова — Файбищенко — Яковлева. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%A0%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%E2%80%94%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0_%E2%80%94%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%94%D0%B2%D0%B0

свобода (вольність) закінчується там, де починається свобода іншого. І тоді шлях в ЄС буде для України вільним.

А дисертація дійсно хороша. Кажу це як науковий консультант доктора І. Я. Терлюка.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО,

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

**ІНСТИТУТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ В СИСТЕМІ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРИВАТНИХ ОСІБ**

Безперечно, важливе місце в системі адміністративно-правового захисту приватних осіб посідає інститут адміністративного оскарження.

Загальні засади інституту адміністративного оскарження визначено Законом України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР²⁴³. Відповідно до аналізованого Закону, оскарження в адміністративному порядку необхідно розуміти як установлений законами України та підзаконними актами порядок захисту порушених рішеннями, діями або бездіяльністю органів публічної влади прав, свобод і законних інтересів громадян, що здійснюється через подання скарг – письмових або усних на особистому прийомі – та передбачає обов’язок визначених посадових осіб реагувати й ухвалювати рішення по суті поставлених питань у встановлені строки²⁴⁴.

У літературі адміністративне оскарження визначають як свідому, вольову, цілеспрямовану законну поведінку фізичної або юридичної особи, яка полягає у зверненні до суб’єкта публічної адміністрації з вимогою захистити її публічні права, свободи, інтереси від незаконної діяльності (бездіяльності) підпорядкованого суб’єкта²⁴⁵.

Серед основних характеристик адміністративного оскарження вчені вирізняють: 1) є інструментом захисту прав і свобод (з погляду

²⁴³Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.

²⁴⁴Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2018. С. 274.

²⁴⁵Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. С. 348.

громадян/суб'єктів звернення/суб'єктів оскарження); 2) є гарантією дотримання прав і свобод (з погляду правових наслідків); 3) як право особи (з позиції суб'єктів права); 4) є напрямом публічно-управлінської діяльності (з погляду суб'єктів публічної адміністрації, уповноважених розглядати скаргу); 5) є процедурою (з погляду процесу здійснення); 6) є підставою й передумовою здійснення публічно-управлінської діяльності (з погляду тих процесів, здійсненням яких супроводжується адміністративне оскарження, які розпочинаються з метою вирішення справи по суті або внаслідок такого вирішення)²⁴⁶.

Право на адміністративне оскарження рішення, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень безпосередньо до них самих або до адміністративних органів, які є вищими в системі ієрархічного підпорядкування, є важливим і необхідним механізмом досудового врегулювання спору між громадянином і відповідним органом²⁴⁷.

Слушною є думка про те, що оскарження неправомірних рішень та діянь органів публічної влади, на рівні з контрольсько-наглядовою діяльністю, істотною мірою закладає основу системи забезпечення законності у сфері публічного управління²⁴⁸.

Перевагами адміністративного порядку оскарження порівняно з оскарженням у судовому порядку є: спрощена процедура подання адміністративної скарги; оперативний розгляд скарги; безкоштовний розгляд скарги; оскарження навіть із негативним для постраждалої особи наслідком дає змогу краще зрозуміти позицію органу влади, що у разі звернення до суду надає особі можливість ретельніше підготуватися до відстоювання власної позиції; винні у винесенні неправомірних рішень посадові особи органів влади обов'язково відповідають за це; до закінчення процедури адміністративного оскарження припиняються дії, які є предметом спору²⁴⁹; ухвалення рішення щодо вимог скаржника й фактичних обставин, викладених у скарзі, упродовж скорочених строків; можливість негайного й безпосереднього подання адміністративної скарги до уповноваженого суб'єкта; обов'язкове й беззаперечне виконання рішення суб'єкта публічної адміністрації, який розглядав адміністративну скаргу,

²⁴⁶Чехович Т. Адміністративне оскарження в системі засобів гарантування та реалізації принципів рівності перед законом у сфері публічного управління // *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. 6/3. С. 148-149.

²⁴⁷Лошицький М. В. Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав громадян у діяльності органів публічної адміністрації // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. Ужгород, 2015. Вип. 31(2). С. 146.

²⁴⁸Соколенко О. Л. Право на оскарження як засіб захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 285.

²⁴⁹Демкова М. С., Коба С. С., Лавриненко І. О., Український Д. Я. Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, завданої державою або органами влади. Київ : Конус-Ю, 2007. С. 20.

підпорядкованим суб'єктом чи посадовою особою; для скаржника можливість вільного вибору форми скарги, поданої суб'єкту публічної адміністрації; порівняно довільний спосіб викладення змісту скарги; простота у визначенні суб'єкта публічної адміністрації, якому підвідомча скарга²⁵⁰.

Зазначимо й те, що ефективно адміністративне оскарження суттєво зменшує навантаження на судову владу. Показовим у цьому сенсі є зарубіжний досвід. З досвіду провідних країн світу відомо, що побудові системи адміністративного оскарження значну увагу приділяють як державні органи і службові особи, так і пересічні громадяни. Фактично рівень розвитку системи адміністративного оскарження в тій чи іншій країні свідчить про загальний рівень її економічних відносин та соціального добробуту²⁵¹.

Отже, право на загальне адміністративне оскарження є необмеженим, невідчужуваним правом громадян. Кожна приватна особа може оскаржити рішення чи дії органів публічної влади (посадових осіб), коли вважає, що такі рішення чи дії неправомірні і порушують її права, свободи чи законні інтереси²⁵².

Питання реформування законодавства України про адміністративне оскарження є одним з найактуальніших сьогодні. Очевидно, чинний Закон України «Про звернення громадян» є застарілим і таким, що не відповідає суспільним потребам, а розпорошені по різних актах норми про адміністративне оскарження рішень суб'єктів владних повноважень не сприяють правовій визначеності у досліджуваній сфері. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення нашої держави, реформування інституту адміністративного оскарження має відбуватися у відповідності до європейських стандартів з урахуванням кращого досвіду іноземних держав.

²⁵⁰Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. С. 348 – 349.

²⁵¹Лошицький М. В. Адміністративне оскарження як спосіб захисту прав громадян у діяльності органів публічної адміністрації // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. Ужгород, 2015. Вип. 31(2). С. 146 – 150.

²⁵²Циганов О. Г. Адміністративне оскарження як важливий засіб забезпечення законності при наданні адміністративних послуг у сфері правоохоронної діяльності // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 1. С. 208.

Михайло ЦИМБАЛЮК,
доктор юридичних наук, професор,
Народний депутат України IX скликання,
м. Львів, Україна

ПРАВА БІЖЕНЦІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Геополітична ситуація спровокувала збільшення кількості біженців та мігрантів у Європі за останні роки. У глобальному масштабі кількість мігрантів у всьому світі досягла 281 мільйона у 2020 році, що становить 3,1 % населення світу.

У звіті, оприлюдненому на сайті Економічної і соціальної Ради ООН у січні 2021 року, зазначено, що пандемія коронавірусу сповільнила глобальну міграцію майже на 30 відсотків.

Небачений раніше економічний розвиток та здешевлення транспорту зробили Західну Європу доступною для мешканців найвіддаленіших місць земної кулі. Високі стандарти гуманітарної допомоги та широкі соціально-економічні перспективи, що відкривалися перед іммігрантами, приваблювали вихідців із найрізноманітніших куточків світу.

Водночас слід пам'ятати, що повноцінна інтеграція багаточисельних потоків шукачів притулку у нові суспільства неможлива без належного правового підґрунтя. Таким підґрунтям виступає право Європейського Союзу.

У даний період правовий статус біженців та осіб, які шукають притулок, визначається згідно з пакетом актів ЄС, прийнятих у рамках другої фази побудови Спільної європейської системи притулку. Вказані акти містять права та обов'язки біженців та осіб, які шукають притулок, а також, згідно з духом процесу гармонізації, зобов'язання та рекомендації для держав-членів. Пакет актів ЄС другої фази побудови Загальної європейської системи притулку регулює різні сфери та етапи надання міжнародного захисту, які тісно пов'язані одне з одним²⁵³.

У всіх державах-членах ЄС проведено розмежування між особами, які шукають притулок, та біженцями.

Визначення статусу та юридичного поняття «біженець» сформовано в Женевській конвенції 1951 року про статус біженців. Положення цієї конвенції реалізуються через національне законодавство кожної держави, яка ратифікувала цю конвенцію²⁵⁴.

²⁵³Гиндик Н. П. Біженці: невід'ємний елемент сучасного світового міграційного процесу. Монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2007. 484 с.

²⁵⁴Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

Особа, яка шукає притулок, – це особа, яка надіслала запит про надання статусу біженця. Особі, яка шукає притулок, статус біженця надається лише після рішення, прийнятого державою-членом ЄС, що він(вона) має на це право відповідно до встановлених правил та процедур.

Притулок надається людям, які рятуються від переслідування та загрози заподіяння їм серйозної шкоди у своїй країні і тим самим потребують міжнародного захисту. Отримання притулку є невід'ємним правом особи, яке надається міжнародним зобов'язанням держави, вперше прописаним у Женевській конвенції 1951 року.

Для країн Європейського союзу через відкриті кордони та свободу пересування необхідний комплексний підхід, що гарантує дотримання необхідних стандартів захисту біженців. Процедури мають бути водночас справедливими та ефективними для всього Європейського Союзу і не допускати зловживання. Маючи на увазі ці обставини, держави-члени ЄС прагнуть встановлення Загальної Європейської системи надання притулку.

Важливо відзначити, що кількість тих осіб, які потребують притулку, не є сталою і на території Європейського союзу вони розподілені нерівномірно. Проте надання притулку не має бути «лотереєю».

Держави-члени несуть спільну відповідальність щодо прийняття заяв від осіб, які потребують притулку, тому гарантується об'єктивність та справедливість розгляду прохання відповідно до встановлених норм незалежно від місця його подання²⁵⁵.

У 2001 році Радою Європейського Союзу було прийнято Директиву про надання тимчасового захисту у разі масового припливу переміщених осіб, які не можуть повернутися до країни свого походження. Директива про возз'єднання сім'ї також застосовується до біженців. Держави-члени ЄС зберігають значний рівень суверенітету за способом надання притулку. Це означає, що умови та засоби для осіб, які потребують притулку, у кожній окремій державі ЄС можуть суттєво відрізнятися.

Держави-члени ЄС зробили перші кроки у спробі узгодити звернення осіб, які потребують притулку, та біженців, які проживають на їх території. Загальна європейська система надання притулку є спонукальним мотивом до гармонізації та складається з великої кількості нормативних актів, що охоплюють такі питання, як відповідальність держави-члена ЄС за розгляд клопотання про надання

²⁵⁵Bezushko M. (2020). *Mihratsiina polityka YeS: vynyknennia ta problem sohodennia* [EU migration policy: the origins and current problems]. *Yurydychny i naukovyi elektronnyi zhurnal*. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/69.pdf.

притулку, процедури, що застосовуються під час розгляду клопотання та умови проживання до винесення рішення.

Тому Європейський Парламент та держави-члени ЄС вели переговори щодо доопрацювання чинного законодавства. Таким чином, після завершення першого етапу, який можна назвати періодом осмислення, необхідно було визначити напрямок розвитку загальної європейської системи притулку. Зелена книга 2007 року стала базою громадського обговорення та консультацій з цього приводу²⁵⁶. Підсумки спільно з результатами оцінки реалізації існуючих заходів стали основою для політичного плану Європейської комісії у сфері надання притулку.

У нових узгоджених Євросоюзом правилах викладено загальні стандарти, що передбачають тіснішу співпрацю, яка гарантує розгляд прохання про надання притулку особам, які його потребують, відкрито та об'єктивно – незалежно від місця подання прохання. Метою Директиви щодо процедури надання притулку є прагнення до більш справедливих, швидких та якісних рішень щодо надання притулку. Деякі особливі категорії осіб, які потребують притулку, отримують необхідну підтримку для обґрунтування прохання, особлива увага приділяється неповнолітнім та постраждалим від репресій. Директива про умови прийому гарантує забезпечення гідних умов для заявників на території ЄС та повагу до всіх прав зацікавлених осіб. Вона також гарантує, що утримання під вартою допустиме лише як крайній захід. Мета Директиви про Кваліфікацію полягає у встановленні підстав для надання міжнародного захисту і, тим самим, для винесення більш ретельно опрацьованих рішень щодо надання притулку. Це також покращує доступ до прав та можливостей інтеграції для осіб, які забезпечуються міжнародним захистом.

Сучасний період відзначається розробкою та прийняттям у рамках ЄС правових актів, спрямованих на посилення практичного співробітництва держав-членів ЄС, на підвищення якості процесу прийняття рішень щодо статусу та забезпечення прав біженців.

Держави-члени повинні гарантувати дотримання основних прав біженців, запроваджувати ефективні процедури захисту осіб, які потребують притулку, і підвищення ефективності системи. Нові цілі законодавчої бази Ради ЄС²⁵⁷ повинні спрямовуватися на забезпечення більш гармонійних стандартів прийому біженців на всій території ЄС. Найважливіше, в першу чергу, прийняття деталізованих загальних правил щодо дотримання процедурних етапів набуття статусу біженця.

²⁵⁶Захист прав біженців: актуальні питання сучасності та їх хрестоматійне вирішення. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/zakhyst-pravbizhentsiv-aktual%60ni-pytannya-suchasnosti-ta-yikh-khrestomatiyne-vyrishennya/.

²⁵⁷Чуєнко В. І. Перспективи правового регулювання статусу біженців у Європейському Союзі. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_51\(2\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_51(2)_42).

Надія БОРТНИК,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри адміністративного та конституційного права
факультету морського права Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна

Ігор ЖОХ,
студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Упродовж останніх десятиліть міграція набула рис глобальної проблеми сучасності, що тісно пов'язана з питаннями внутрішньої та зовнішньої безпеки держав і потребує широкомасштабного міжнародного співробітництва щодо врегулювання всіх аспектів даного явища. Міграційні переміщення в усі часи виступали своєрідним індикатором реагування населення на зміни, що відбуваються в економічному, політичному та соціальному житті будь-якого суспільства. Їх обсяги, напрями і масштаби значною мірою свідчать про стабільність або ж, навпаки, — нестабільність суспільного розвитку тієї чи іншої країни.

Оскільки міграція населення, набуваючи небачених раніше масштабів, досить швидко змінює реальну картину світу, великого значення набуває вивчення та осмислення цього явища, його прогнозування та оптимізація як на рівні окремих держав, так і міждержавних утворень²⁵⁸.

У сучасному світі міжнародна міграція населення є важливими ресурсом розвитку як країн, що приймають мігрантів, так і для країн-донорів міграції. Глобалізація, подальший розвиток світового ринку праці, демографічне старіння населення найбільш розвинутих країн, багатомільярдні транскордонні грошові перекази коштів, зароблених мігрантами, своїм сім'ям, нові соціальні виклики у менш економічно розвинутих державах, пов'язані з великою концентрацією великих груп мігрантів у приймаючих країнах — усі ці фактори вимагають підвищення якості міжнародної міграції як одного із найбільш пріоритетних завдань загальносвітового рівня²⁵⁹.

²⁵⁸Бортник Н. П., Канцір В. С., Сірант М. М., Радейко Р. І., Бачинський Т. В. Правові механізми регулювання міграційних процесів: монографія; За заг. ред. Н. П. Бортник. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. 902 с.

²⁵⁹Вімон П. Міграція в Європі: подолання кризи солідарності. Брюссель, 2017. URL: <http://carnegie.ru/2017/02/09/ru-pub-67923>.

В останні десятиліття у світі спостерігається своєрідний «вибух» міждержавної міграції населення. Він охопив, по суті, всі види міждержавних міграцій: етнічну міграцію, котра складається з двох потоків – консолідуючого, тобто повернення значних контингентів людей на свою історичну батьківщину, і дисперсного, тобто створення територіальних ареалів розміщення діаспори даної національності за межами історичної батьківщини; трудову міграцію різних типів; міграційні потоки біженців, що виникають унаслідок воєнних конфліктів, за політичними та релігійними мотивами; переселенців; різних видів вимушених мігрантів; маятникових трудових мігрантів у прикордонних районах різних країн (дана ситуація особливо характерна для інтеграційних угруповань, що найбільш показово у країнах Європейського Співтовариства).²⁶⁰

Міграція – ключовий чинник розвитку. Від міграції залежить виживання розвинених економік світу. Необхідно нагадати, що міграція – це не утилітарний аспект економіки, а явище, безпосередньо пов'язане з людьми. У глобалізованому світі, в якому переважають капіталістичні економічні відносини, головну роль у регулюванні міграції грають чесна робота, трудові відносини, соціальний захист і соціальна згуртованість.

Проблема надмірної кількості мігрантів і шукачів притулку спровокувала неоднотайність у країнах Євросоюзу стосовно того, як їх приймати та розподіляти. Зі скороченням кількості прибуваючих мігрантів до Європи зменшується і співпраця та розподіл відповідальності всередині ЄС. Крім того, країни ЄС не можуть домовитися про спільну політику щодо мігрантів та біженців загалом. Усередині Євросоюзу формуються окремі блоки з протилежними інтересами, що підриває загальний дух Європейського Союзу.

В зв'язку з цим країни ЄС намагаються усунути основні причини кризи, а також значно збільшують допомогу для людей, які потребують гуманітарної допомоги всередині і за межами ЄС. Приймаються заходи з переселення осіб, які шукають притулок в Європі, розселяють людей з сусідніх країн, які претендують на притулок. Але при цьому ЄС підвищує безпеку на кордонах, у боротьбі з незаконним ввозом мігрантів і пропонує безпечні способи для людей, щоб легально потрапити в ЄС. Отже, дослідивши розвиток міграційної політики Європейського Союзу, можна зробити висновок, що основними її напрямками є: зменшення кількості нелегальних мігрантів, управління кордонами, загальна політика щодо притулку та легальної міграції, включаючи інтеграцію та розвиток в країнах походження. За допомогою

²⁶⁰Бондарчук В. В Європейська міграційна криза та стабільність ЄС. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/2_2016/07.pdf.

історичної інституціоналістичної структури було виявлено критичні риси, які змусили ЄС змінити свій підхід і розробляти нові інструменти.

Європейські країни, у діяльності яких пріоритетом є права людини, змушені вибирати між ліберальними цінностями і власною безпекою. Кризу принципів солідарності і справедливого розподілу відповідальності, яка спостерігається в ЄС, можна віднести до ключових факторів неефективної міграційної політики Євросоюзу.

Представники Європейської комісії та держав, які підтримують прийняття мігрантів, наголошують на необхідності виконання міжнародних зобов'язань, загострюючи увагу на пріоритеті безпеки мігрантів. Противники приймання мігрантів підкреслюють, що найвища цінність – це безпека держави і її громадян, а міграція – це економічний, цивілізаційний, культурний і релігійний ризик²⁶¹.

Позиція європейських держав стосовно мігрантів, що порушують громадський порядок і нав'язують свій спосіб життя, стає більш жорсткою, що, безумовно, веде до обмеження прав мігрантів. Отже, тільки завдяки зміні напряму міграційної політики Європейського Союзу можливо буде врегулювати міграційні процеси, але не виключено, що в такому разі будуть обмежені права і свободи не тільки мігрантів, а й корінного населення. Злагоджена міграційна політика, якої так потребує Євросоюз, необхідна і для надання підтримки державам, що є «первинними європейськими точками» з приймання мігрантів (Греція, Італія, Хорватія). Відмова від підтримки може призвести до зростання націоналістичних тенденцій в цих державах і наступного виходу з ЄС. А зміна кордонів Європейського Союзу, в свою чергу, спричинить зниження безпеки²⁶².

Сьогодні Європейська рада активно працює над підготовкою нових рішень, які дозволять посилити захист зовнішніх кордонів ЄС. Також у питанні посилення захисту зовнішніх кордонів ЄС Європейський рада працює над поступовим встановленням інтегрованої системи управління і контролю над цими кордонами. Це передбачає розширення мандата агентства ЄС з контролю за зовнішніми кордонами, включаючи діяльність груп швидкого реагування за умов порушення кордону. Особливий наголос робиться на узгодженні механізму забезпечення повернення нелегальних мігрантів до країн свого походження, а також створення та облаштування місць приймання біженців, здійснення їх ідентифікації та реєстрації²⁶³.

²⁶¹Estevens, J. (2018) Migration crisis in the EU: developing a framework for analysis of national security and defence strategies // Comparative Migration Studies, 6(1), 1-21.

²⁶²Дорош Л., Івасечко О. Особливості функціонування та виклики розвитку ЄС у близькій перспективі (2017–2018 pp.) // Humanitarian vision. 2017. Vol. 3. Num. 1. С. 19-24.

²⁶³Migrant integration – Migration data portal. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:03BOiZGmIJ:migrationdataportal.org/themes/migrant-integration+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

Спровокована напливом біженців міграційна криза стала викликом етнополітичної безпеки, вказавши на неефективність міграційної політики, що проводиться ЄС. Підхід до вирішення проблеми повинен бути комплексним, а міграційна політика – враховувати вплив історичних, політичних, культурних та етнічних факторів.

Для вдосконалення міграційних процесів Європейського Союзу пропонується посилити законодавство для мігрантів. Важливим елементом нової міграційної політики повинна стати інтеграція, але в більш інтенсивній формі: слід сформувати чітку концепцію, що забезпечує збереження гармонійних взаємин місцевого населення держав-членів ЄС і мігрантів.

Процесу інтеграції може посприяти доступність освіти, медичних послуг, робочих місць для більш широких кіл біженців і іммігрантів. Розв'язання кризи принципів солідарності і справедливої відповідальності між державами-членами ЄС полегшить вирішення міграційної кризи. Також суттєвим кроком для врегулювання міграційних процесів має бути побудова нового діалогу між державами ЄС і третіми країнами, заснованого на компромісах і рівності сторін.

Олександр КОТУХА,

кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету

Львівського торговельно-економічного університету,
м. Львів, Україна

Олена ЧАБАН,

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Львівського торговельно-економічного університету,
м. Львів, Україна

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Європейський Союз як унікальне інтеграційне об'єднання з елементами наднаціональності став осередком геополітичних процесів нового розуміння сутності суверенітету та суверенних прав країн учасниць. У науковій сфері не вщухають дискусії щодо поступової втрати державного суверенітету країн при приєднанні до ЄС. Проте, ми можемо констатувати і той факт, що однією з форм реалізації державного суверенітету, яскравим показником синергетичної єдності

країн Європи, є добровільна, конституційно визначена, легітимна передача окремих суверенних повноважень спільним органам ЄС.

Реалізація суверенітету обумовлюється багатьма чинниками зовнішнього та внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного характеру. Теорія і практика суверенітету, в свою чергу, суттєво впливає на інші політико-правові явища, призводить до їх трансформації, модифікації, обмеження.

Суверенітет – це правова категорія, що виражає зміст і масштабність компетенції держави у сферах внутрішньої та зовнішньої політики. Якщо констатується факт виникнення певної держави, то це автоматично передбачає наявність у неї суверенітету. Водночас втрата державою суверенітету приводить до припинення її існування як суб'єкта міжнародного права, оскільки нікому, окрім держави, суверенітет належати не може²⁶⁴.

«Суверенітет» походить від латинського «*suverenus*» (володар) і означає «повновладдя». Даний термін походить від французького «*souverainete*» – верховна влада²⁶⁵. Володіючи суверенітетом, державна влада самотійно видає загальнообов'язкові для всіх членів суспільства правила поведінки, визначає і забезпечує єдиний правопорядок, права і обов'язки громадян, посадових осіб, державних, партійних, громадських органів та організацій.

У ширшому розумінні суверенітет виступає необхідною політико-правовою характеристикою держави і є важливою політичною та юридичною умовою її існування як територіальної цілісності. Державний суверенітет трактується як верховенство держави на своїй території і її незалежність у міжнародних відносинах²⁶⁶.

Державний суверенітет – «незалежність державної влади від будь-якої іншої влади усередині країни і поза нею, виражена в її винятковому, монопольному праві самотійно і вільно вирішувати всі свої справи»²⁶⁷. Г. І. Тункін стверджує, що «абсолютного суверенітету не може бути взагалі, а сам суверенітет не означає необмежену свободу дій»²⁶⁸. У своєму прояві суверенітет існує лише як відносна категорія, обмежена внутрішнім та міжнародним правом²⁶⁹.

Під знаком активного розвитку процесів глобалізації і регіональної інтеграції проходила друга половина ХХ століття, що призвело до

²⁶⁴Годька Ю. Н. Вопросы государственного суверенитета в аспекте формирования на Украине демократического правового государства // Проблемы законности. Вып. 28. Харьков: Основа, 1993. С. 8.

²⁶⁵Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко... В. С. Ковальський (кер.) та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 345.

²⁶⁶Мазур Т. І. Державний суверенітет як політико-правове явище // Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 52. С. 222.

²⁶⁷Алексеев С. С. Государство и право. Москва, 1994. С. 92.

²⁶⁸Тункин Г. И. Право и сила в международной системе. Москва: Междунар. отношения, 1983. С. 88.

²⁶⁹Василенко В. А. Международно-правовые санкции. Київ: Вища шк., 1982. С. 130.

формування різнопланових міждержавних об'єднань, наднаціональних (наддержавних) союзів.

У теперішній час глобалізація є невід'ємним процесом, однією з найбільш впливових сил, що визначає подальший розвиток та безпеку людства в цілому. Вона впливає на безпеку всіх країн та має багато-аспектний характер, що проявляється в правовій, економічній, соціальній та політичній сферах.

В ідеалі глобалізація повинна не нав'язувати одну модель поведінки і державного устрою іншим, а створювати умови для рівноправного діалогу культур і цивілізацій з метою знаходження між ними оптимальної взаємодії. Принцип державного суверенітету в цьому контексті набуває особливого значення, оскільки рівноправ'я вимагає активної участі держави в діалозі з міжнародними фінансовими і неурядовими організаціями, а також з наддержавними структурами, що запроваджують власні стандарти поведінки. При цьому в трактуванні принципу державного суверенітету в сучасних умовах неминуче повинні посилюватися такі його компоненти, які б збільшували можливість активного і самостійного розвитку державою своїх міжнародних зв'язків без шкоди для традиційних складових цього принципу²⁷⁰.

Цілісність будь-якої держави полягає в усвідомленні суспільством нерозривного зв'язку між внутрішньою і зовнішньою безпекою держави, потреби гарантування "гармонійного" соціально-економічного, культурного, науково-технічного та політичного розвитку держави та її відповідної участі у геополітичних процесах.

Глобалізаційні процеси для більшості країн світу стали каталізатором добровільної згоди на передачу права здійснення окремих суверенних прав у компетенцію наддержавних об'єднань (Європейський Союз) і міжнародних організацій (ООН, Рада Європи, ОБСЄ, НАТО, СОТ тощо). Багатошарова комплексність світу, що збільшується, вимагає такого ж комплексного розуміння суверенітету²⁷¹.

Сьогодні, держави, як особливі інститути влади, змушені ініціювати пошуки нових підходів для повноцінної реалізації власне державного суверенітету та визначених суверенних прав через призму співвідношення понять суверенітету держави та її суверенних прав.

Усі держави у геополітичному просторі є апріорі юридично рівними з рівними суверенними правами. Суверенні права мають особливу цінність, адже слугують інструментом гарантування чітко

²⁷⁰Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, С. Г. Серьогіна та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. Випуск «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України». С. 136.

²⁷¹Tully J. *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge University Press. S. 82.

окреслених меж свободи будь-якої держави, а тому повинні визнаватися невід'ємною складовою її існування і розвитку як члена міжнародного співтовариства.

Варто зауважити, що окремі суверенні права держав – активних учасниць міжнародних відносин, в процесі геополітичних змін, та залежно від пануючих у міжнародному співтоваристві поглядів зазнають трансформації та переходять у юрисдикцію наднаціональних органів управління, міждержавних утворень та об'єднань. Даний феномен стосується в першу чергу валютно-фінансових, питань зовнішньої безпеки та охорони. Тепер це стосується боротьби з пандемією в геополітичному аспекті. Наднаціональні органи управління діють у межах делегованих їм суверенними державами повноважень, зміст, обсяг та межі яких визначають суверенні держави-учасники союзу чи об'єднання, що реалізують спільні інтереси. Разом з тим, вирішення спільних завдань та безпека від глобальних ризиків є необхідним кроком і шляхом до розмивання меж внутрішньої та зовнішньої політики.

Максим ЄПУР,

кандидат юридичних наук,

доцент Навчально-наукового морського гуманітарного інституту Одеського національного морського університету,

м. Одеса, Україна

ВІЙСЬКОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС І НАТО

Ще з XVI століття суверенітет державної влади пов'язувався насамперед з обов'язком підтримувати соціальний мир всередині країни та з правом вести війни у зовнішній політиці. Жан Боден писав: «Якщо всередині країни основна мета суверенітету полягає у забороні приватних війн і у мирному вирішенні конфліктів між підданими, то у зовнішньому аспекті суверен є відповідальним за військові дії з іншими державами. Суверен, таким чином, стає також тим, хто вирішує, кому бути ворогом і кому бути другом, розв'язуючи, таким чином, вузол війни чи миру»²⁷². Хоча трагічний досвід минулих століть свідчить про згубність війни, однак, на жаль, сучасний світ ще не досяг такого рівня розвитку, щоб повністю витіснити воєнну складову із зовнішньої

²⁷²Боден Ж. Шість книг о государстве // Антология мировой политической мысли: В 5 т. Т. 2. Москва: Мысль, 1999. С. 687.

політики деяких держав. Це проявляється як у відкритому веденні воєнних дій, так і у здійсненні заходів, що можуть бути витлумачені як підготовка до збройної агресії. Так, наприклад, сучасний Китай відкрито демонструє готовність застосування воєнної сили, зокрема, у справі забезпечення свого суверенітету над Тайванем. Декларуванням важливості укріплення свого державного суверенітету супроводжували появу в себе ядерної зброї Індія (1998 р.), Пакистан (1999 р.) і КНДР (2017 р.). У мусульманському світі створена терористична організація Ісламська держава (ІДІЛ), яка нелегально має у розпорядженні зброю та армію. Особливої інтенсивності набувають воєнні заходи в Росії, де під гаслами відновлення реального суверенітету держави відбуваються нарощування наступальної і ядерної зброї, космічної зброї тощо. Указ президента РФ «Про стратегію національної безпеки РФ» від 2 липня 2021 року містить відверті положення про необхідність подальшої милітаризації держави і готовність до застосування воєнної сили. Риторика російських представників у, здавалося б, далеких від війни сферах – спорті, мистецтві тощо – все частіше агресивно апелює до ядерного потенціалу держави, що свідчить про небезпечні настрої всередині російського суспільства. Звертає на себе увагу інтенсифікація сучасної пропаганди агресії та зверхності росіян у світі. Слід взяти до уваги той факт, що названі країни є найбільшими за кількістю населення у світі, тож їхня потенційна готовність до воєнних дій є особливо загрозливою. Тож не дивно, що інші держави вживають відповідних заходів. Необхідністю виступити гарантом миру у Південно-Східному регіоні Азії пояснює Японія свої нинішні дії, спрямовані на відхід від «політики самооборони», що була закріплена конституційно (ст. 9)²⁷³. Річні бюджети Євросоюзу та США передбачають значне збільшення розходів на військові потреби.

Отже, у сучасному світі помітна тенденція до нового циклу зростання ролі воєнного чинника у системі світової політики. Тож важливим аспектом прояву державного суверенітету є військовий аспект. Військовий суверенітет – це безумовне забезпечення безпеки своїх громадян, суспільства, держави від внутрішнього ворога (тероризму, розповсюдження наркоманії), а також надійний захист своєї держави від зовнішньої воєнної агресії²⁷⁴. Для реалізації своїх суверенних прав державам необхідно мати збройні сили та право їхнього незалежного застосування. Це особливо яскраво видно на прикладі України, яка, майже повністю відмовившись у двохтисячні роки від національної армії, у 2014 році опинилася перед загрозою втрати не лише державного суверенітету, а й і самої державності.

²⁷³Конституція Японії від 3 травня 1947 року. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=37>.

²⁷⁴Гринин Л. Глобализация и национальный суверенитет // *История и современность*. 2005. № 1. С. 25.

Однак світове співтовариство в особі міждержавних організацій намагається припинити ведення агресивних війн та стримувати застосування воєнної сили сучасними державами, створюючи низку міжнародно-правових норм, що мають на меті спрямувати ситуацію в цивілізоване русло. Створена система колективної безпеки, яка включає, у тому числі, наявність миротворчих військових сил ООН. Основним принципом їхньої діяльності є повага та дотримання суверенітету держав світу, що, зокрема, проявляється у недопустимості втручання у внутрішні справи держав. Так, відповідно до п. 7 ст. 2 Статуту ООН, Організація не має права «на втручання у справи, що за суттю належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави»²⁷⁵. Проте концепція невтручання не означає, що держави можуть довільно формувати перелік питань своєї внутрішньої компетенції, не зазнаючи відповідних дій з боку миролюбних сил. Міжнародні зобов'язання держав, включно з їхніми зобов'язаннями за Статутом ООН, є критерієм, що дає змогу віднайти правильний підхід до розв'язання згаданих суперечностей²⁷⁶. Достатньою підставою для втручання у внутрішні справи відповідної країни з боку ООН, НАТО та інших міжнародних об'єднань є порушення цією країною прав людини щодо своїх громадян. Це пов'язано із тим, що, починаючи з 90-х років ХХ століття, доктрина міжнародного права затвердила, що принцип поваги та захисту прав людини є пріоритетним по відношенню до решти основоположних міжнародно-правових принципів, зокрема, принципу невтручання у внутрішні справи, а в певних випадках — і до принципу незастосування сили²⁷⁷. Однак для того, щоб міжнародні організації отримали законне право військового втручання, необхідні юридична кваліфікація ситуації та офіційне рішення відповідних світових організацій, як правило, ООН.

Одним із засобів стримування агресії певних держав, що зробили політику сили головним принципом своїх відносин із країнами світу, стало створення міждержавних та наддержавних воєнних союзів, найпотужнішим з яких є Північно-Атлантичний союз (НАТО). Інтегруючи військові потенціали країн Північної Америки, Західної та Центральної Європи, НАТО виступає гарантією безпеки, насамперед, невеликих за територією держав, які не мають достатнього людського і військового ресурсу для протистояння збройній агресії з боку великих територіально та за чисельністю населення держав. Вхідження нових

²⁷⁵Статут Організації Об'єднаних Націй (у редакції від 16. 09. 2005). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010

²⁷⁶Шпакович О. Співвідношення наднаціональності міжнародних організацій та суверенітету їхніх держав-членів // Віче. 2014. № 20. С. 30.

²⁷⁷Беззубцев В.С. Соотношение государственного суверенитета и принципа уважения прав человека в контексте применения международно-правовых мер принуждения // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2015. № 2. С. 37.

країн до Північно-Атлантичного союзу відбувається за їхньою згодою, що відображає згоду їхнього населення, надає державі нові права (наприклад, користуватися новітньою системою протиракетної оборони у випадку збройної агресії, у тому числі, із застосуванням ядерної зброї) та накладає на неї певні обов'язки (наприклад, надати можливість для розташування на своїй території воєнних баз НАТО). Тож питання часткового обмеження державного суверенітету для держави-члена цього союзу є невиправданим. По-перше, вступ до НАТО є добровільним рішенням самої держави, а отже, проявом її суверенітету. По-друге, переваги, які держава (особливо з малочисельною армією та невеликою територією і населенням) отримує від такого союзу, значно перевищують деякі «незручності», що можуть виникнути при виконанні своїх зобов'язань. Майбутнє покаже, чи здійсниться вступ до НАТО України.

З огляду на перспективу входження України до Європейського Союзу варто зупинитися на питанні військового суверенітету держав-членів ЄС в умовах глобалізації. Згідно з Договором про створення Європейського Союзу, держави-члени надають у розпорядження Союзу цивільні та воєнні потенціали, щоб сприяти цілям, встановленим Радою ЄС для реалізації спільної політики безпеки та оборони; держави-члени, які утворюють між собою багатонаціональні сили, також можуть надавати їх у розпорядження спільної політики безпеки і оборони (ст. 42, ч. 3)²⁷⁸. Тож при побіжному вивченні питання про військовий аспект суверенітету держав-членів ЄС може виникнути думка про його значне нівелювання, на чому і наголошують по-антиєвропейському налаштовані політики, здебільшого проросійські. Але при більш детальному аналізі не лише практики, а й законодавства Євросоюзу можна переконатися у хибності таких уявлень. Європейська зовнішня та безпекова політика, включно з її оборонною складовою, демонструє можливість дотримання принципів державного суверенітету окремими країнами-членами. Так, Лісабонська угода містить так звану «клаузулу оборонної солідарності», тобто гарантує захист усім країнам-членам у випадку воєнної загрози, стихійного лиха, техногенної катастрофи тощо. Кілька країн-членів ЄС, що мають нейтральний статус, також підпадають під дію цього положення, не відмовляючись від свого нейтралітету (з об'єктивних причин це питання було найбільш чутливим для Ірландії). І хоча фактично такі країни, як Фінляндія та Швеція, беруть участь у формуванні військових підрозділів у межах ЄС, формально вони зберігають нейтралітет, який є засадничою політичною орієнтацією цих держав. Таким чином, Європейська політика безпеки та оборони надає безпекові гарантії нейтральним державам, які є членами

²⁷⁸Договор о Европейском Союзе от 7 февраля 1992 года (в редакции от 13 декабря 2007 года). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

ЄС²⁷⁹. Тож військовий аспект державного суверенітету зберігається і в умовах створення не лише міждержавних, а і наддержавних об'єднань, властивих добі глобалізації.

Jozef ZAŤKO,
Dr. h. c. mult. JUDr. Honor. Prof. mult., Prezident EIDV,
Podhájska, Slovensko

ADMINISTRATIVE REGULATION OF JUVENILE DELINQUENCY: FOREIGN EXPERIENCE

Nowadays, the problem of juvenile delinquency, also known as juvenile offending, is one of the most pressing, as it accounts for a significant share in the overall structure of crime.

Juvenile delinquency cannot be considered apart from social reality. Social segregation of society, the increase in juvenile delinquency, the emergence of a youth subculture indicate that juvenile delinquency prevention is essential. Moreover, the problem of juvenile delinquency is becoming more complicated in cooperation with other countries, and programs for juvenile delinquency prevention in the field of general crime are either not equipped to address modern realities or do not exist²⁸⁰.

Extremely high levels of juvenile delinquency prevention have been achieved in Germany, particularly in West Berlin. A special commissariat responding to all offenses committed by young people has been set up within the police department. Not only do the employees of the commissariat investigate cases and carry out preventive work with minors²⁸¹. The strategy for preventing juvenile delinquency in Germany is based on the position that a child's propensity to negligence is temporary, and repressive measures only negatively affect personality formation.

The Dutch police also combine a punitive and preventive approach, with different actors performing these functions. The juvenile police unit of the Netherlands, which investigates juvenile delinquency, is gender-sensitive, it has the same number of men and women with at least five years of experience in this field.

²⁷⁹Яворська Г. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС. Аналітична записка. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/376/>.

²⁸⁰ Капська А. Й. Соціальна педагогіка. Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

²⁸¹ Jaebong Kim. Involvement of professionals when police processing juvenile crime // Research on Police Science, No 8, 2005. 9 p.

There is also a resocialization approach, which is typical of Japan. Juvenile Justice in Japan is built on and operates based on a legal act of 1949. It regulates the process of protection and implementation of constitutional rights of all juveniles under the age of 20, focusing on juvenile offenders²⁸².

The UK's policy on crime prevention among children reflects a socially integrated approach. However, there are signs of resocialization trends. After all, in addition to the ways mentioned above of prevention, much attention is paid to young people having committed misdemeanors and minor offenses, whose behavior has already manifested certain deviations. However, considerable attention is paid not to punishment but crime prevention and detection of deviance in the early stages.

The interconnection and cooperation of various services and institutions is observed not only in the United Kingdom but also in Sweden, Switzerland, and Japan, where schools have school liaison committees with police, which involve parents, teachers, close relatives, and preventive activities among students.

In current conditions, distributing teenage police clubs is gaining momentum. Police officers organize clubs, hold sports and entertainment events, and meet with parents on legal issues. The creation of such clubs was initiated at a session of the UN Congress. For example, the Swiss police sign interaction protocols with secondary schools to work more closely on prevention.

In a number of the European Union countries (the United Kingdom, the Netherlands, Italy, Germany), the coordination of crime prevention measures at the central level is carried out by the Interior Ministries and Ministries of Justice. Special units within their structure (e.g., the Crime Prevention Departments in the Dutch Ministry of Justice and the UK Home Office) assist in the development of crime prevention measures at the local level, coordinate policies to help victims of crime, monitor and coordinate means of protection against corruption, as well as coordinate the activities of the police in the field of prevention of illegal activities²⁸³.

The Department of Legal Protection of Youth within the Office of the Ministry of Justice of France plays an integral part in juvenile delinquency prevention. The main tasks of the Department are upbringing and crime prevention of juveniles, the education, and training of juveniles who have committed offenses, as well as working with adults who have not reached 21 years of age or have particular problems in life. In addition, the controls over the administrative, financial and pedagogical activities of youth legal protection services²⁸⁴.

²⁸² Shepherd. Jack. R. & Rothenberger. Dale. M. *Police-Juvenile Diversion: An Alternative to Prosecution*. 1972. P. 185 – 187.

²⁸³ Howell. J. C. *Preventing & Reducing Juvenile Delinquency: A Comprehensive Framework*. Sage Publications, 2003. 176 p.

²⁸⁴ Howell. J. C. & S. Bilchik. *Guide for Implementing the Comprehensive Strategy for Serious, Violent and Chronic Juvenile Offenders*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention., 1995. P. 5, 58 – 59.

Analysis of legal systems and norms of developed foreign countries to prevent juvenile delinquency proves that almost everywhere, there is a single coordinated, integrated system of preventing juvenile delinquency and bringing the juveniles to justice and other types of liability.

To summarize, we are convinced that an effective system of juvenile delinquency prevention should combine the features of different concepts. Firstly, it should unite public initiatives to prevent deviations among juveniles. Finally, it should have a structured system of resocialization with various government agencies cooperating, not to avoid the possibility of restorative justice, which is one of the essential features of the restitution approach. At the same time, if necessary, punitive measures should be applied to the offender.

Михайло КЕЛЬМАН,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Тетяна СМАЛЬ,

аспірантка Закладу вищої освіти «Університету Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ВПЛИВ ТА ДІЄВІСТЬ ФАКТОРІВ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналіз літератури показує, що питання факторів, які впливають на правозастосовну діяльність, є малодослідженим. Вивчаються відокремлено й безсистемно економічні, політичні, організаційні фактори, але майже немає інформації про ступінь їхнього впливу на результат, про розмежування факторів за критеріями їхнього соціального значення.

У зв'язку з цим, важливим кроком у процесі пізнання впливу фак.-торів, на нашу думку, є здійснення видової класифікації, що допоможе дослідити вплив окремо кожного з факторів.

Однак, проведення класифікації має здійснюватись за певними правилами. На думку професора В. М. Стратонова, "доброю" класифікацією вважається та, яка об'єднує в межах одного класу об'єкти, максимально схожі один на одного за суттєвими ознаками, разом з тим має бути сталою та гнучкою, щоб зберігатися в умовах появи нових об'єктів²⁸⁵.

²⁸⁵ Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 210 – 245.

Ключовим моментом у побудові класифікації є вибір критерію, за яким здійснюється розподіл.

Загально визнаним є підхід, згаданий нами в другому розділі нашого підручника, згідно з яким з філософських позицій прийнято розрізняти три основні сфери життєдіяльності суспільства: політичну, економічну та духовну.

Отже, одним із критеріїв класифікації соціально-політичних факторів впливу на правозастосовну діяльність пропонується виділити критерій сфери здійснення життєдіяльності суспільства. Корисним є використання цього критерію для того, щоб показати відмінності здійснення впливу факторів на правозастосовну діяльність у зв'язку з особливостями змісту та об'єктів правових відносин, що складаються в тій чи іншій соціальній сфері. Поряд з цим критерієм, можна використати також класифікацію за критерієм рівня прояву соціально-політичних факторів.

Отже, видається можливим класифікувати соціально-політичні фактори, які впливають на правозастосовну діяльність у залежності від сфери життєдіяльності суспільства та в залежності від рівня їх прояву на такі: політичні, економічні, духовні.

Однак, як показує розгляд факторів, які впливають на правозастосовну діяльність під час стадій, такої класифікації є недостатньо. Адже, при аналізі правозастосовної діяльності, необхідно враховувати умови її здійснення: роль соціального середовища, системи ресурсних, кадрових, інформаційних, технічних умов, фінансове забезпечення²⁸⁶. Це робить можливим визначити наступний критерій класифікації соціально-політичних факторів — за умовами здійснення правозастосовної діяльності на неї впливають такі фактори: економічні, історичні, демографічні, політичні, екологічні, ідеологічні, природні (біологічні), психологічні організаційні, правові. Весь цей складний механізм матеріально-правових, процесуальних, організаційних, технічних, психологічних та інших зв'язків і відносин утворює правозастосовну діяльність²⁸⁷.

Торкаючись питання структури правозастосовної діяльності, можна виділити її елементи: норму права, за її відсутності — принципи права та суб'єкта правозастосування. З огляду на це, можна класифікувати фактори за критерієм — у залежності від впливу на елементи правозастосовної діяльності, на ті, що впливають на систему норм права (систему законодавства) та ті, що впливають на особу правозастосовника.

Існує підхід до класифікації поділу відповідно до елементів механізму дії права. З цієї точки зору умови застосування норми права будуть належати, по-перше, до самої норми; по-друге, до діяльності правозастосовних органів і їх посадових осіб; по-третє, до особливостей

²⁸⁶Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права. Львів : Видавництво ЛОБФ « Медицина і право», 2021. С. 179 – 195.

²⁸⁷Там само. С. 189.

правосвідомості й поведінки громадян, які дотримуються або порушують вимоги правової норми.

Останнім часом у науці сформувався підхід щодо класифікації факторів, які впливають на норми права, пов'язаний з виділенням у зовнішньому середовищі, в якому діє право, основних об'єктивних і суб'єктивних властивостей, явищ і процесів, у взаємодії з якими правова норма застосовується. Насамперед йдеться про такі умови: а) макросоціальні (реальні можливості суспільства, стан суспільної свідомості тощо); б) умови, які пов'язані з функціонуванням політичної і правової системи; в) мікросоціальні умови (невеликі групи, трудові колективи тощо); г) особистісні умови суб'єкта, який реалізує право.

Так комплексний розгляд соціально-політичних факторів, на нашу думку, можливий за умови об'єднання вищезазначених класифікацій за критерієм виду впливу цих факторів. Як показують дослідження, вплив факторів може бути зовнішній та внутрішній.

Отже, фактори, які належать до політичної, економічної, духовної сфери життєдіяльності суспільства, історичні, демографічні, екологічні, природні (біологічні), організаційні, правові фактори, які існують об'єктивно, не залежно від волі суб'єкта правозастосування, — є факторами зовнішнього впливу на правозастосовну діяльність.

Варто врахувати, що в дійсності завжди існує динамічна суперечність "зовнішнього" і "внутрішнього" та взаємний перехід одного в інше. Зовнішні причини, таким чином, діють через внутрішні умови. Але внутрішні причини діють на зовнішній "матеріал", який формується в результаті внутрішніх впливів. Існуюче в соціальній психології поняття інтеріоризації докладно описує цей процес. Термін інтеріоризації позначає процес формування внутрішніх структур психіки через засвоєння структур зовнішньої соціальної діяльності. В процесі інтеріоризації відбувається перенесення суспільних уявлень у свідомість окремої людини. Поступово ці уявлення розвиваються, закріплюються в цінностях та установках і визначають моделі поведінки виходячи вже з внутрішнього у зовнішній план²⁸⁸.

Це робить можливим виділити психологічні фактори, до яких відносимо особистісні процеси суб'єкта правозастосування, як фактори внутрішнього впливу на правозастосовну діяльність. Отже, до факторів зовнішнього впливу належать:

– державна політика, яка містить в собі систему норм права (систему законодавства) як окремий фактор, а також охоплює політичну систему, політичні процеси, стан політичної свідомості в країні, ступінь демократичності владних інститутів держави; політичні традиції — це політична сфера;

– економічний стан у країні, який відповідає за ефективність законодавства, рівень матеріальної залежності, аксіологічні орієнтації суб'єкта

²⁸⁸Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: монографія. Київ: Вид. Дім "Ін Юре", 20021. С. 174.

правозастосування, якість матеріально-технічного забезпечення — це економічна сфера;

– культура суспільства, правова культура, норми моралі — це духовна сфера;

– правова свідомість (правова ідеологія та правова психологія) — це правові фактори;

– наявність громадської думки;

– екологічний стан у країні;

– історичні умови;

– демографічні умови.

Доцільно також додати до цього переліку науково-технічний прогрес, швидше як допоміжний фактор зовнішнього впливу.

Фактори внутрішнього впливу містять:

– правову культуру, моральність правозастосовника;

– правову свідомість (правову ідеологію та правову психологію) правозастосовника;

– природні, біологічні потреби правозастосовника;

– розсуд правозастосовника;

– професіоналізм правозастосовника;

– правові очікування та настрої правозастосовника.

Як фактор, що пов'язує зовнішній та внутрішній впливу, виділяємо інформаційний фактор.

Отже, за результатом проведення класифікацій факторів правозастосовної діяльності можна зробити певні висновки. Класифікація як процес є необхідним та ефективним етапом і напрямом пізнавальної діяльності, під час якого здійснюється різноаспектна характеристика факторів, що вивчаються шляхом виявлення в них рис схожості, відмінності, а також шляхом поділу на групи.

У зв'язку з розглянутими питаннями щодо специфіки правозастосовної діяльності, аналізуючи запропоновані нами класифікації, прийшли до висновку, що соціально-політичні фактори присутні на всіх стадіях правозастосовного процесу. Їхній вплив може бути зовнішній і внутрішній, здійснюється безпосередньо як на норму, систему законодавства, так і на самого суб'єкта правозастосування. Отже, вся сукупність соціально-політичних факторів може впливати на правозастосовну діяльність як позитивно, так і негативно, внаслідок чого змінюється рівень ефективності правозастосовної діяльності, що важливо для якості механізму правового регулювання суспільними відносинами та держави в цілому.

Адже, стан законності та правопорядку в країні, характер діючої в державі правової системи, необхідно оцінювати крізь призму того, як закони впроваджуються в життя. Право залежить від реальності — діє саме так, як його реалізують, наскільки його дотримуються і виконують. Про чинне в

цьому сенсі право йдеться тоді, коли його норми справді мотивують поведінку суспільства та його членів, коли їх дотримуються і коли виконання їх іншою особою можна досягти засобами права. Важливий процес здійснення права і його результат, а також хто і за допомогою яких методів організовує втілення принципів норм права у реальні суспільні відносини, в залежності від яких факторів визначається індивідуальна міра можливої та належної поведінки суб'єктів, а також якими засобами забезпечується захист суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків. Норми поведінки будуть лише тоді "дійсним правом", коли справді слугуватимуть орієнтиром поведінки для членів суспільства, тобто ефективність правового регулювання визначається не тільки прийняттям досконалого законодавства, а і його фактичним, раціонально організованим процесом застосування, — саме це характеризує застосування права, як юридичну діяльність²⁸⁹. Адже, як було зазначено на титульній сторінці одного з найважливішого та найвпливовішого твору з юриспруденції — "Jus est ars boni et aequi" (Право — мистецтво добропорядності і вміння віддати кожному належне). Право має регулювати людську поведінку в такий спосіб, який потрібен для того, щоб вигоди (цінності, переваги) та обтяження (витрати, зобов'язання) були розподілені справедливо; суперечливі інтереси були задоволені в порядку, відповідному до їх ваги і значення, що можливо при ефективному здійсненні правозастосовної діяльності, з врахуванням позитивного та негативного впливу вищезазначених факторів.

Той, хто застосовує норми права як суб'єкт механізму правореалізації, більш оперативний, ніж законодавець, і безпосередньо стикається в повсякденній діяльності з багатьма проблемними ситуаціями, а тому від ефективності правозастосовної діяльності, обґрунтованого врахування правових принципів і принципів правової політики залежить ефективність реалізації права в цілому.

Правозастосування — одна з можливих частин механізму забезпечення правореалізації, яка дозволяє зменшити суворість загальноноормативного регулювання й забезпечити чітке врахування суспільних потреб, які виникають, і доведення їх до законодавця. В умовах широкомасштабної правової і суспільної реформи посилення впливу сукупності соціально-політичних факторів з метою упорядкування суспільних відносин набуває особливо гострого соціального значення.

²⁸⁹Сіренко В. Ф. Соціальні інтереси як фактор реалізації законодавства // Голос України. 2005. 16 груд. С. 93–98.

Дмитро СКОВРОНСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ЮРИДИЧНІ ШКОЛИ ВІЗАНТІЇ У СУЧАСНІЙ ПРОЄКЦІЇ

Професійна юридична культура супроводжувала всю історію існування Візантійської імперії. Існував культ освіти загалом, і культ професійної юридичної освіти зокрема. Державні мужі намагалися обов'язково отримати юридичну підготовку. Історія свідчить, що як у давній Візантії, так і в сучасній Україні високий загальний рівень розвитку суспільства можливий завдяки розвитку торгівлі, економіки, міждержавних зв'язків, і в тому числі завдяки діяльності професійних правознавців, що, на наш погляд, є фактично одним із найважливіших чинників існування держави.

У суспільстві ромеїв професійні правознавці займали посади в численних державних і церковних установах. Імператорські акти проходили обов'язкову формальну юридичну перевірку. У приватно-правовій і публічній сфері, як у жодній іншій країні світу, була поширена практика посвідчення відповідною посадовою особою документів, що мали юридичне значення.

Імператори розуміли важливість забезпечення державного апарату кваліфікованими кадрами правознавців. Існувала велика кількість юридичних шкіл як державних, так і створених у приватному порядку. Важливою особливістю розвитку візантійського права виступає той факт, що імператори сприймали наукову діяльність, створення законодавчих актів і підготовку висококваліфікованих фахівців як нерозривний процес.

Вивчення багатьох юридичних трактатів, які дійшли до нас, дозволяють судити про те, що вони виконували також роль навчальних посібників. Видатні правознавці того часу поєднували наукову діяльність і правозастосовну практику в судових установах. Іноді думка авторитетного правознавця за наказом імператора набувала форми офіційної законодавчої постанови. Так, навчальний посібник, складений Гаєм для викладання права своїм учням, був наділений Юстиніаном I силою законодавчого акту. Разом з тим, такий законодавчий звід як Прохирон, який означає буквально «ручна книга», будучи спочатку кодифікованим законодавчим актом, виконував функції довідникового посібника.

Юридичні школи Візантії були відмінними від університетів Європи, які з'явилися згодом як автономні установи. Візантійська освітня установа вочевидь була школою для спеціальної професійної підготовки державних службовців²⁹⁰. Функціональне призначення в якості інституту підготовки кадрів і «генератора» правових дій визначало роль юридичних шкіл як важливої частини державного апарату. Уже в III столітті існувала вища юридична школа в адміністративному центрі Фінікії Бейруті. З роботою цієї установи пов'язана діяльність таких правників того часу як Гай, Ульпіан, Папіан, Сцевола та інші. Викладання носило усний характер і полягало, в основному, у викладі та переказі у більш доступній формі положень законодавства.

Особливістю наукових напрямків, що існували в Бейрутській школі права, було палке бажання зберегти фундаментальні основи римського права. Розвиток такого наукового напрямку не завжди відповідав фактичним особливостям розвитку права у Візантійській імперії. Сприймаючи існуючі правові звичаї, законодавчі акти, що дісталися у спадок від правових культур багатьох народів, візантійське суспільство поступово виробило власне розуміння природи права і його основних принципів. Вчинення юридично значущих дій з плином часу перестає укладатися в строгі правові формули, вироблені імперським законодавством і працею римських правознавців. Не випадково, що новела імператора Костянтина 342 року про скасування суворих буквальних формул при здійсненні юридично значимих дій і документів була звернена до президи Фінікії, де і здійснювалася наукова діяльність Бейрутської школи права, що стала фундаментом подальшої правової культури Риму.

Однією з особливостей візантійської системи права є те, що поряд з прямими нормативними законами в офіційних актах фактично одним з найважливіших джерел права були коментарі до законодавства і думки визнаних знавців права. Багато навчальних посібників використовувалися не тільки для викладацьких цілей, вони також виконували роль довідкових посібників із законодавства. Розбіжності думок та поглядів представників різних юридичних шкіл не сприяли єдиному тлумаченню нормативних постанов, що спричиняло виникнення труднощів у правозастосовчій практиці.

Варто також зазначити, що вагомі утруднення були породжені так званою «мовною проблемою», оскільки виклад законодавчих актів здійснювався латинською мовою.

²⁹⁰Історія Візантії. Вступ до візантиністики / За ред. С. Б. Сорочана і Л. В. Войтовича. Львів : Априорі, 2011. 880 с.

У Константинопольській, Бейрутській і багатьох інших юридичних школах суто наукове осмислення права, його принципів, інститутів поєднувалося з вивченням реально діючого законодавства і правозастосовчої практики. В подальшому викладання права перейшло до рук схоластів — адвокатів. Вивчення права починає носити більш спрощений характер і здійснюється у формі найбільш наближеній до практичних потреб. Однак власне підходи до викладу матеріалу не зазнають значних змін. Студенти як і раніше в хронологічному порядку вивчають нормативний матеріал, починаючи з законодавства римських імператорів, творів класичних римських юристів, поступово переходячи до сучасного законодавства²⁹¹.

Візантійські юристи постають не просто як охоронці римських правових традицій, а як ті, хто адаптував римське право до нових суспільних потреб і особливостей його розвитку. Методи, застосовані правознавцями, в найбільш загальних рисах вкладалися в моделі середньовічних схоластичних методів пізнання²⁹². Візантійські правники прагнули створити струнку систему права, укладену в єдині законодавчі збірники. Факт цілеспрямованої розробки питань системи права, правових інститутів як таких, що втілюються в системі законодавства, вищим виявом якої був кодифікований законодавчий акт, що своїм регулюванням визначав усі сторони суспільного життя, говорить про виключно високий рівень професійної правової культури того часу. Число прийнятих офіційно кодифікованих збірників з урахуванням більш ніж тисячолітнього існування імперії відносно невелике, що підтверджує їх стійкість у часі, адекватне відображення суспільних потреб і великий авторитет прийнятих актів кодифікованого законодавства. У період між прийняттям того чи іншого кодексу правознавці укладали в приватному порядку такі збірки законодавства, в яких були відображені зміни, що відбулися.

Крім положень римського права, візантійські правознавці включали в законодавчу систему розроблені ними правові норми, приписи звичайного народного права і канони християнської церкви. До числа основних правових принципів, як формальних, так і пов'язаних правовою реалізацією, візантійські юристи відносили: правосуб'єктність кожного громадянина в усьому спектрі суспільних відносин; залежність обсягу належних людині правочинів від соціального статусу; формальну рівність всіх громадян перед законом; право кожного на судовий захист; принцип економії, досягнення соціального компромісу

²⁹¹Литаврин Г. Г. Как жили византийцы / Отв. ред. А. П. Каждан. Санкт-Петербург : Алетей, 2014. 256 с.

²⁹²Підопригора О. А. Основи римського приватного права: підручник для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ : Вентурі, 1997. 336 с.

навіть на шкоду безпосереднім правовим розпорядженням; пріоритет задоволення інтересів учасників цивільних правовідносин перед конкретним нормативним приписом, якщо це не утворює складу злочину, і багато інших.

Отже, авторитет розроблених правових принципів в поєднанні з постійним процесом пристосування правових норм до потреб суспільного розвитку надавав візантійському праву достатньої стійкості і водночас гнучкості, що стало одним з найважливіших умов більш ніж тисячолітнього існування і розвитку Візантії.

Роксолана МАТЯШОВСЬКА,
докторка філософії зі спеціальності 081 Право,
викладачка Вишнянського коледжу
Львівського національного аграрного університету,
м. Львів, Україна

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Глобалізація первинно виникла як реакція на економічну взаємодію держав у сфері торгівлі. Проте нині вона охоплює набагато ширші сфери, не оминаючи політичної, правової, управлінської, культурно-економічної складової.

Як вказує І. Жаровська, «сучасний етап демократичних перетворень в Україні характеризується загостренням політичних і соціальних суперечностей»²⁹³. Наукові погляди на тенденції дальшого розвитку правової реальності різняться в залежності від того, яке праворозуміння, понятійно-категоріальний апарат та аргументи взяті авторами до уваги. Одна з груп науковців мотивує тенденцію єдиного співтовариства, інша вказує на прерогативу національної системи правового регулювання. Такі розбіжності потребують додаткового комплексного аналізу.

Глобалізація або, принаймні, інтернаціоналізм є предметом наукової дискусії з середини XVIII століття. Німецький філософ Іммануель Кант писав про «розвиток універсальної спільноти з космополітичними правами»²⁹⁴. Наш сучасник Френсіс Фукуяма у відомій книзі "Кінець історії» пише про глобалізацію як "відцентрову силу, що підштовхує до об'єднання світу за рахунок національної суверенної сили, ...розвиток універсальної однорідної держави, де

²⁹³Жаровська І. М. Генезис ідеї відкритості влади // Форум права. 2009. Вип. 3. С. 242–246.

²⁹⁴Kant I. Etithcs. URL: https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.503259/2015.503259.original-sanskrit_djvu.txt.

задовольняються всі потреби людини». Фукуяма також описав вплив глобалізації як «сигнал смерті для національних держав»²⁹⁵. У подальшому у іноземній літературі також пропонується відійти від національного суверенітету та розуміти глобалізацію через організований світовий устрій.

Як вказує М. Пендлетон: «Глобалізація — це сучасна тенденція для людей, корпорацій та установ, щоб вийти за межі обмежень нації чи цивілізації, до участі та ідентифікації, сертифікації зі світовим співтовариством. Це розширення приймає форму торгівлі, інвестицій, комунікацій, культури, спорту, спорідненості громадян, закону та інші контакти. Існує схильна віра в право та обов'язок брати участь і ідентифікувати себе за межами своєї нації чи цивілізації. Це пов'язано зі свідомим або несвідомим скептицизмом щодо націоналізму, котрий веде до відмови від патріотизму як такого. Загалом, вона прагне до створення фундаменту на політичну основу для одного світу»²⁹⁶. Теоретично базуючись на суверенітеті нації держава, міжнародне право все більше спрямоване на згортання суверенітету національної держави. Для прикладу, судді національних судів покликані виносити рішення, що не суперечить інтересам країни. Члени міжнародних судів та трибуналів переглядаються рішення національних судів.

О. О. Сидоренко доводить, що «прикладом впливу глобалізації на правову систему держави є прийняття 4 листопада 1950 року в Римі десятима державами-членами Ради Європи (Бельгія, Великобританія, Німеччина, Данія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія та Франція) Конвенції про захист прав людини і основних свобод та створення з метою забезпечення зобов'язань за Конвенцією 21 січня 1959 року Європейського суду з прав людини для розгляду скарг про порушення цієї Конвенції. Ратифікація Європейської конвенції дозволяє всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, звертатись до Європейського Суду, якщо вони вважають свої права порушеними. Це стосується і громадян України, що підтверджується ст. 55 Конституції України. Практика ЄСПЛ і функціонування європейської системи захисту прав людини наклали відбиток на підходи до вирішення гострих проблем, що стоять перед суспільством»²⁹⁷.

Також глобалізація державно-політичного устрою відбувається через створення та приєднання до єдиних міжнародних еталонів та стандартів. Міжнародно-правові стандарти — це міжнародно-правові

²⁹⁵Fukuyama F. End of History. URL: <https://tr.uow.edu.au/uow/file/c1e8a018-b551-452a-94c1-f681ed92a4c5/1/fukuyama-1989-1-18.pdf>.

²⁹⁶Pendleton Michael D. A New Human Right—the Right to Globalization Fordham International Law Journal 1998. Vol. 22, Issue 5. Article 6. P. 1—46.

²⁹⁷Сидоренко О. О. Правова система України в контексті глобалізації // Теорія і практика правознавства. 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_6.

норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи інших сферах міждержавного співробітництва. Вони встановлюють певні нормативні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави²⁹⁸.

Держави намагаються уніфікувати свої норми з загально-прийнятими, апробованими світовим співтовариством правилами поведінки заради досягнення глобальної мети. Прикладом можуть бути розроблені та погоджені на загальному рівні цілі. Серед останніх Цілі сталого розвитку 2030. Ідея Цілей сталого розвитку зародилася на Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку, що проходила у Ріо-де-Жанейро у 2012 році.

Головне завдання полягало у виробленні комплексу цілей, спрямованих на розв'язання нагальних екологічних, політичних та економічних проблем, що постали перед нашим світом. Цілі сформулювали вимірювані, погоджені на світовому рівні завдання щодо боротьби з крайньою бідністю та голодом, профілактики смертельно небезпечних хвороб, забезпечення початкової освіти для всіх дітей, а також інших пріоритетів у царині розвитку.

Уляна ПАРПАН,

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри адміністративного та інформаційного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Софія БУРА,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

**ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
В КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Однією з найважливіших проблем сучасного суспільного розвитку є питання взаємовідносин держави і громадянина через формування ефективних національних та міжнародних механізмів захисту прав і свобод людини. Адже наявність чи відсутність основних прав і свобод людини та громадянина виступає найбільш яскравим показником ступеня розвитку громадянського суспільства, побудови правової

²⁹⁸Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. 560 с.

держави. Забезпечення прав і свобод людини визначає розвиток більшості країн на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, є одним з визначальних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення у контексті європейської інтеграції України.

Європейський Союз показує важливість власного прикладу взаємодії громадянського суспільства з владою. Завдяки розвитку верховенства права може повноцінно функціонувати громадянське суспільство. Європейський Союз пропагує свою зовнішню політику сприяння цінностям у зміцненні суспільного життя суспільства.

Європейські правові стандарти прав людини, що представляють собою регіональні норми, становлять разом з існуючими універсальними нормами в сфері прав людини загальну систему норм захисту прав людини. Вона свідчить про широку підтримку державами цих норм, що розглядають їх як загальнолюдську цінність — основу єдиних для всіх членів міжнародного співтовариства правил і орієнтирів²⁹⁹.

Трактування основних, фундаментальних прав і свобод «практично ідентична як у конвенціях, прийнятих у рамках ООН, так і в рамках регіональних міжнародних організацій, що дозволяє кваліфікувати норми таких конвенцій як міжнародні стандарти прав і свобод особистості, які підлягають обов'язковій реалізації державою шляхом імплементації в законодавстві»³⁰⁰.

Права людини — невід'ємні свободи і права особи, які індивід отримує в силу свого народження — основа природного права, будь-якого права в цілому. Права людини охоплюють громадянські права і політичні свободи, економічні, соціальні та культурні права, а також права соціальних верств — дітей, жінок, національних меншин, народів тощо.

Ідеї і принципи, що знайшли відображення у Статуті ООН і Загальній декларації прав людини (1948 р.), втілили найпрогресивніші ідеї, розроблені людством протягом багатьох століть. У сучасній системі міжнародних норм захисту прав і свобод людини у юридичній формі закріплено головні гарантії гідного існування людини, а основною ідеєю цих актів є встановлення і реалізація прав людини у відносинах з державною владою. До визначальних міжнародних документів слід віднести Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейську конвенцію про захист прав і фундаментальних свобод людини з протоколами (1950 р.), Європейський соціальний статут (1961 р.), Підсумковий акт Наради з

²⁹⁹Семенов В. С., Ярмиш О. Н. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод: Прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // Права людини: 36. док. 1997. С. 58 – 76.

³⁰⁰Там само.

питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), Європейську соціальну хартію (1996 р.), Європейську конвенцію про громадянство (1997 р.) тощо. Загальновідомо, що права людини стають окремою системою у міжнародному праві тільки у ХХ столітті. При поширенні прав людини на суспільні групи вони не відчужуються від індивіда, вихідним залишається визнання самоцінності всіх індивідів, що складають ту чи іншу спільноту³⁰¹.

У традиційному міжнародному праві відносини між людиною і державою визначально формувалися, виходячи з поняття «національні інтереси держави». За післявоєнний період було укладено і набрало чинності більше 40 міжнародних конвенцій щодо захисту прав людини, джерельною базою яких виступили: міжнародне звичаєве право та загальні принципи права; рішення міжнародних органів (за умови, якщо договір, яким засновано даний орган, надає йому повноваження приймати обов'язкові для виконання рішення); судові рішення та наукові розробки найбільш висококваліфікованих спеціалістів з міжнародного права.

Захист прав та свобод судові органи ЄС забезпечують і у частині застосування директив та рішень інститутів і органів ЄС. Лише до компетенції Суду ЄС, Суду першої інстанції та Суду аудиторів належать позови про заперечення правових актів інститутів ЄС і Європейського центрального банку. Принцип верховенства основних прав і свобод, проголошений нині у Договорі про Європейський Союз, є кодифікацією прецедентного права Суду ЄС, що визнав його обов'язковим для Європейських співтовариств ще у 60-ті роки ХХ століття. У рішеннях судів ЄС уперше встановлена і юридично закріплена низка окремих прав та свобод особи стосовно ЄС, у тому числі право власності, право на недоторканність приватного життя тощо³⁰².

Таким чином, до системи судів у рамках Європейського Союзу, які розглядають питання захисту гарантованих прав людини, належать національні (суди країн-членів), суди Європейського Союзу, а також Європейський суд з прав людини, що входить в організаційний механізм Ради Європи. Підвідомчість справ між ними розподіляється залежно від того, хто порушив суб'єктивне право людини і громадянина.

Правовий захист людини і громадянина — один з головних правових інститутів у демократичному суспільстві, пріоритетний принцип кожної країни. Норми правового захисту встановлюють

³⁰¹Загальна декларація прав людини: Прийнята резолюцією 211 К (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. 2-ге вид. К., 1992. С. 18–24.

³⁰²Білоус О. В. Процесуальні гарантії дотримання прав людини і громадянина в діяльності органів судової влади // ScienceRise: JuridicalScience. 2019. № 2 (8). С. 34–38.

найбільш істотні правила, що визначають становище людини у суспільстві і державі, принципи відносин у системі «людина – суспільство – держава». У сучасній Європі інститут основ правового становища особи функціонує не тільки на національному (в рамках окремих країн – членів Ради Європи), а й наднаціональному рівні. З визначальною особливістю це проявилось у наріжних принципах, документах та рішеннях у рамках Європейського Союзу. Інструменти і механізми правової поведінки людини та громадянина нині перетворилися в одну із самостійних складових у системі права Європейського Союзу в цілому, а норми правозахисту пов'язують між собою всі інші галузі комунітарного права ЄС.

Основи правового статусу людини в ЄС, у свою чергу, також мають системний характер. Система основ правової поведінки особи містить три базових елементи: громадянство як сталий правовий зв'язок людини з Європейським Союзом; принципи правової поведінки людини і громадянина; основні права, свободи й обов'язки. У такому разі правозахисний механізм ЄС виступає імперативом європейської політики, є сукупністю норм права Європейського Союзу, що закріплюють найбільш важливі і єдині для всієї спільноти стандарти поведінки людини та громадянина в суспільстві, а також принципи взаємин особи з органами публічної влади на всіх рівнях, у тому числі з інститутами Європейського Союзу³⁰³.

Після прийняття Статуту ООН і Загальної декларації прав людини почалося реальне співробітництво країн у забезпеченні прав людини. На сьогодні вироблені міжнародні стандарти у сфері прав людини, що визначили загальне поняття прав людини й основних свобод, а також їх перелік.

Наднаціональний статус сучасних правових норм встановлює ряд важливих механізмів та інститутів, покликаних забезпечувати відповідальність кожної держави за порушення прав людини, агресію, відмову в наданні незалежності колоніальним країнам і народам, політику апартеїду тощо. Підставою міжнародно-правової відповідальності країни є порушення на її території чи посадовими особами останньої прав і свобод людини, закріплених у міжнародно-правових документах зобов'язуючого характеру. Водночас слід наголосити, що універсальний характер прав людини виявляється у тому, що вони належать усім людям. Як йдеться у Преамбулі Загальної декларації прав людини, «визнання гідності, притаманної усім членам людської родини, та рівних, невід'ємних їх прав, є основою свободи, справедливості і загального миру».

³⁰³Skuratovskaia D. V. Ways to improve management costs // Международный научный журнал «Интернаука». 2016. № 6.

В універсальній концепції прав людини ХХ століття наявні релігійні вчення, політичні доктрини, економічні, етичні і правові концепції. В основі такого підходу – уявлення про людську гідність як вищу цінність особистості³⁰⁴.

Аналіз прав людини з цього погляду – істотна проблема, пов'язана з теоретичним осмисленням їх практичної реалізації. Саме у такому контексті напрямами дослідження прав людини виступають чітка детермінація розмежування правових гарантій у законодавстві ЄС та країн – членів ЄС, діяльність наднаціональних і національних систем захисту прав людини, регламентація категорії «громадянство Європейського Союзу». Разом з тим на часі – формування принципово нової Концепції захисту прав і основних свобод, що інтегрує правові концепції національних держав та наднаціональних структур.

Олександра БЕЛІЧЕНКО,

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Владислав КОЗЛОВ,

студент інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

БЕЗПОСЕРЕДНЯ ДЕМОКРАТІЯ: ШВЕЙЦАРСЬКА МОДЕЛЬ

...тільки той є вільним, хто користується своєю свободою...³⁰⁵

Вивчати та запозичувати досвід демократичних країн, які досягли високого політичного, правового та економічного рівня розвитку з реальним втіленням форм прямої демократії є надзвичайно важливим елементом розвитку кожної держави. Тому ми розглянемо форми прямого народовладдя на прикладі однієї з найцікавіших держав – Швейцарії, оскільки вона має найбільший та найдовший в часі досвід використання референдумів (уперше референдум було проведено в

³⁰⁴ Антошкіна В. Особливості тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення судочинства в Україні // Філософські та методологічні проблеми права. 2019. № 2. С. 117–118.

³⁰⁵ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de> (дата звернення: 07. 10. 2021).

1439 р.), тому завдяки референдумам тут вирішуються питання про основні напрями швейцарської державної політики, наприклад, про приєднання країни до Шенгенського та Дублінського договорів ЄС³⁰⁶.

Науковець Шипілов В. М. дає просте та ґрунтовне визначення поняттю «безпосередня демократія» – це пряме виявлення народу, яке обов'язково має юридичні наслідки із важливих питань для суспільства³⁰⁷. Розглянемо цей багатий досвід застосування прямої демократії у Швейцарії і що він означає безпосередньо для швейцарців, а також які особливі механізми втілення передбачено у державі.

У Швейцарії безпосередню демократію можна умовно поділити на три види волевиявлення: референдум (обов'язковий та факультативний), право народної ініціативи та право подання петицій.

Отож, розпочнемо з референдуму. Термін «референдум» має безпосереднє відношення до Швейцарії, адже у XVII–XVIII століттях, коли це ще був союз незалежних кантонів, існувала така форма влади як зібрання представників від кантонів, що вирішувало різноманітні питання. Проте якщо в них не було повноважень розглядати їх, тоді рішення ухвалювалося до подальшого розвитку (*ad referendum* – лат.), тобто відбувалася передача на безпосередній розгляд кантона³⁰⁸. Основна відмінність референдуму від виборів, процедура яких також передбачає голосування виборців, полягає в об'єкті волевиявлення виборців: на виборах таким об'єктом є кандидат або список кандидатів, на референдумі – конституція, закон, законопроект, будь-яке питання зовнішньої або внутрішньої політики³⁰⁹.

Згідно з Конституцією Швейцарії, обов'язкові референдуми вирішують питання перегляду Конституції, приєднання до міжнародних організацій чи спільнот, а також строкові федеральні закони, що не мають конституційної основи та тривалість їх чинності перевищує один рік з часу прийняття Федеральними зборами. Ці три питання вирішуються голосуванням народу Швейцарії та кантонів, де більшість голосів у кантоні прирівняна до голосу кантону. Також обов'язковими референдумами є народні ініціативи, які ведуть до повного або часткового перегляду Конституції, однак ці питання виносяться на голосування тільки народу Швейцарії³¹⁰.

³⁰⁶Райнхардт Ф. Історія Швейцарії. Москва: Видавництво «Весь Мир», 2013. С. 135 – 136.

³⁰⁷Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків: ФІНН, 2009. С. 100.

³⁰⁸Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. С. 142.

³⁰⁹Кравченко В. В. Конституційне право України, 4-те вид., виправ. та допов. Київ: Атіка, 2006. С. 226.

³¹⁰Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de> (дата звернення: 08. 10. 2021).

У Швейцарії не передбачено проведення необов'язкових консультативних референдумів, ініційованих урядом, хоча цей тип референдумів є звичайним явищем для багатьох інших країн. Тому близько половини народних голосувань, проведених у Швейцарії протягом ХХ століття, були обов'язковими конституційними референдумами³¹¹.

Важливим є інститут факультативного референдуму, який дозволяє громадянам накладати фактичне вето на закони, прийняті на федеральному, муніципальному рівні або рівні одного кантону. Згідно з Конституцією факультативний референдум передається на голосування народу Швейцарії за вимогою 50 000 громадян і громадянок, що мають право голосу, або 8 кантонів. Різниця між обов'язковим референдумом і факультативним полягає в тому, що для проведення останнього збір підписів є необхідністю, але для ухвалення рішення достатньо простої більшості голосів виборців на відміну від обов'язкового референдуму, де необхідна подвійна більшість — виборців й кантонів.

Наступною ефективною формою здійснення прямої демократії у країні є народна ініціатива, тобто це голосування народу Швейцарії, яке веде до повного чи часткового перегляду Конституції за ініціативи 100 000 громадян і громадянок, що мають право голосу. Ця ініціатива може бути представлена також у вигляді законопроекту, що дає можливість законодавчої діяльності від народу.

Петиції, в свою чергу, є ще одним джерелом безпосереднього народовладдя. У Швейцарії кожна особа може направити петицію до органів державної влади, а вони — зобов'язані розглянути її. Зазвичай петиції підписуються профспілками, громадськими організаціями, групами осіб, що зацікавлені у вирішенні окремого питання, однак петиція не має жодного законодавчого впливу, оскільки її повинні тільки розглянути, а не вжити заходів щодо висвітленого питання. Тоді який сенс у праві петиції і чому її активно використовують? Петиція — це інструмент свободи слова і політичного тиску, завдяки якому, за наявності достатньої кількості підписів, можна показати, що при прийнятті парламентом рішення, що суперечить петиції — високий шанс винесення його на референдум і, відповідно, скасування.

Отож, будь-яка з «ініціатив», включаючи факультативний референдум та петиції, дає можливість народу Швейцарії впливати на політику держави й безпосередньо формувати законодавство. Також це означає, що законодавці перебувають під постійною загрозою цих форм, що змушує їх готувати законопроекти дуже й дуже ретельно. Як

³¹¹Ле Дюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та практиці. Харків: Центр освітніх ініціатив, 2002. С. 140.

результат — швейцарські закони завжди є певним суспільним компромісом.

Зазвичай активність швейцарських виборців коливається в межах 40 відсотків³¹². Можемо зауважити, що важливі для життя країни та регіонів рішення приймають трохи більше 20 відсотків від громадян з правом голосу, але це означає тільки те, що рішення приймає активна, мисляча частина населення, яка переймається і власною долею, і долею країни.

Отже, пряма демократія у Швейцарії є справжнім механізмом впливу громадян на створення державної політики. Швейцарія є країною, де проводиться найбільше референдумів у світі, адже з часів закінчення Великої французької революції у 1799 році з 1645 загальнонаціональних референдумів майже кожен третій був у Швейцарії³¹³. Існування такого народного знаряддя як референдум забезпечує істотне обмеження влади уряду, оскільки народ Швейцарії, єдиний у світі, має право вето на прийнятті парламентом закони. Можливість його проведення змушує законодавців допрацьовувати закони до рівня, який зважає інтереси законодавця з народними, або ж — шукати широкої коаліційної підтримки у Федеральній Асамблеї Швейцарії, більшість якої може не допустити опротестування закону на референдумі. Таким чином, народні «ініціативи» є ефективним інструментом прямої демократії, адже допомагають громадянам бути почутими в діалозі з державою.

³¹²Могилевець О.Ю. Референдум: швейцарський досвід та українські проблеми // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2006. Т. 57. С. 88—92. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9733> (дата звернення: 07. 10. 2021).

³¹³Доспехова Е. В Швейцарии проходит референдум о введении самой высокой в мире минимальной зарплаты (2014). URL: <http://www.dsnews.ua/world/v-shveytsarii-prohodit-referendum-o-vvedenii-samoj-vysokoy-18052014125500> (дата звернення: 07. 10. 2021).

Тетяна ВЕРЕМЧУК,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Майя ПИВОВАР,

доктор філософії зі спеціальності 081 Право,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Україна має особливі геополітичне положення, традиції та менталітет, відповідно, народ є носієм західноєвропейської і східноєвропейської культур. Саме тому євроатлантичний і євразійський курси розглядаються не як альтернативні напрями зовнішньої політики нашої держави, а як двоєдиний процес, в основі якого власні національні інтереси.

Загальновідомо, що в липні 2010 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», яким наша держава проголосила позаблоковий статус. Це означало перехід відносин Україна – НАТО на інший рівень розвитку конструктивного партнерства. Україна в цьому разі вирішила питання підвищення безпеки нашої держави у внутрішньому та зовнішньому вимірах³¹⁴.

Організація Північноатлантичного договору залишається найстарішим, проте найвагомим військово-політичним союзом у світі. З часу заснування у квітні 1949 року це об'єднання змінювалося під впливом подій другої половини ХХ століття. Наприклад, відбувся перехід блоку від оборонного союзу до організації, спрямованої на створення системи колективної безпеки з уваги на існуючі реалії розвитку та виникнення нових загроз.

Упродовж часу свого існування міжнародна організація змінилася не тільки якісно, а й кількісно. Поступово до 12 держав-засновниць почали приєднуватися інші країни. Принципом розвитку НАТО було визначено політику відкритих дверей. Вона полягає в тому, що будь-яка європейська держава, спроможна дотримуватися принципів Північноатлантичного договору та робити вклад у підтримання безпеки на

³¹⁴Александров О. С. Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва: аналіт. доп.; упорядн. В. М. Бегма, Н. Г. Діденко, О. О. Резнікова; за заг. ред. О. В. Литвиненка. К. : НІСД, 2011. 56 с.

євроатлантичному просторі, може претендувати на вступ до Альянсу у разі, якщо з цим погодяться усі держави – члени НАТО. Політика відкритих дверей реалізується вступом до Північноатлантичного альянсу нових держав, які претендують на набуття нового статусу, враховуючи власні національні інтереси³¹⁵.

З моменту підписання Хартії про особливе партнерство з НАТО у 1997 році Україна пройшла певний цикл, під час якого випробувала різні формати в рамках особливого партнерства: від інтеграції до позаблоковості. Жоден з цих форматів не виправдав себе до кінця, але найнебезпечнішим виявився якраз формат позаблоковості. Саме під час цього формату частина території України була анексована, а інша частина – де-факто окупована.

Однак, ключовим викликом для ефективного партнерства з НАТО не є відсутність перспективи членства для України. Враховуючи, що така перспектива вже була занотована в декларації Бухарестського саміту НАТО в 2008 році і головною мірою не відобразилась на досягненні Україною критеріїв для членства в НАТО. У посібнику, виданому в 2015 році Інститутом світової політики, сказано, що головна перешкода, як засвідчили останні роки співпраці з Альянсом, – це очевидний брак взаємної довіри. Також йдеться про брак довіри не лише між Україною та НАТО, а й всередині України – між різними профільними відомствами³¹⁶. Ми повністю погоджуємося з цією думкою та вважаємо, що нашій державі потрібно більше дбати про налагодження цього моменту.

Професор Хмелько В. (кафедра соціології Національного університету “Києво-Могилянська академія”) звертає нашу увагу на те, що політичні дебати стосовно спрямування зовнішньої політики на вступ до Європейського Союзу і до НАТО розгорнулися ще перед президентськими виборами у 2004 році та загострювалися із наближенням парламентських виборів 2006 року³¹⁷.

У заяві за підсумками Зустрічі лідерів держав НАТО в Брюсселі (11-12 липня 2018 р.) було схвалено прогрес, досягнутий Україною в проведенні реформ, зокрема завдяки прийняттю Закону України «Про

³¹⁵Надольський Й. Процеси розширення НАТО і Україна. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10343/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%A1%D0%98%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%A8%D0%98%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E%20%D0%86%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%90.pdf>.

³¹⁶Україна-НАТО. Діагностика та партнерство. Інститут світової політики, 2015. 50 с. URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Ukrayina-y-NATO--Diagnostyka-partnerstva.pdf>

³¹⁷Ставлення громадян України щодо її вступу до Євросоюзу і НАТО та їхня оцінка своєї обізнаності стосовно цих організацій. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/attitude_to_es_and_nato.pdf.

Вищий антикорупційний суд» і Закону України «Про національну безпеку України». Сучасна діяльність НАТО стосується не лише питань оборони та безпеки, а й відстоювання принципів демократії, верховенства права та захисту прав людини. Саме тому Указом Президента України П. Порошенка було затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2019 рік. Вона передбачала забезпечення підготовки України до набуття повноправного членства в НАТО, а також продовження політичного діалогу та розширення практичного співробітництва України з НАТО у сферах безпеки та оборони³¹⁸.

Варто відзначити, 12 червня 2020 року Україна стала партнером НАТО з розширеними можливостями. Такий статус мають лише шість найближчих партнерів Північноатлантичного альянсу. Однак, розширене партнерство багато хто сприйняв як заміну повноцінному вступу України в НАТО. Підтримуємо тези міністра закордонних справ України Д. Кулеби, що:

*"цей статус дозволить на практиці тісніше взаємодіяти з союзниками. Це підвищуватиме взаємосумісність Збройних сил України з арміями країн НАТО. А взаємосумісність – це ключ до членства"*³¹⁹.

З огляду на це, було видано Указ Президента України В. Зеленського про рішення РНБО "Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору"³²⁰.

Як уже було сказано, геополітичне становище України, наявність розвиненої транспортнокомунікаційної та військової інфраструктур викликають неабияку зацікавленість західних партнерів. До того ж, Україна може запропонувати Альянсу і Євросоюзу використовувати її військово-транспортну авіацію, ініціювати взаємовигідне військово-технічне співробітництво. Потрібно пам'ятати, що „саме питання розширення воєнної інфраструктури перетворило членство в НАТО Румунії і Болгарії з далекої можливості на близьку реальність”³²¹.

Державна стратегія України щодо НАТО має фокусуватися на таких постулатах: неможливість повернення України до сфери

³¹⁸Указ Президента України "Про Річну національну програму під егідою Україна – НАТО на 2019 рік" від 10. 06. 2019. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/1172019-26450>.

³¹⁹Замість вступу в НАТО? Що насправді означає розширене партнерство. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53080529>.

³²⁰Указ Президента України № 307/ 2021 "Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору" від 04. 06. 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3072021-39461>.

³²¹Ставлення громадян України щодо її вступу до Євросоюзу і НАТО та їхня оцінка своєї обізнаності стосовно цих організацій. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/attitude_to_es_and_nato.pdf.

російського впливу. Важливим елементом є реальні зміни у політичній та економічній площинах, боротьбі з корупцією, а також трансформація сектору безпеки і оборони у відповідності до цінностей та цілей Заходу є необхідними для посилення стійкості суспільства та держави у протидії агресивній зовнішній політиці Кремля. Ключовими моментами є також усунення перешкод до поглиблення взаємодії у безпековій та оборонній сфері, відновлення та посилення довіри, поглиблену взаємодію у питаннях оцінок безпеки та опрацювання скоординованих зовнішньої та безпекової політик, відкритість для партнерів оборонно-промислового комплексу як передмови для реалізації спільних проєктів. Так, окрім просування загального наративу щодо цінності України в НАТО для країн-членів, необхідно запровадити цільові сили та кампанії для окремих країн, зокрема, тих, де поширені скептичні настрої щодо членства України в Альянсі³²².

Отож, ми можемо зробити висновок, що Україні варто активніше рухатися в напрямку реальної євроатлантичної інтеграції, бо цього вимагає і загальна тенденція глобалізації сучасного світового політичного процесу. Єдність національної, регіональної та глобальної безпеки набуває реального втілення. Бути поза межами цього процесу наша держава не може і не має права, бо безпека в Євроатлантичному регіоні значно залежить від стабільності та надійності національної безпеки України. Курс України на входження в європейські та євроатлантичні структури є об'єктивно необхідним і тому, що нині жодна держава не спроможна суттєво впливати на світові процеси і навіть гарантувати свою власну безпеку. Політичні успіхи, яких досягла наша держава, свідчать про те, що країни–учасники НАТО підтримують позицію “відкритих дверей” альянсу для нашої держави і в подальшому Україна стане повноправним членом НАТО.

³²²Мир та безпека. Концепція зовнішньої політики України. Робочі матеріали за підсумками 2019 року. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15890.pdf>.

Наталія ЗАДОРЖНА,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Олена Ромців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНИ: НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Відносини України з Організацією Північноатлантичного договору беруть свій початок ще з далекого 1991 року, засновані вони на приєднанні держави до Ради північноатлантичного співробітництва. Слід зазначити, що прагнення України розвивати співробітництво з НАТО було зумовлено його вагомим внеском у створення безпеки в Європі, підтримання миру. Таким чином метою України було забезпечення здобутої незалежності та територіальної цілісності.

Важливо, що європейська та євроатлантична інтеграція закріплена в Конституції України. Відповідно до Основного Закону держави, Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору³²³. Окрім Президента, свій вклад у досягнення зазначеної мети здійснюють Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України. Слід зазначити, що зміни до Конституції України стосовно євроатлантичної інтеграції були внесені у зв'язку із визначенням її зовнішньополітичним пріоритетом України.

Необхідно зазначити, що євроатлантична інтеграція має неабияку підтримку з боку українського народу. Вона є вибором громадян України, що підтверджується, зокрема, Революцією Гідності. В українців є багато спільного із європейцями, до прикладу, цінності, які повинні панувати у державі. Верховенство права, Свобода, Демократія, Повага до прав людини – це ті європейські цінності, які свого часу стали поштовхом до українського вибору, який відобразився у Революції Гідності.

Набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору – це один із найважливіших пріоритетів

³²³Конституція України від 28. 06. 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04. 11. 2021 р.).

національних інтересів держави та забезпечення національної безпеки³²⁴.

Україна прагне гарантування забезпечення її територіальної цілісності, безпеки держави та суверенітету, утвердження принципу верховенства права та демократії, гарантування прав та інтересів громадян, зростання економічного добробуту населення – усе це зумовлено метою членства нашої держави в Організації Північно-атлантичного договору. Звичайно, що євроатлантична інтеграція потребує реалізації значних перетворень, реформування у сфері безпеки та оборони держави. Стратегія реформування в оборонному секторі викладена у стратегічних документах оборонного планування, розроблених Радою національної безпеки та оборони України та підписаних Президентом.

Слід зазначити, що за останні роки євроатлантичний курс був значно зміцнений, шляхом укладення відповідних нормативно-правових актів, а саме:

- Закон України «Про національну безпеку України», який набрав чинності 8 липня 2018 року³²⁵;

- як уже зазначалося, у лютому 2019 року зазнала змін Конституція України у частині, що стосується євроатлантичної інтеграції;

- Стратегія національної безпеки України, у якій визначено стратегічне значення відносин Україна – НАТО (підписана Президентом України 14 вересня 2020 р.)³²⁶;

- Стратегія воєнної безпеки, що доповнює Стратегію національної безпеки України і передбачає реалізацію Воєнної доктрини, яка являє собою сукупність цільових настанов, керівних принципів і поглядів на забезпечення воєнної безпеки України (прийнята у березні 2021 р.)³²⁷.

Звернемо увагу на досягнення співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору в окремих сферах:

- 1) **Партнерство заради миру.** Це програма військової співпраці НАТО з державами, які не є членами альянсу. Зокрема, в Україні було засновано Міжнародний центр миротворчості та безпеки, де щорічно проводяться міжнародні навчання спільно Україною та НАТО.

³²⁴Указ Президента України від 11. 08. 2021 р. «Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3482021-39617> (дата звернення: 04. 11. 2021 р.).

³²⁵Закон України «Про національну безпеку України» від 21. 06. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 04. 11. 2021р.);

³²⁶Указ Президента України від 14. 09. 2020 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 04. 11. 2021р.).

³²⁷Указ Президента України від 25. 03. 2021 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 04. 11. 2021 р.).

2) **Військова сфера.** Внаслідок співпраці України з НАТО відбувається посилена підготовка військ та особового складу з використанням тренувальних інституцій НАТО. Таким чином Україна у рейтингу найсильніших військових держав світу посіла 27 сходинку із 138, а серед країн Європи – 9 місце із 50³²⁸.

3) **Економічна сфера.** Держави Альянсу зобов'язуються усувати конфлікти у своїй зовнішній економічній політиці та сприяти економічному співробітництву між окремими або між усіма учасниками Договору, у ст. 2 якого це і закріплюється³²⁹. Надзвичайно важливим аспектом співпраці з Організацією Північноатлантичного договору є допомога та сприяння в ліквідації негативних економічних і соціальних наслідків оборонної реформи в Україні.

4) **Співробітництво на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру.** Така співпраця спрямована на підвищення рівня готовності до ліквідації наслідків техногенних катастроф та стихійних лих. Зокрема, Україна бере активну участь у міжнародних навчаннях з реагування на катастрофи, що організовуються НАТО. Такі навчання заплановані і на 2021 рік, в яких також візьме участь Україна.

5) **Парламентський вимір співробітництва України – НАТО.** На сьогоднішній день парламентське співробітництво України з Організацією Північноатлантичного договору розвивається досить динамічно, свідченням чого є активні контакти між Верховною Радою і НАТО на високому рівні під час двосторонніх візитів, регулярна участь Постійної делегації ВРУ у заходах ПА НАТО, організація парламентських круглих столів Україна – НАТО.

6) **Сфера безпеки.** Система стандартизації НАТО охоплює всі напрями діяльності у сфері оборони, а саме: розробка, виробництво, технічне обслуговування, ремонт та модернізація. Дана основа стала розвитком зміцненню обороноспроможності України.

7) **Цивільний вимір діяльності НАТО в Україні.** Характеризується здебільшого наданням допомоги у запровадженні в структурах сектору безпеки і оборони України практики ефективного, добросовісного і прозорого менеджменту; зміцненням механізмів протидії і запобігання корупції; удосконаленням системи управління ресурсами³³⁰.

³²⁸Інформагентство АрміяInform. У рейтингу найсильніших військових держав світу Україна увійшла в топ-30 найсильніших армій світу. Міністерство оборони України: офіційний сайт. URL: [https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-\(informagentstvo-armiyainform\)/](https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2020/05/05/u-rejtingu-najsilnishih-vijskovih-derzhav-svitu-ukraina-uvijshla-v-top-30-najsilnishih-armij-svitu-(informagentstvo-armiyainform)/) (дата звернення: 04.11.2021 р.).

³²⁹Північноатлантичний договір від 04. 04. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text (дата звернення: 04. 11. 2021 р.).

³³⁰Цивільний вимір діяльності НАТО в Україні. Міністерство закордонних справ України : офіційний сайт. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/civilnij-vimir-diyalnosti-nato-v-ukrayini> (дата звернення: 04. 11. 2021 р.).

З огляду на вищезазначене, можемо дійти висновку, що Україна отримує значну допомогу від Організації Північноатлантичного договору, це впливає на процес відновлення потужної армії України, включаючи швидкий перехід під стандарти НАТО.

На сьогодні Україна має статус Партнера з розширеними можливостями. Як зазначає заступник генерального секретаря НАТО Мірчі Джоане, такий статус дає країні-претендентці доступ до більшої кількості навчань, обміну інформацією та ситуаційної обізнаності Організації Північноатлантичного договору³³¹.

Активне співробітництво із західними партнерами допомагає Україні покращити відносини та завойовує довіру, завдяки чому збільшується бажання у країн – членів НАТО надалі співпрацювати з Україною і ймовірність найближчим часом надати Україні статус ПДЧ (програма дій для країн – кандидатів у члени НАТО).

Отож, наступним кроком у взаєминах України та НАТО має стати план дій щодо членства. Це хоч і символічний крок уперед, проте фінальним результатом ПДЧ може бути лише членство у Організації Північноатлантичного договору, жодного іншого варіанту не передбачено.

Іван КРУК,

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Альона Романова,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Актуальність даної теми полягає в тому, що першочерговим національним інтересом України у сфері зовнішньої політики є

³³¹Пушкарук Н. Ексклюзивне інтерв'ю заступника генерального секретаря НАТО Мірчі Джоане агентству «Інтерфакс – Україна». URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/764065.html> (дата звернення: 04. 11. 2021 р.).

розвиток та подальше поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Організацією Північноатлантичного договору.

Відносини між Україною та НАТО мають два основних виміри: політичний діалог та практичне співробітництво.

Політичний діалог України з Альянсом забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях, включаючи міжпарламентський вимір. НАТО та його держави-члени продовжують надавати матеріально-технічну, консультативну та навчальну підтримку українському сектору безпеки та оборони, тому вступ до НАТО або надання статусу розширених можливостей НАТО (EOP) є актуальним і важливим для України на основі довгострокової мети приєднання до НАТО як загальноєвропейської системи колективної безпеки. Україна розробляє нові підходи до забезпечення національної безпеки.

Дослідженню питань, пов'язаних із вивченням питання вступу України до НАТО, присвячені роботи науковців, таких як Мехдізаде Ф., Беззуб І., Шкуратенко О. В., Яковлев А. А. та багатьох інших.

Найважливішою військово-політичною організацією з другої половини ХХ століття була і є Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Заснована в 1949 році Сполученими Штатами Америки та їхніми європейськими союзниками для захисту західних країн від загрози широкомасштабних збройних нападів Радянського Союзу, вона постійно змінювалася протягом наступних 60 років. Організація виконувала як політичні, так і суто військові функції. Більшість дослідників приділяє велику увагу військовій складовій НАТО, і це виправдано, оскільки Альянс створювався насамперед як система колективної оборони.

Варто наголосити, що комплексні проблеми зміцнення європейської безпеки призвели до постійного посилення політичної складової Альянсу³³².

Україна є єдиним партнером НАТО, який бере участь у всіх основних миротворчих заходах під його керівництвом. Українські миротворчі сили розгорнуті у складі Міжнародних сил сприяння безпеці в Косово, навчальної місії НАТО в Іраку та Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (ISAF). Україна бере участь в антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля».

Агресія Російської Федерації проти України, незаконна анексія нею Автономної Республіки Крим, так звана «гібридна війна» проти нашої держави, військові інтервенції у східних областях України, постійний військовий, політичний, економічний та інформаційний

³³²Мехдізаде Ф. Вплив НАТО на стан і перспективи розвитку середовища безпеки // Політичний менеджмент. 2021. С. 140-147.

тиск з боку Росії зумовлюють необхідність пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України.

І. Беззуб вважає, що взаємодія нашої країни з НАТО в нинішніх умовах залежить насамперед від необхідності посилення обороноздатності української держави та реформування її збройних сил, наближення до стандартів організації, що відповідають критеріям вступу до НАТО³³³.

Консультації та співробітництво між НАТО та Україною охоплюють широкий спектр сфер від миротворчих операцій, реформ безпеки та оборони, безпосереднього військового співробітництва та озброєння до цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій, науки та навколишнього середовища, публічної дипломатії. В умовах конфлікту з Росією зараз активізується співпраця в багатьох сферах, щоб підвищити спроможність України гарантувати власну безпеку.

Визначальними у відносинах між Україною і НАТО документами, які залишаються актуальними дотепер, є Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору³³⁴ (09. 07. 1997 р.) і Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство (21. 08. 2009 р.). Формально відносини Україна – НАТО були започатковані у 1991 році, коли Україна приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва (з 1997 р. – Рада Євроатлантичного партнерства). Україна першою серед держав колишнього СРСР приєдналася (08. 02. 1994 р.) до Програми НАТО «Партнерство заради миру»³³⁵.

За останні роки низка актів Верховної Ради України та документів, підписаних Президентом України, заклали міцну основу євроатлантичного курсу нашої країни на повне членство України в НАТО, зокрема:

21 червня 2018 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про національну безпеку України», який набрав чинності 8 липня 2018 року³³⁶.

У лютому 2019 року набули чинності зміни до Конституції України щодо стратегічного курсу на повне членство України в ЄС та НАТО.

³³³Беззуб І. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин. Центр досліджень Соціальних досліджень соціальних комунікацій.НІОБ НБУВ. 2020. 12 с.

³³⁴Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

³³⁵Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

³³⁶Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

Згідно зі змінами, Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на повне членство України в ЄС та НАТО.

14 вересня 2020 року Президент України підписав Стратегію національної безпеки України, яка підкреслює стратегічну важливість відносин з НАТО.

Варто зазначити, що логічним наслідком такої активності стало, у т. ч. надання Альянсом Україні статусу ПРМ (ЕОР), головним критерієм щодо отримання якого були об'єктивна оцінка союзниками відповідності внесків ЗС України до операцій під проводом НАТО, а також показник інтенсивності участі у навчаннях Альянсу.

Деяке зумовлене пандемією коронавірусу сповільнення у співпраці Україна – НАТО, з одного боку, негативно вплинуло на загальну динаміку відносин у 2020 році. Водночас, з іншого, – відкрилися можливості для взаємодії на напрямках і в спосіб, які дотепер не були задіяні.

На саміті в Брюсселі в червні 2021 року лідери НАТО підтвердили рішення, прийняте на Бухарестському саміті 2008 року, про те, що Україна стане членом Альянсу з Планом дій щодо членства (ПДЧ) як невід'ємна частина процесу та право України самостійно визначати своє майбутнє та зовнішню політику, звісно, що без втручання ззовні.

Як зазначає О. В. Шкуратенко, осмисленню суті реформ, які здійснюються в Україні, прагнення набути членства в НАТО заважає відсутність на офіційному сайті Альянсу текстів усіх документів, що приймаються в його рамках. Відсутність чіткого уявлення про кінцеві результати впровадження тих чи інших заходів реформ в Україні робить інтеграційний процес не повністю передбачуваним і може призвести до несподіваних результатів. Незважаючи на всі прогресивні реформи, що проводяться в Україні з метою набуття членства в НАТО, їх проведення не є цілком прозорим і не завжди повністю сприймається українською громадськістю³³⁷.

Як слушно наголошує А. А. Яковлев, членство України в НАТО розглядається як частина глобальних цивілізаційних перетворень України, спрямованих на впровадження в суспільство найвищих європейських цінностей. Однак, варто було б розмежовувати заходи, що вживаються Україною в рамках співробітництва з НАТО, та заходи із реалізації співпраці з іншими міжнародними організаціями та у зв'язку із прагненням України набути членство в ЄС, оскільки їх поєднання може викликати складнощі в оцінці прогресу відносин України і НАТО та в цілому загальмувати процес підготовки України до членства в Альянсі³³⁸.

³³⁷Шкуратенко О. В. Правові підстави участі України в міжнародних організаціях // Правова система України: сучасний стан та перспективи розвитку. Рівне, 2014. С. 71–81

³³⁸Яковлев А. А. Питання євроатлантичної інтеграції в сучасному конституційному процесі УКРАЇНИ // Journal «ScienceRise: Juridical Science». № 3(9). 2019. С. 12.

Підводячи підсумок, можна сказати, що Україна, яка спочатку обрала партнерство з НАТО як один із напрямків своєї зовнішньої політики, а згодом повне членство в цьому альянсі як стратегічний зовнішньополітичний курс держави, розпочала реформи не лише безпеки та оборони, а й інших галузей суспільних відносин, в них мають бути реалізовані принципи демократії, верховенства права та прав людини.

Вирішенню більшості цих проблем сприяє конституційний процес, під час розвитку якого членство в НАТО було закріплено в конституції України як стратегічний зовнішньополітичний курс держави. Цим кроком в Україні нарешті досягнуто загальнонаціонального консенсусу та створено правову базу для подальших реформ. Реформи України щодо створення умов для членства в НАТО є невід'ємною частиною більш глобального процесу – впровадження найвищих європейських цінностей.

Марія ПОПРУЖЕНКО,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

м. Львів, Україна

Науковий керівник: Майя Пивовар,

доктор філософії зі спеціальності 081 Право,

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»,

м. Львів, Україна

КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА – ЯК ОСНОВНА МЕТА ДІЯЛЬНОСТІ НАТО: ДОСВІД КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Обороздатність держави є однією з найважливіших характеристик, які забезпечать належне функціонування усіх інших сфер. Її втілення полягає у спільній співпраці із міжнародними організаціями. Очевидно, що взаємодія з НАТО є однією з основних цілей в сфері зовнішньополітичної діяльності України. Адже забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки є головною метою не лише окремої держави, а й всього суспільства загалом. Пріоритетним напрямком роботи НАТО є захист демократичних режимів, які існують в державах-учасниках.

У квітні 1949 року внаслідок Вашингтонського Договору, було створено систему загальної оборони дванадцяти країн: Бельгії, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембурга, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США і Франції. На початку п'ятдесятих років хід міжнародних подій підштовхнув країни-члени НАТО (НАТО) до створення на підставі Північноатлантичного Договору Організації Північноатлантичного Договору – НАТО³³⁹.

Основним завданням Північноатлантичного Союзу є забезпечення прав та свобод, а також гарантування безпеки її країн-членів. Незважаючи на різне становище на міжнародній арені держав-учасниць НАТО, в організації існують рівні умови та можливості для співробітництва. Зміцнення військового потенціалу дозволяє ефективно запобігати виникненню загрозливих для безпеки держав ситуацій.

Останніми роками за активної консультативної допомоги НАТО в Україні опрацьована Стратегія національної безпеки, вироблена Концепція нацбезпеки України, прийнято новий Закон України «Про національну безпеку України». Завдяки співпраці з НАТО українські військові мають змогу отримати дорадчу допомогу в реорганізації та модернізації структур та засобів С4 (командування, управління, зв'язку, комп'ютаризації). Співпраця з Альянсом сприяє виявленню гібридних загроз, зміцненню потенціалу протистояння та стійкості перед такими загрозами. Від країн НАТО наша держава отримує військову та матеріальну допомогу у межах існуючих програм співробітництва³⁴⁰.

Якщо детально дослідити політику безпеки НАТО, то слід виділити критерії, яким повинні відповідати держави, що мають на меті стати членами Північноатлантичного договору. Тобто, відповідно до положень Вашингтонського договору, всі держави-учасниці зобов'язані:

- дотримуватися принципу верховенства права;
- сприяти у розв'язанні міжнародних конфліктів мирним способом;
- допомагати у вирішенні суперечок, які базуються на міжетнічному ґрунті, задля забезпечення безпеки не лише конкретної держави, а й країн-сусідів також;
- підтримувати інші держави-учасниці задля розвитку мирних відносин, що в свою чергу сприятиме утвердженню демократичних режимів;
- брати участь у діях, що носять військовий характер, задля забезпечення міжнародної безпеки;
- долучатися до роботи установ НАТО.

³³⁹Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура, відносини з Україною: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / За заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 604 с.

³⁴⁰ Дем'янчук Ю. На шляху до НАТО: сучасні виклики та перспективи реалізації політики безпеки // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 46. 2019. С. 37–53.

Виходячи з визначальної ролі політичної функції, НАТО висуває до країн-кандидатів і відповідні вимоги. Відтак головними вимогами НАТО є побудова демократичного суспільства в державі. Під цю вимогу підпадають і необхідність започаткування демократичного діалогу між представниками різних політичних сил, і потреба провести комплексну реформу політичної системи, і необхідність розвивати ефективні інститути демократії, забезпечувати верховенство права, доводити до кінця започатковані економічні реформи. Саме ці питання є одними з основних, які обговорюються під час переговорів щодо членства в НАТО з будь-якою країною, яка бажає стати членом Альянсу. Політичні критерії членства України в НАТО є подібними до політичних аспектів Копенгагенських критеріїв, виконання яких необхідне для членства в ЄС³⁴¹.

Варто детальніше розглянути окремі держави-учасниці НАТО, щоб краще проаналізувати діяльність цієї міжнародної організації. З моменту здобуття Польщею незалежності головною метою її зовнішньої політики був вступ держави в НАТО. Дана ціль підтримувалася не лише владою, а й громадськістю, адже всі усвідомлювали важливість обороноздатності країни. Із вступом Польщі до НАТО розпочався новий етап у сфері безпеки держави, спричинений реалізацією союзної політики, а саме участю в військових операціях Північноатлантичного Альянсу. Відповідно до обов'язків держав-учасниць НАТО, польська армія входить до військових формувань Північноатлантичного Альянсу і бере участь у військових операціях по всьому світу.

Не варто забувати також про економічний аспект перебування Польщі у НАТО, про безпосередню користь для польської економіки, яку вважають стабільним і передбачуваним ринком, котрий дотримується норм міжнародного права та стандартів у сфері прав людини, демократії та вільної торгівлі. Таким чином, польська держава подає сигнал потенційним інвесторам, заохочуючи їх до довготермінових інвестицій та співпраці³⁴². За останній 21 рік позиції Польщі в НАТО неухильно зросли. Вона є надійним союзником, активно формує дискусії та рішення в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Польські солдати активно беруть участь у військових місіях та операціях Альянсу. Помітна передова присутність НАТО на східному фланзі, у Латвії та Румунії. На території Польщі є елементи військової інфраструктури НАТО, в тому числі у Щецині, Ельблоні, Бидгощі та Кракові. Завдяки регулярним навчанням з країнами-союзниками,

³⁴¹Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник. К.: Центр учбової літератури. 2009. 840 с.

³⁴²Лапшин С., Зінько І. Перспективи вступу України до НАТО: використання досвіду Польщі // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Україна і Польща: історичне сусідство». Вінниця, 2017.

Збройні Сили Польщі повністю взаємодіють і відповідають стандартам НАТО. Польща також є однією з небагатьох країн Альянсу, які витрачають понад 2 % ВВП на оборону.

У березні 2014 року, згідно з опитуванням Центру дослідження громадської думки, 62 % поляків підтримали присутність Польщі в НАТО. Однак, після анексії Криму Росією та початку війни на сході України, підтримка поляків НАТО стрімко зросла. У квітневому опитуванні CBOS – цілих 81 % респондентів заявили, що підтримують членство Польщі в НАТО. Більшість поляків дуже довіряють НАТО, вірять, що пакт виконає домовленості і допоможе у разі потреби. Ст. 5 Вашингтонського договору стверджує: “Сторони погоджуються, що збройний напад на одного або кількох з них у Європі чи Північній Америці вважатиметься нападом проти всіх них, і тому погоджуються, що якщо такий збройний напад відбудеться, кожна з них відповідно до права на індивідуальну або колективну самооборону, визнаного статтею 51 Статуту Організації Об’єднаних Націй, надаватиме допомогу Стороні або Сторонам, що зазнають нападу, швидко, індивідуально та за згодою з іншими Сторонами, будь-які дії, які вона вважає необхідно, включаючи використання збройної сили, для відновлення та підтримки безпеки в районі Північної Атлантики”³⁴³.

Республіка Болгарія стала членом НАТО в квітні 2004 року. Влада Болгарії мотивувала необхідність вступу в НАТО певними причинами, а саме: членство Болгарії в НАТО прискорило б приєднання держави до Європейського Союзу, ставши країною-учасницею НАТО, в Болгарії заснував би належний рівень військової безпеки. Також після приєднання держави до Північноатлантичного Альянсу до країни почало залучатися багато іноземних інвестицій, що, в свою чергу, справило неабиякий вплив на економіку.

Основні політичні партії країни відігравали провідну роль у вступі Болгарії до НАТО та ЄС. До вступу до даних двох організацій політичні партії Болгарії намагалися знайти зовнішню підтримку, налагоджуючи контакти із транснаціональними європейськими партіями. Саме так розпочалася їх поступова модернізація та європеїзація, яка допомогла партіям Болгарії подолати конфронтаційну модель поведінки, характерну на початку перехідного періоду країни. Кінцевим результатом такого процесу стало досягнення консенсусу серед політичних партій щодо основного політичного пріоритету для Болгарії, який полягав у членстві в НАТО та ЄС. Це відіграло вирішальну роль для консолідації демократії в країні. Проте, якщо основні політичні партії країни досягли консенсусу щодо членства

³⁴³Polska w NATO. URL: <https://zpe.gov.pl/a/polska-w-nato/D2BDk8f7O>.

Болгарії в ЄС, тоді вони все ще не дійшли згоди щодо членства Болгарії в НАТО. Республіка Болгарія, одна з небагатьох держав Східної Європи, яка зуміла все ж таки стати учасником НАТО, незважаючи на всі перешкоди. На сьогодні Болгарія є активним учасником Північноатлантичного Альянсу, як наслідок, держава бере участь у багатьох військових операціях НАТО із використанням новітніх видів зброї, а також на території країни розміщено військові авіабази НАТО.

Отже, для забезпечення міжнародної безпеки, НАТО визначила критерії, яким повинні відповідати держави-учасниці, щоб вони, в свою чергу, могли відповідати вимогам цієї міжнародної організації. Важливим завданням є саме запобігання виникнення міжнародних конфліктів та врегулювання нестабільних ситуацій, що загрожують безпеці суспільства в цілому. Даючи відповідь на питання, чи можна вважати вступ до НАТО нереальним, вважаємо, що ні. В Україні при будь-якій владі необхідно рішучіше здійснити ключові політичні, економічні та військові реформи, які свого часу успішно реалізували наші сусіди Східної Європи на прикладі Польщі та Болгарії.

Назар СТАСІВ,

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Оксана Баскакова,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У зв'язку зі стрімким зростанням інформаційного простору сформувалася ситуація за якої, отримуючи послугу безкоштовно, користувач розплачується інформацією про себе, отже, інформаційна персоніфікація фізичної особи стає передумовою реалізації її правосуб'єктності в умовах відставання правового регулювання даної сфери³⁴⁴. Саме тому, у 2010 році Верховна Рада ратифікувала Конвенцію

³⁴⁴Чуйкова В. Ю. Забезпечення безпеки використання персональних даних в Україні // Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 16 грудня 2020 р. С. 127 – 132.

про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою даних³⁴⁵ та прийняла закон «Про захист персональних даних»³⁴⁶, метою якого є визначення механізмів реалізації права особи на невтручання в його особисте і сімейне життя, а також недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, що гарантується ст. 32 Конституції³⁴⁷.

Донедавна у Європейському Союзі проблема захисту персональних даних забезпечувалась застосуванням Директиви про захист даних³⁴⁸, дія якої поширювалася на держави-члени ЄС, однак її застосування вимагало, щоб національні парламенти приймали закони для її імплементації. Тому для більш ефективного способу захисту прав громадян ЄС та осіб без громадянства в межах території ЄС на заміну Директиві було розроблено та прийнято Генеральний регламент захисту персональних даних³⁴⁹ (далі – Регламент/ GDPR), який вступив у дію 24 травня 2016 року, а повністю запрацював після двох років перехідного періоду.

Регламент уніфікував вимоги до обробки та захисту даних на всій території ЄС, що покликано спростити адаптацію до нововведення для юридичних осіб. Також Регламент запровадив додаткові обов'язки та відповідальність юридичних осіб, які обробляють дані, права суб'єктів таких даних, заснування наглядових органів, які здійснюють контроль над дотриманням Регламенту, та стандарти комунікації між ними. Зокрема ст. 5 Регламенту передбачено вимогу про наявність визначеної та законної мети опрацювання даних, наприклад, надання послуги, обмежень у часі щодо обробки даних, яка не повинна перевищувати термін, довший ніж необхідно поставленою метою, забезпечення захисту від несанкціонованого доступу та поширення даних.

Регламент застосовується також до фізичних осіб громадян ЄС, до іноземців та осіб без громадянства, якщо вони перебувають на території під юрисдикцією ЄС, а також до юридичних осіб, якщо їхні клієнти проживають у державах-членах Європейського Союзу. Ст. 12 Регламенту

³⁴⁵Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_326.

³⁴⁶Про захист персональних даних: Закон України від 01. 06. 2010 № 2297-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17>.

³⁴⁷Конституція України: Закон від 28. 06. 1996 №2 54к/96-В. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text>.

³⁴⁸Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_242.

³⁴⁹Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_008-16.

передбачає права суб'єкта персональних даних, серед яких право отримати інформацію про контролера даних, цілі та період опрацювання даних, одержувачів даних за їх наявності, право подавати скаргу чи відкликати згоду про опрацювання даних. Отже, Регламент застосовується й до громадян України, зокрема до туристів, підприємців та трудових мігрантів, які здійснюють діяльність у межах країн учасниць Європейського Союзу.

І європейське, і українське законодавство зобов'язує надавача послуги в обмін на інформацію явно отримувати поінформовану згоду суб'єкта даних. Проте, психологічний ефект, схожий до зменшення контролю над витратами при переході від готівки до карткових платежів³⁵⁰, проявляється як неусвідомлена згода на обробку даних, адже в обох випадках отримувач не позбувається чогось матеріального. Отже, ефективність законодавчих нововведень у багатьох випадках нівелюється формальною процедурою – необхідністю зайвого підпису чи клацання мишкою.

Ці нововведення суттєво зменшили можливості для зловживання зі сторони контролерів даних. Адже у випадках виявлення порушень прав суб'єктів даних Регламент у ст. 77, 78 та 79 передбачає право на подання скарги до наглядового органу чи суду. А ст. 82 Регламент передбачає право на відшкодування та відповідальність. Адміністративні санкції за порушення Регламенту передбачають штрафи, розмір яких у максимальній межі може сягати €20 млн. Проте є непоодинокі випадки перекладу відповідальності на споживача для обходу вимог закону. Завадити цьому намагаються некомерційні організації, зокрема EFF³⁵¹, які ведуть просвітницьку діяльність, націлену на споживачів інформаційних послуг. Й хоч ця організація й не веде діяльності на території України, просвітницькі матеріали поширені нею в мережі Інтернет доступні також й громадянам України.

Для мети цієї доповіді автор звернувся до банку, від якого вже не отримує послуг, з листом про відкликання згоди на обробку інформації. На що отримав завуальовану відмову: банк запропонував стрибати крізь наставлені обручі, підкріпивши таку позицію сумнівним аргументом. Відповідно, в таких випадках, слід звертатися зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. М. Павлишин так підсумовує ці обов'язки Омбудсмена: за результатами проведення перевірки складається акт, а у випадку виявлення порушень – також припис про їх усунення. Якщо припис не буде виконаний, складається протокол про

³⁵⁰Кравець Р. Cashless Economy. Національний банк України. Київ, 26 жовтня 2016. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Cashless_economy_NBU_2016-04-26_pr.pdf.

³⁵¹Electronic Frontier Foundation. Вікіпедія, липень 2021. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Electronic_Frontier_Foundation&oldid=32979337.

адміністративне порушення, який підлягає розгляду у суді. Тобто штраф накладається не безпосередньо Омбудсменом, як це можливо у ЄС, а у судовому порядку³⁵². Водночас ефективність схожих звернень в Італії стовідсоткова, й вимагає скарги надісланої листом, скріпленим цифровим підписом, як стверджує³⁵³ анонімний інтернет дописувач.

Стаття 15 Угоди про асоціацію передбачає зобов'язання України щодо "забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до найвищих європейських та міжнародних стандартів, зокрема відповідних документів Ради Європи"³⁵⁴. А оскільки Директива, на якій і базується закон, поступилася місцем Регламенту, виникає необхідність гармонізації національного законодавства з європейським. У щорічному звіті Уповноваженого зазначено, що за період 2019–2020 років кількість скарг про порушення законодавства у сфері захисту персональних даних зросла удвічі³⁵⁵, а така динаміка говорить про існування суспільного запиту та необхідність забезпечувати ефективність у цьому напрямі роботи.

Ефективній роботі Уповноваженого насамперед перешкоджають недофінансованість та брак повноважень, зокрема права притягувати до адміністративної відповідальності юридичних осіб на підставі п. 39, 40 ст. 188 КУпАП, натомість застосовується припис, функцією якого мало б бути запобігання порушенням, а не реакція на них. На законодавчому рівні ситуація також залишає бажати кращого, зокрема відсутність санкцій у КУпАП щодо порушень передбачених законом прав суб'єктів персональних даних веде до неможливості відшкодування. Наприклад, якщо володілець даних не повідомляє про факт їх обробки суб'єкту даних, фізична особа не має можливості звернутись із цивільним позовом у разі виявлення шкоди, адже невідомий відповідач.

Таким чином наближення українського законодавства до законодавства ЄС у сфері захисту персональних даних, і зокрема імплементації GDPR, є не лише вимогою УА між Україною та ЄС, а й безпосереднім обов'язком нашої держави по відношенню до своїх громадян щодо забезпечення безпеки та захисту їх персональних даних.

³⁵²Павлишин М. Т. Діяльність публічних органів у сфері захисту персональних даних у Європейському Союзі, США та Україні: основні засади закордонної регуляторної політики та шляхи вдосконалення для України: магістерська робота спец. 081: НаУКМА, 2021. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20690>.

³⁵³Facebook Problem with GDPR: Privacy. URL: https://old.reddit.com/r/privacy/comments/ql5inr/facebook_problem_with_gdpr/hj0y3qr/#c.

³⁵⁴Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.

³⁵⁵Денісова Л. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2020. (С. 21–22). URL: https://ombudsman.gov.ua/files/2021/zvit_2020_rik_.pdf.

Анна НЕСТЕРЕНКО,
докторка філософії зі спеціальності 081 Право,
аспірантка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА ПРИКЛАДІ ВІРТУАЛЬНОГО ДИТЯЧОГО ПАРЛАМЕНТУ ФІНЛЯНДІЇ

Проблема інформаційної безпеки дітей сьогодні є надзвичайно актуальною і зумовлює потребу усебічного дослідження інструментів захисту прав дітей у інформаційному середовищі.

Діти мають ті ж права, що й усі інші особи, — починаючи з права на свободу вираження поглядів і завершуючи правом на приватне життя. Через свій низький статус у більшості спільнот та залежність від дорослих діти також мають особливі права для захисту їх від загроз, зловживань та дискримінації, зокрема і в інформаційному середовищі. Проте, наразі майже відсутнє розуміння того, як саме необхідно захищати увесь комплекс прав дитини в цифровому середовищі, є лише кілька прикладів ефективної дії інструментів захисту цієї категорії прав.

Відсутність чіткості й дієвості у цій сфері пояснюється багатьма причинами, зокрема труднощами регулювання технологій, які постійно розвиваються, новими перешкодами, які вони створюють для врівноваження захисту дітей та гарантування їхньої автономії, відсутністю знань про нові технології серед дорослих, які беруть участь у житті дітей, а також викликами, пов'язаними зі зміною рамок приватного життя, на які суспільство реагує досить повільно³⁵⁶.

Це також пов'язано з тим, що здійснення нагляду за онлайн діяльністю та введення надто широких обмежень на онлайн контент зазвичай відбувається під гаслами боротьби з тероризмом та захисту прав дітей. У деяких випадках такі аргументи справді базуються на бажанні захистити дітей, у інших — слугують для прикриття цензури, обмежуючи при цьому права як дітей, так і дорослих.

Одна із серйозних небезпек пов'язана з особистим життям дітей. Багато підлітків використовують соціальні медіа для поширення докладної інформації та фотографій особистого характеру, які залишаються онлайн, можливо, протягом тривалого періоду часу. Така інформація може зашкодити їхньому життю, оскільки вона може бути

³⁵⁶Лінник Н. В. Права людини починаються з прав дитини // Часопис Київського університету права. № 2020/1. С. 356–360.

використана освітніми установами або навіть потенційними роботодавцями у майбутньому. Профілювання інформації та збереження даних, що стосуються діяльності дітей в Інтернеті, у комерційних цілях також викликає занепокоєння щодо їхнього особистого життя, при цьому самі діти часто цього не усвідомлюють.

Діти також ризикують увійти в контакт із незаконним або шкідливим контентом, який все частіше поширюється в інтернеті, у тому числі з порнографією, але також і з расистськими матеріалами та насильством, і контентом, що закликає до зловживання наркотиками, самогубств та інших форм заподіяння собі шкоди³⁵⁷.

Діти самі можуть стати правопорушниками та завдавати шкоди іншим через Інтернет. Такі ситуації включають знущання з інших дітей у соціальних ЗМІ, про що дедалі більше повідомляють діти через «лінії допомоги». Це може призводити до трагічних наслідків, як про це свідчать нещодавні випадки, коли ряд підлітків покінчили життя самогубством імовірно після того, як вони зазнали знущань і їх закликали позбавити себе життя в соціальній мережі «ask.fm». Деякі діти розповсюджують і принизливі зображення (наприклад, сексуального характеру або з актами насильства) інших дітей, іноді змушуючи їх знімати такий матеріал.

Інтернет використовується і «хижаками» для вступу в контакт з дітьми під чужим ім'ям з метою домагань або щоб вербувати їх з метою торгівлі людьми.

Відповіді на ці загрози вимагають зусиль з боку батьків та педагогів, влади держав-членів, а також приватних компаній, таких як провайдери інтернет-послуг. Таке реагування має включати поєднання юридичних та практичних заходів, що відповідають найкращим інтересам дітей та враховують їхнє право брати участь в обговореннях цих питань та бути заслуханими.

Найбільш ефективним способом забезпечення прав дітей в Інтернеті є, ймовірно, надання дітям інструментів для того, щоб вони могли захиститися самі від загроз в Інтернеті та більшою мірою усвідомити свої можливості.

У багатьох документах, прийнятих Радою Європи та іншими міжнародними організаціями протягом останнього десятиліття, наголошується на крайній необхідності розширення можливостей дітей через освіту, в тому числі і завдяки цифровій грамотності. Діти повинні вміти також виявляти, розуміти та відповідним чином поводитися зі шкідливим контентом. Більше того, вони повинні більше знати про права людини, у тому числі про право на свободу вираження поглядів і

³⁵⁷Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016 – 2021). URL: <http://lastrada.org.ua>.

право на приватне життя, а також про права інших людей, яких вони повинні дотримуватися і старанно уникати їх порушення³⁵⁸.

Говорячи про інструменти захисту прав дітей в інформаційному середовищі, варто взяти до уваги фінляндський приклад, де задля забезпечення повноцінного захисту прав дитини та їх ширшого кола реалізації було створено віртуальний дитячий парламент.

Основоположною ціллю в функціонуванні Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй є піклування про майбутні покоління. Протягом останніх 50 років міжнародна спільнота виробила й ухвалила значну кількість договорів, що стосуються захисту прав і законних інтересів дітей, що дає підстави стверджувати про певну усталеність міжнародної системи стандартів в цій сфері.

Саме на цій системі стандартів і базується діяльність інтерактивного віртуального дитячого парламенту Фінляндії.

Відповідно до конституції Фінляндії, особи віком до 18 років вважаються дітьми, з якими слід поводитися як із рівними. Вони повинні мати право впливати на вирішення питань, що стосуються їх самих. Чим старша дитина, тим більше слід враховувати її думку.

Саме за дотриманням прав дітей, окрім парламентського омбудсмена та уповноваженого з прав дитини, слідує і віртуальна конструкція дитячого парламенту незалежно від часу і розташування, адже в ній можна взаємодіяти між собою і розвивати свою діяльність без усіляких перешкод.

Правління та комітети Дитячого парламенту зустрічаються щотижня в Інтернет-чатах, обговорюють питання і готуються до майбутніх пленарних засідань. Члени Дитячого парламенту обговорюють проблеми онлайн на форумах, реагують на результати дослідження, надані з боку керівництва, і проводять двотижневі пленарні засідання на сайті. Правління і всі діти також зустрічаються особисто.

У своїй діяльності діти та дорослі разом працюють над розробкою нових засобів для спілкування, приймають рішення, а також виробляють методи та механізми впливу дітей всередині нашого суспільства³⁵⁹.

Дитячий парламент Фінляндії функціонує в основному у захищеному веб-середовищі, де дозволена незначна кількість дорослих. Віртуальна побудова парламенту надає дітям місце, незалежно від часу та місця, взаємодіяти. Діти мають у своєму розпорядженні різноманітні онлайн-інструменти. Представники обговорюють різні питання онлайн в щотижневих чатах та дискусійних форумах, проводять опитування,

³⁵⁸Involving youth in neighbourhood planning -- Nordic methods and cases. URL: <http://www.homocos.lv/wp-content/uploads/2017/11/InitialResearchFinland-1.pdf>.

³⁵⁹Virtual Children's Parliament. URL: <https://www.byfieldschool.com/parents/latest-news>.

подані особами, які приймають рішення, і проводять двотижневі онлайн пленарні засідання двічі на рік, де вони спочатку розробляють ініціативи з актуальних проблем для дітей, а потім обговорюють і презентують їх перед голосуванням. Діти виступають в якості керівників для обговорень за підтримки дорослих письмового порядку денного. Всі представники також зустрічаються особисто один раз на рік на пленарному засіданні, де вони знайомляться один з одним, обговорювати питання, на які вони хочуть вплинути, і зустрічатися з особами, які приймають рішення.

Майже 20 муніципалітетів створили місцеві дитячі парламенти, які працюють з дітьми 7–12 років і зустрічаються на місцевому рівні, а Фонд дитячого парламенту Фінляндії підтримує роботу муніципалітетів з участю дітей на місцевому рівні, допомагаючи створювати нові дитячі парламенти та проводити опитування з питання в муніципалітеті. Парламенти проводять конференції чотири рази на рік, де ініціюються важливі для дітей питання, зокрема і питання захисту прав дітей у інформаційному середовищі.

Діти мають у своєму розпорядженні різноманітні онлайн-інструменти. Веб-сайт дає змогу представнику Дитячого парламенту або будь-якій фінській дитині представити дитячому парламенту ідею чи ініціативу через службу «ініціативний канал». До прикладу, майже за півроку було подано понад 150 нових ініціатив³⁶⁰.

Щоб пропагувати свої проблеми, діти збирають інформацію, використовують ЗМІ, власні онлайн-ЗМІ, ініціативи та заяви, місцеві заходи, адреси та опитування, а також визначають, що, на їхню думку, є правильним методом для визнання проблем та інтересів дітей. (Одним із прикладів цього є їхнє визначення позитивного середовища для відпочинку.) Також включені власні засоби дітей донести свої повідомлення (наприклад вірші). Діти мають флешку з портфоліо-програмою для презентації та складання пропозицій.

В Асоціації «Дитячий парламент» працюють 3 штатні фахівці та 2 сумісники, а також понад 60 дорослих волонтерів, які здійснюють допоміжну роботу.

Представники дитячого парламенту відвідують Національний парламент і розповідають про свої погляди.

Отже, можна сказати, що діяльність дитячого віртуального парламенту спрямована на те, щоб якомога більше дітей отримати можливість відчувати спільну участь і вплив, а також покращити своє існування в інформаційному середовищі.

³⁶⁰Tuukkanen, T., Iqbal, A. & Kankaanranta, M. (2012) 'Virtual worlds as children's participatory media: The opportunities and risks of participation', in P. Cunningham & N. Fretwell (eds.) *Creating Communities: Local, National and Global*. London: CiCe. URL: http://www.cicea.eu/docs/PROCEEDINGS/2012/2012_19_Tuukkanen_Iqbal_Kankaanranta_Virtual-worlds-as-childrens-participatory-media.pdf.

Дитячий віртуальний парламент Фінляндії є одним з найдієвіших інструментів захисту прав дітей у інформаційному середовищі, приклад якого почали використовувати у багатьох країнах світу. Адже дотримання прав майбутніх поколінь у глобалізованому інформаційному середовищі є одним з найважливіших зобов'язань між народної спільноти на шляху розбудови ефективної моделі розвитку транскордонного суспільства.

Вікторія ЦЕБАК,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Соломія ЦЕБЕНКО,

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Восени 1991 року Україна офіційно встановила відносини з НАТО. Саме тоді наша держава приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва (з 1997 р. – Комітет євроатлантичного партнерства)³⁶¹. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) – військово-політичний союз, що складається з 29 країн Північної Америки та Європи, спрямований на досягнення цілей Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 року. Основним принципом діяльності НАТО є прагнення та співпраця суверенних держав для забезпечення неподільної безпеки всіх членів³⁶².

Історія відносин, що розпочалася у 1991 році, не втрачає свого значення протягом багатьох років, питання форми співпраці з альянсом викликало дискусії між політичними силами країни та туманну оцінку

³⁶¹Розвиток особливого партнерства України з НАТО. Міністерство закордонних справ України: офіц. веб-сайт. 24 груд. 2020 р. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/rozvitok-osoblivogo-partnerstva-ukrayini-z-nato> (дата звернення 06. 11. 2021).

³⁶²Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний альянс (НАТО). Міністерство інфраструктури України: веб-сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/content/organizaciya-pivnichnoatlantichnogo-dogovoru-takozh-pivnichnoatlantichniy-alyans-nato.html> (дата звернення 06. 11. 2021).

українського суспільства. Причин багато. По-перше, примирення між Україною та НАТО дуже шкодить могутньому сусіду – Російській Федерації, яка прагне зберегти свою сферу впливу в Україні. По-друге, деякі люди в Україні, особливо у східному регіоні, виступають проти вступу до НАТО, створюючи гасла «НАТО – ворог» та «Україна – нейтральна країна». По-третє, лідери та представницькі уряди країн-членів НАТО (особливо країн Західної Європи) нечітко відреагували на заявку України на членство, оскільки не потребують жодних ускладнень у відносинах з Росією³⁶³.

Відносини між Україною та НАТО дуже важливі для забезпечення миру та стабільності в євроатлантичному регіоні. Географічно Україна займає важливе положення на перетині Східної та Західної Європи. Україна межує з чотирма країнами НАТО – Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною. З 1994 року Україна бере активну участь у програмі «Партнерство заради миру», в рамках якої українські військові провели десятки спільних миротворчих навчань з державами-членами НАТО та внутрішніми та іноземними партнерами. У 1997 році співпраця з Україною ще більше поглибилася. Підписання спеціальної хартії про партнерство в Мадриді відкрило шлях для консультацій та співпраці з євроатлантичної безпеки. Діяльність НАТО в основному зосереджена в таких основних сферах: проведення миротворчих операцій з розв'язання конфліктів та забезпечення постконфліктного будівництва; боротьба з міжнародним тероризмом, розповсюдженням зброї масового знищення, торгівлею наркотиками, торгівлею людьми та відмиванням грошей; впровадженням міжнародної освіти та наукових програм, надання гуманітарної допомоги країнам, які постраждали від стихійних і техногенних катастроф, сприяння демократичному розвитку країни, забезпечення дотримання основних прав людини, боротьба з корупцією, ефективне функціонування державних адміністративних механізмів³⁶⁴.

Переваги вступу України до НАТО полягають у наступному:

- 1) надання гарантій безпеки, тобто напад на Україну означає напад на всі країни-члени НАТО;
- 2) забезпечення «ядерних гарантій», тобто використання ядерної, хімічної чи бактеріальної зброї для нападу на Україну означатиме повну відповідь ядерних держав-членів НАТО (США, Великобританії та Франції);
- 3) зниження ризику війни інших держав проти України;

³⁶³Бурдяк В. І., Мороз І. І., Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора // Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 165–174. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/burdiak_perspektyvy.pdf (дата звернення 06. 11. 2021).

³⁶⁴НАТО. Голосіївська районна в місті Києві державна адміністрація: офіц. інтернет-портал. URL: <https://golos.kyivcity.gov.ua/content/nato.html> (дата звернення 06. 11. 2021).

- 4) зміцнення політичної незалежності України;
- 5) відсутність вимоги розміщення баз НАТО в Україні в обмін на членство;
- 6) зміцнення Україною своєї територіальної цілісності, при якому сепаратизм втратить свою силу для можливої реалізації;
- 7) зріст іноземних інвестицій у разі вступу України в НАТО, оскільки безпека пов'язана з економікою (наприклад, у Польщі, Чехії та Угорщині зокрема приплив іноземних інвестицій зріс у 3,5 рази протягом року після оголошення про членство в НАТО, а в Румунії склав 141 %);
- 8) нові можливості для конкурентоспроможної оборонної промисловості;
- 10) покращення перспективи вступу України до Європейського Союзу³⁶⁵.

Відносини Україна–НАТО мають два основних аспекти: політичний діалог та прагматичне співробітництво. Політичний діалог між Україною та Союзом забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях, у тому числі між парламентами. Комітет Україна–НАТО був створений у 1997 році для виконання положень Хартії спеціального партнерства і відіграє провідну роль у поглибленні цього діалогу. НАТО та його держави-члени продовжують надавати логістичну, консультаційну та навчальну допомогу українським службам безпеки та оборони. Для України стратегічне партнерство з НАТО є невід'ємною частиною процесу європейської інтеграції, оскільки воно доповнює Україну та Європейський Союз³⁶⁶.

Отже, за нинішніх умов відносини України з НАТО відіграють важливу роль у забезпеченні обороноздатності України. Співпраця з альянсом має продовжуватися і розвиватися, адже вступ України до НАТО гарантуватиме нашу безпеку, це не лише військова, а й військово-технічна та інша підтримка країн-союзників.

³⁶⁵ Вступ України до НАТО: переваги членства. Кам'янсько-Дніпровська міська рада Васильківського району Запорізької області: веб-сайт. URL: https://kamenkamr.gov.ua/news/105-vstup_ukraini_do_nato_perevagi_chlenstva.html (дата звернення 06. 11. 2021).

³⁶⁶ Беззуб І. Україна–НАТО: стан та перспективи взаємовідносин. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350 (дата звернення 06. 11. 2021).

Анна ШИНКАР,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Олена Ромців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

РОЗВИТОК ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НАТО

З початком ведення гібридної війни Російською Федерацією проти України гостро постало питання щодо ефективності забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки нашої держави. На думку п'ятого Президента України П. Порошенка, єдиною у світі функціональною організацією колективної безпеки є НАТО (NATO – North Atlantic Treaty Organisation) – Організація Північноатлантичного договору. Це міжнародна організація, створена 4 квітня 1949 року для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки, згідно з принципами ст. 51 Статуту ООН. НАТО не має власних збройних сил, у розпорядженні є збройні сили країн-членів, хоча деякі держави-члени взагалі не мають власних армій, зокрема Люксембург та Ісландія. Також Альянс у 2014 році припинив практичну співпрацю з Російською Федерацією після її агресії проти України, проте залишив канал комунікації – Раду НАТО–РФ і розпочав проведення політики стримування РФ³⁶⁷.

Початок взаємовідносин „Україна – НАТО” зародився ще восени 1991 року і не втрачав актуальності впродовж усіх наступних років. 9 липня 1997 року підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. На її виконання 10 жовтня 1997 року було створено Комісію Україна – НАТО, що стала органом прийняття рішень, відповідальним за розвиток відносин. Варто зауважити, що питання про форми співпраці з НАТО викликають дискусії між політичними силами держави та неоднозначні оцінки в українському суспільстві.

Ставлення Заходу до України також не є однозначним. Поки Україна не є членом ЄС чи Західноєвропейського Союзу і, напевно, чи

³⁶⁷Беззуб І. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин / Центр дослідження соціальних комунікацій НБУВ URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350.

приєднається до них у найближчому майбутньому через багаж внутрішніх проблем як мінімум. Одні лідери політичного життя Заходу не вважають Україну частиною Європи, а деякі схиляються до думки, що зближення з Україною ускладнить їй так непрості відносини з Російською Федерацією. Проте всім зрозуміло, що Україна завдяки своєму розташуванню, геополітичному статусу відіграє важливу роль щодо стабілізації Східноєвропейського регіону, в цьому їй полягає відмінність від ситуації та позиції інших держав СНД. США готові до співпраці і підтримки незалежної України. Якби Україна вступила у військовий союз з Росією, то ситуація в Європі змінилася б кардинально. Оскільки в разі загострення стосунків з Росією, вимагатиме присутності значних сил Альянсу в Центральній Європі. Це змушує НАТО розглядати Україну як ключовий чинник стабільності й безпеки в Європі³⁶⁸.

В. Путін раніше заявив, що військовий розвиток України під егідою НАТО є загрозою Росії. Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг негативно відповів на запитання, чи побоюється він, що відкриття для України перспективи вступу до НАТО може спровокувати російську агресію: "Ні, не побоююся, частково тому, що НАТО є оборонним союзом, і частково тому, що питання про те, коли Україні вступати до НАТО мають вирішувати Україна та 30 країн-членів альянсу. Суверенні незалежні держави мають право обирати свій шлях. Тому справа України вирішувати, чи бажає вона вступити до НАТО, і справа 30 членів альянсу – вирішувати, коли Україна буде готова до цього і коли вона відповідатиме стандартам НАТО". Напередодні, 21 жовтня 2021 року, президент Росії В. Путін на пленарному засіданні дискусійного клубу "Валдай" у Сочі заявив, що військова підтримка, яка надається Заходом Україні, становить загрозу для його країни. Формального вступу України до альянсу може і не відбутися, проте існує військово-освоєння України країнами НАТО, і це є загрозою для Росії, – сказав він³⁶⁹.

Раніше міністр оборони США Ллойд Остін на зустрічі з українським колегою Андрієм Тараном у Києві заявив, що "жодна третя країна не має права вето на вступ до НАТО", і Україна "має право вирішувати свою майбутню зовнішню політику без зовнішнього втручання"³⁷⁰.

³⁶⁸Будняк В., Мороз І. Перспективи співробітництва «Україна–НАТО» і роль у ньому польського фактора // Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 165–174. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/burdiak_perspektyvy.pdf.

³⁶⁹Ромашенко С. Новости и аналитика о Германии, России, Европе, мире: Генсек НАТО: России не следует бояться вступления Украины в альянс 2021 г. URL: <https://www.dw.com/ru/gensek-nato-rossii-ne-sleduet-bojatsja-vstuplenija-ukrainy-v-aljans/a-59597632>.

³⁷⁰Там само.

Столтенберг заявив, що терміни вступу України до НАТО залишаються невизначеними, але демократичні реформи наблизять країну до членства в Альянсі. Генсек наголосив, що члени НАТО сприятимуть Україні у набутті повноправного членства в організації³⁷¹.

Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба зазначає, що процес вступу України до НАТО занадто затягнувся і Київ намагається донести це до Альянсу. "Ми повинні про це говорити, ми повинні не боятися мовити про ті випадки, де інтереси України свідомо і грубо не враховуються. Всім потрібно прагматично і практично підходити до цього питання, тому що все повинно мати свою визначеність. І НАТО, і Україна переконані, що роблять один одного міцнішими, тому це абсолютно природний процес", – говорив міністр³⁷².

У червні 2021 року після саміту НАТО в Брюсселі Джо Байден заявив, що Україні необхідно вичистити корупцію і провести низку реформ на шляху до членства. Байден зазначив, що вступ України в Альянс залежить від того, чи виконає вона умови та чи дадуть на її приєднання свою згоду всі члени НАТО. Президент України В. Зеленський на зустрічі з Єнсом Столтенбергом у Нью-Йорку заявив про необхідність визначити для України часову перспективу щодо її вступу в Альянс. Він зазначив свої сподівання, що країни – члени НАТО зможуть визначити для України вичерпний перелік реформ, відповідні критерії, виконання яких дасть змогу перейти до наступного етапу інтеграції з НАТО. Президент зазначив, що Україна готова активно долучатися до відповідних спільних дій з Альянсом, а також висловив зацікавленість у розширенні кількості спільних навчань. Також на початку вересня 2021 року В. Зеленський на зустрічі з президентом США обговорили шлях вступу України до НАТО. Байден знову ж таки наголосив на своїй позиції, заявленій членами Альянсу в брюссельському комюніке червневого саміту НАТО, однак про конкретні терміни щодо членства мова не йшла³⁷³.

На жаль, в українському суспільстві є безліч факторів, які ускладнюють практичну співпрацю Україна – НАТО, а саме: недостатня поінформованість держслужбовців і військових кадрів; слабка взаємна комунікація; мовний бар'єр; різниця у трактуванні історичних і культурних реалій; значна розбіжність у термінології й концепціях, а також найгірше – корупційні зв'язки працівників російських і українських спецслужб, що ні для кого не є секретом. Хоч Україна й досі не

³⁷¹Прищепя Я. Якиминіні є перспективи вступу України до НАТО. Заява генсека Альянсу / Суспільне-новини 2020 р. URL: <https://suspilne.media/103606-ne-mozu-nazvati-konkretnu-datu-stoltenberg-rozpoviv-pro-perspektivi-vstupu-ukraini-v-nato/>.

³⁷²Європейська правда: Кулеба про членство України в НАТО: процес розтягнувся непристойно довго 2021 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/22/7128128/>.

³⁷³Там само.

стала членом НАТО внаслідок низки вагомих причин, але впродовж тривалого часу продовжує взаємодію на вже сформованих позиціях, що не може не радувати. Можна зробити висновок, що на даний момент Україна ще не готова вступити до Альянсу, а він не готовий її прийняти³⁷⁴.

Анастасія БАРАН,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

НОРМОТВОРЧІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Нормотворчість органів місцевого самоврядування посідає особливе місце серед видів нормотворчості, адже саме завдяки їй найчастіше виникає, змінюється чи скасовується правова норма. Проаналізуємо це явище.

На думку Б. Калиновського, «під нормотворчою діяльністю суб'єктів місцевого самоврядування розуміється діяльність уповноваженого суб'єкта місцевого самоврядування, що приймає відповідно до закону акт місцевого самоврядування, яким регулюються відносини у сфері місцевого самоврядування шляхом установлення, зміни чи відміни правових норм»³⁷⁵.

Конституція України і Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» чітко визначили коло суб'єктів локальної нормотворчості в системі місцевого самоврядування: територіальна громада, місцева рада, виконавчий комітет ради; сільський, селищний, міський голова³⁷⁶. Тобто суб'єктами такого виду нормотворчості є: міністри, голови державних комітетів (служб), голови центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, керівники урядових органів державного управління.

Нормотворчість органів місцевого самоврядування не є тотожною законотворчістю, вона є набагато вужчим поняттям, її елементом.

³⁷⁴Будняк В., Мороз І. Перспективи співробітництва «Україна–НАТО» і роль у ньому польського фактора // Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 165–174. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/burdiak_perspektyvy.pdf.

³⁷⁵Калиновський Б. В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2004. С. 5.

³⁷⁶Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів: монографія / За ред. Ю. М. Тодики. Харків, 2009. С. 252.

Процес відомчої нормотворчості відрізняється від законотворчості низкою ознак. По-перше, законотворчість є більш складним процесом, а тому містить більше стадій, які не передбачені в процесі відомчої нормотворчості. По-друге, у процесі законотворчості відбувається переважно створення нових норм права, у процесі відомчої нормотворчості також змінюються, доповнюються, скасовуються вже наявні, що суттєво спрощує процедуру нормотворчості. По-третє, суб'єктом законотворчості є Верховна Рада України, суб'єктами відомчої нормотворчості є центральні органи виконавчої влади, тобто процедура створення відомчих підзаконних актів відбувається більш оперативно³⁷⁷.

Відомча нормотворчість передбачає процедуру створення відомчих актів та доведення їх до адресатів, що дає підстави розглядати цю правову категорію як процес, який складається з послідовно виконаних дій. У науковій літературі прямо не зазначено стадій відомчої нормотворчості, науковці у своїх роботах лише перераховують стадії правотворчого або законотворчого процесу.

Акти місцевого самоврядування мають різну природу та зміст, а отже, різну кількість стадій. Тому варто виділити найбільш загальні стадії муніципальної нормотворчості, а саме: законодавчу ініціативу (внесення проєкту локального нормативно-правового акта); розгляд проєкту локального нормативно-правового акта у відповідних органах (комісіях); прийняття локального нормативно-правового акта; оголошення (оприлюднення) локального нормативно-правового акта³⁷⁸.

На думку Г. Задорожньої, «порядок створення нормативно-правових актів місцевих рад містить такі стадії: 1) ініціатива щодо створення нормативно-правового акта; 2) підготовка проєкту нормативно-правового акта; 3) обговорення проєкту нормативно-правового акта; 4) прийняття нормативно-правового акта і набрання ним чинності»³⁷⁹.

З урахуванням розмаїття статутних і регламентних норм місцевих рад щодо процесуальних питань нормотворення можна виокремити такі його загальні стадії: 1) ініціювання необхідності розробки і прийняття нормативно-правового акта (визначення предмета його регулювання, постановка цілі правового регулювання); 2) прийняття рішення про підготовку проєкту нормативного акта; 3) розробка проєкту правового акта; 4) попередній розгляд проєкту акта; 5) офіційний розгляд радою проєкту акта з дотриманням установлених процедур;

³⁷⁷Дзюбенко О. Л. Теоретичний аспект відомчої нормотворчості // Право і суспільство. 2009. № 4. С. 13.

³⁷⁸Делія Ю. В. Волевиявлення громадян — шлях до створення ефективних нормативно-правових документів // Вісник Запорізького юридичного інституту. 2009. № 3. С. 17.

³⁷⁹Задорожня Г. В. Постійні комісії представницьких органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т зак-ва Верховної Ради України. Київ, 2006. С. 12.

б) прийняття нормативно-правового акта, його оформлення, опублікування, набуття чинності.

З аналізу низки наукових джерел констатуємо той факт, що чіткого та одностайного переліку стадій муніципальної нормотворчості немає. Проте більшість авторів схиляється до такого їх переліку: передпроектна, проектна, затвердження акта, оприлюднення (опублікування).

Свої нормотворчі функції суб'єкти відомчої нормотворчості здійснюють такими способами: безпосереднім виданням відомчих підзаконних актів; санкціонуванням актів структурних підрозділів шляхом видання наказів; спільним виданням нормативних актів з уповноваженими суб'єктами відомчої нормотворчості та суб'єктами нормотворчості; затвердженням рішень Колегії центральних органів виконавчої влади³⁸⁰.

Відомча нормотворчість є багатогранною категорією, що потребує виділення її ознак: є одним з рівнів нормотворчості; регулює сферу суспільних відносин певної галузі суспільного життя на загальнодержавному рівні; націлена на забезпечення реалізації законів України та підзаконних актів вищих державних органів влади; здійснюється керівниками центральних органів виконавчої влади; являє собою сукупність послідовно виконуваних стадій; оснований на певних принципах; здійснюється шляхом створення нових норм права, зміни, доповнення, скасування наявних; результатом діяльності суб'єктів відомчої нормотворчості є відомчі підзаконні акти, які формулюються відповідно до правил юридичної техніки.

Отже, нормотворчість органів місцевого самоврядування є особливим видом нормотворчої діяльності, що становить сукупність послідовно виконуваних дій, яких мають дотримуватись суб'єкти відомчої нормотворчості у процесі створення локальних підзаконних нормативно-правових актів, дія яких поширюється на конкретно визначенні адміністративно-територіальні одиниці.

³⁸⁰Дзюбенко О. Л. Теоретичний аспект відомчої нормотворчості // Право і суспільство. 2009. № 4. С. 12–13.

Ольга КОЛИЧ,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Яна ПІНКЕВИЧ,
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВОСУДДЯ: ОКРЕМІ ЗАУВАГИ

Роль та значення правосуддя у будь-якому суспільстві важко переоцінити, адже саме воно покликано забезпечувати, гарантувати та охороняти права та свободи громадян, боротися зі злочинністю та правопорушеннями, а також виступає лакмусовим папірцем рівня розвитку правової системи, влади, рівня розвитку суспільства в цілому. Саме тому дослідження та аналіз діяльності суду виділяється у самостійний напрям у межах соціології права – соціологію правосуддя. Основне завдання досліджень у рамках цього напрямку – надання суспільству та судам комплексу інформації про існуючі проблеми у сфері правосуддя, стан судочинства, пошук шляхів вирішення існуючих проблем та попередження потенційних загроз³⁸¹.

Соціологія правосуддя – це комплекс теоретичних і емпіричних досліджень у межах соціології права, спрямованих на соціологічне забезпечення правозастосувальної діяльності судових органів. Даний напрям безпосередньо вивчає судові рішення і процес його прийняття. Так зазначав Жан Карбоньє, один з найвідоміших французьких юристів ХХ століття, фахівець з цивільного права та професор приватного права. Жан Карбоньє виділяв низку об'єктів судової соціології. Зокрема, він зазначає: "У центрі судової соціології знаходиться судові рішення та процес його прийняття". Його колега, відомий соціолог Леон Мейхью, конкретизує цю спрямованість інтересу судової соціології, вважаючи її завданням виявлення соціального впливу, соціального тиску, які постійно виявляються на посадових осіб, які реалізують правові дії та приймають правові рішення³⁸².

³⁸¹Колич О. І. Соціологія правосуддя як напрям соціології права: окремі аспекти // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки". Т. 7, № 4. 2020. С. 61–67.

³⁸²Глазирін В. А. Юридична соціологія: Навч. посіб. 2000 р. URL: https://lawbooks.news/sotsiologiya_910_911/yuridicheskaya-sotsiologiya.html.

Об'єкт її вивчення – судді та адвокати, їх соціальні характеристики, погляди, ставлення до осіб, що потрапили у сферу правосуддя, а також громадська думка про суддів і адвокатів. Вона пов'язана із психологією малих груп (суд присяжних), індивідуальною психологією (за одноосібної ухвали судових рішень), межує із судовою психологією³⁸³.

Якщо більш предметно визначити об'єкт судової соціології, можна виділити п'ять його напрямів.

1. Аналіз правосуддя, дотримання його головного принципу: рівності громадян перед законом.

2. Дослідження судових помилок. Тут "викривальна" функція судової соціології проявляється з найбільшою силою. Судова помилка – це неправильність у думках і діях правосуддя, неправильність у розумінні мотиву злочинного діяння, у його кваліфікації та винесенні вироку. У практиці судочинства завжди є певний відсоток судових помилок. На думку західних соціологів, це кожний п'ятий випадок.

3. Соціологічне тлумачення законів – проблема правозастосування, конкретного надання допомоги суддям у розумінні глибинної суті правових норм. Жан Карбоньє говорив: "Суддя – не єдиний інтерпретатор закону... але лише суддя може надати тлумаченню обов'язкової сили".

4. Аналіз соціальних відносин у суспільстві через "призму" матеріалів кримінальних справ.

5. Аналіз стереотипу поведінки суддів. У цьому випадку судова соціологія неспроможна уникнути психології, а конкретно без психосоціологічного аналізу³⁸⁴.

Варто зазначити, що судова соціологія забезпечує соціологічну експертизу і соціологічне тлумачення закону.

Належну увагу судова соціологія приділяє вивченню ефективності правосуддя. Можна визначити три рівні вивчення ефективності правосуддя.

На першому рівні аналізуються взаємовідносини суду з учасниками процесу, вплив останніх на внутрішнє переконання суду, помилки при проведенні окремих процесуальних дій та їх вплив на вирішення справи, а також інші проблеми застосування судом норми права³⁸⁵.

Другий рівень вивчення ефективності правосуддя характеризується соціологічним, психологічним, етичним підходами до вивчення

³⁸³Рей Л. Що таке судовий соціолог? 2017. URL: <https://careertrend.com/forensic-sociologist-26830.html>

³⁸⁴Гнаюк Я. С., Гоян І. М. Соціологія права: Навч. посіб. Івано-Франківськ, «Симфонія форте», 2016. 124 с.

³⁸⁵Глазирін В. А. Юридична соціологія: Навч. посіб. 2000 р. URL: https://lawbooks.news/sotsiologiya_910_911/yuridicheskaya-sotsiologiya.html

особи суддів, а також вивчення об'єктивних умов, за яких проходить службова діяльність і взагалі все життя судді³⁸⁶.

Третій рівень вивчення ефективності правосуддя полягає у виявленні залежностей між якістю судової діяльності та дією соціально-економічних, політичних, ідеологічних, наукових гарантій загальних для всіх видів державної діяльності³⁸⁷.

Водночас, можна виділити низку умов, які впливають на ефективність правосуддя. Перша умова – це загальна концепція правосуддя, яка визначає його цілі та соціальні проблеми, які повинні бути задоволені в результаті досягнення цілей. Загальна концепція правосуддя визначає його зміст, співвідношення між оптимальністю та ефективністю правосуддя, гарантії ефективності, а також методи її дослідження.

Друга умова стосується розробки системи критеріїв та загальних показників правосуддя, а також окремих його стадій. Сепарація критеріїв організації та якості судової діяльності, а також розробка системи критеріїв для порівняння діяльності в різних умовах і за різний період.

Третя умова стосується теоретичного дослідження системи гарантій ефективності правосуддя, а також виявлення системи зв'язків ієрархічного та координаційного характеру; розгляд цих чинників як складноорганізованої системи, у якій кожна ланка наділена певними функціями.

Четверта умова стосується визначення рівня ефективності правосуддя на основі аналізу статистичної інформації та даних соціологічних досліджень.

П'ята умова – це ідентифікація дисфункцій у системі гарантій правосуддя та наукова розробка системи заходів щодо підвищення ефективності³⁸⁸.

Підбиваючи підсумки загальної характеристики соціології правосуддя як напряму в соціології права, перш за все, слід відзначити, що недоцільно ототожнювати поняття “правосуддя” та “судочинство”. Правосуддя є більш широкою категорією, ніж судочинство, і включає останнє як форму діяльності суду. Водночас, судочинство не завжди можна вважати правосудним. У демократичних державах пріоритетне завдання судової влади – забезпечити панування права, а відтак – гарантувати правосуддя. На практиці це відбувається далеко не завжди, тому основне завдання соціологічних досліджень у даній сфері –

³⁸⁶Глазирін В. А. Юридична соціологія: Навч. посіб. 2000 р. URL: https://lawbooks.news/sotsiologiya_910_911/yuridicheskaya-sotsiologiya.html.

³⁸⁷Там само.

³⁸⁸Настасяк І. Ю. Соціологія права: навч. посіб. Львів, 2008. 196 с.

виявити потенційні небезпеки, виробити практичні рекомендації для мінімізації та нейтралізації негативних факторів, які перешкоджають ефективному здійсненню правосуддя на засадах справедливості, гуманності, верховенства права та законоості.

Здійснення правосуддя нерозривно пов'язано із соціальними факторами. Так, першопричиною судового розгляду є наявність конфлікту, який завжди має соціальний характер. Суб'єкти судового процесу наділені не лише процесуальними, але і соціальними характеристиками та ознаками, а їх взаємодія відбувається на певній соціально-психологічній основі³⁸⁹.

Отже, соціологи вивчають поведінку людини та її функціонування в рамках різних соціальних функцій. У випадку судової соціології це прояв у прийнятті рішень, у самому судовому засіданні. Соціологія тісно пов'язана з психологією. Судова соціологія має повний об'єкт, предмет вивчення, вона поділяється на напрямки, зазначені вище.

Оксана ЛЕВИЦЬКА,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Христина ГРУБА,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У процесі вивчення філософії права виникає ряд завдань, які є необхідними для їх вирішення та опрацювання, тому важливість та усвідомленні ролі філософії права допомагають у підготовці майбутніх юристів та осмислення взаємозв'язку понять філософії та права, зокрема, йдеться про ознайомлення здобувачів вищої освіти із специфікою предмету. Також розуміння основних ідей та поглядів, які сформувалися у сучасній теорії та філософії права, оволодіння

³⁸⁹Колич О. І. Соціологія правосуддя як напрям соціології права: окремі аспекти // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки". Т. 7, № 4. 2020. С. 61 – 67.

основними філософсько-правовими поняттями і категоріями, що відіграють основоположну роль у системі юридичних знань. Насамперед, це пов'язано з розглядом питань, що стосуються предмету, структури, функцій теоретичного осмислення державно-правової дійсності, методології права; основних напрямів сучасної філософії права, концепцій право розуміння.

Аналізуючи історичний розвиток людства, очевидним є те, що на всіх етапах свого історичного буття людина прагнула осмислити, зрозуміти, досягнути саму себе, світ навколо себе, себе у світі й світ у собі. В цьому аспекті не є винятком і світ права. Людство здавна цікавлять природа й сутність людських взаємовідносин, норм, правил, які визначають їх особливості. Предметом людського осмислення завжди були поняття «рівність», «свобода», «справедливість», «закон», зміст яких проливає світло на специфіку природи права, його онтологічні засади, цінності та значимість у житті людини і суспільства. Цими питаннями переймається і філософія права з її постійним пошуком істини у праві загалом.

Дана проблематика привертала до себе увагу мислителів ще давнього світу. Зокрема, Геракліт, Демокріт, Фулідід і Гіппій, Антіфонт і Алкадімант, Епікур та багато інших мислителів неодноразово зверталися до проблем обґрунтування свободи, права та сутності закону в цілому.

Данильян у своїй праці досліджував чимало філософських питань зокрема: «Що ж являє собою «людина юридична»?» Людина в системі права, людина правова – це насамперед суб'єкт, агент і носій певних дій. Тому найважливішим питанням правової антропології є питання «Хто є суб'єктом права?», чи «Що означає бути суб'єктом права, а не просто суб'єктом моральної повинності чи громадянином держави?». Іншими словами, це питання про те, завдяки якій здатності ми ідентифікуємо суб'єкта права, яка із сторін людського буття робить право можливим³⁹⁰. Без сумніву, що більше питань досліджуються науковцями, то ще більше виникає, адже людина протягом усього свого життя проходить етап переосмислення свого буття, відтак раніше визначені категорії набувають вдосконаленого значення.

Майбутній юрист повинен бути наділеним низкою правових цінностей. У найбільш загальному вигляді під правовими цінностями розуміються властивості права, істотно значущі для людей. До них належать передусім невід'ємні атрибути права, серед яких: свобода, рівність, справедливість. У своєму конкретному виразі правові цінності

³⁹⁰ Данильян О. Г. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.

з'являються як юридичні нормативні акти, як правосвідомість соціального суб'єкта, його вчинки, значущі і для самого суб'єкта, і для інших. В основі правових цінностей лежать правові ціннісні відносини між соціальними суб'єктами. У результаті правовідносин між людьми виникають правові вимоги, формуються соціально значущі норми та ідеали. Дія, що відповідає правовим вимогам, нормам та ідеалам, є законною і виступає як цінність і для суб'єкта діяльності, і для суспільства. У процесі відносин, що породжують явища, які мають індивідуальну і соціальну значущість, формуються ціннісна правова оцінка, ціннісна правова орієнтація та ціннісна правова установка³⁹¹. Усі перелічені категорії є важливими для становлення юриста як особистості та професіонала своєї справи, представника законності та верховенства права.

В. М. Шаповал вважав, що право пройшло довгий і сповнений драматичних поворотів шлях у своєму розвитку. Його становлення тісно пов'язане як з матеріальними чинниками розвитку суспільства, так і з духовними сторонами життя – релігією, мораллю, політикою, наукою, філософією³⁹². Так і людина проходить довгий шлях становлення себе як свідомої постаті у різних сферах життя.

Кожен юрист також проходить свій шлях, формує власне уявлення, по суті філософське, про те, що таке закон, правова система права й обов'язки, злочин і покарання. Відповідно, у кожного є свої практичні гіпотези щодо завдань і функцій юриста у суспільстві, смислу його діяльності та способів покращення юридичної системи в цілому. Проте у тих, хто не вивчає філософію права, ці уявлення поверхові й несистематизовані, до того ж, як правило, суперечливі.

Філософія права навертає мислення юриста до ясності й організованості, вона є своєрідним світоглядним орієнтиром для розуміння конкретних законів та усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими правовими системами та закономірностями суспільного розвитку. Лише завдяки осмисленому вибору життєвих пріоритетів в умовах достатньої поінформованості про множину концепцій і теорій, які пояснюють явища та процеси суспільного буття можна досягти стійкості переконань, органічного, а не «нав'язаного» формування національної свідомості та патріотизму, усвідомленого сприйняття ідеалів добра, справедливості, гуманістичних цінностей³⁹³.

³⁹¹Гончарова Н. І. Філософія права: Комплексні навчально-методичні матеріали / Уклад. Н. І. Гончарова. Одеса : ОДУВС, 2018. 152 с.

³⁹²Шаповал В. М. Філософія права. Ч. I: Історія філософсько-правових вчень. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. 156 с.

³⁹³Марченко О. В. Філософія права: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.

Ось чому філософія права має вагомий вплив на становлення майбутніх юристів, як гарантів справедливості та законності.

У підсумку варто зауважити, що процес усвідомлення та осмислення філософії права є довготривалим. Від основ виховання у сім'ї, навчання у школі, в особливий спосіб у вищому навчальному закладі і протягом усієї професійної діяльності, вдосконалюючи свої навички та розуміння важливих категорій і понять, що взаємопов'язують та допомагають самоусвідомити філософію та право.

Іванна ЩЕРБАЙ,

аспірантка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕЧІЙ ІЗ ПРИРОДНИМ ТА ПОЗИТИВНИМ ПРАВОМ

Філософські течії є взаємопов'язаними з правами людини, оскільки кожна течія підтримує або відкидає природне право у своєму розумінні. Наприклад, марксизм відкидає природне право, адже ґрунтується на виключно державних нормах.

На думку С. Сливки, природне право як система норм (у вузькому сенсі) – це сукупність законів Природи і законів біологічного розвитку людини, на основі яких функціонує світ. У широкому розумінні природне право як система норм – це сукупність метафізичних духовно-моральних чеснот, яких повинна дотримуватися людина, підтримуючи онтологічні принципи світопорядку й обґрунтовуючи трансцендентальність власної свобідної волі для активного гармонійного самозбереження у Всесвіті. Людина дотримується норм природного права, коли вона живе за законами природи. Проте це вимагає розуміння, усвідомлення, осмислення таких процесів, оскільки людські погляди формуються під впливом і природного, і позитивного права, це називається виваженістю, поміркованістю, мудрістю. Тому під нормами природного права вчений розуміє «ті постулати природи, які людина свідомо, відповідно до власної совісті, обирає для своєї поведінки»³⁹⁴.

Позитивісти виходять з пріоритету інституціоналізації гарантій через державне право. Це необхідно для стабільності правової системи і

³⁹⁴Сливка С. С. Природне та надприродне право: у 3 ч. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка, 2005. 224 с.

держави, а стабільність сприяє безпеці більшості людей і, в підсумку, стає головною гарантією їхніх прав. Якщо бути послідовним у цій позитивістській логіці, то така стабільність і безпека вимагають, своєю чергою, пріоритету інтересів держави перед особистістю, переходу до закритості суспільства, тому його відкритість різним ідейним впливам і постійні переміщення людей дестабілізують обстановку в державі³⁹⁵.

Досліджуються проблеми співвідношення природного і позитивного права з метою пошуку певного духовного ідеалу, керуючись яким були б можливими прогресивні зміни у праві. Дедалі більшої ваги набуває антропологія права, яка прагне знайти підґрунтя, основу права в природі людини, її бутті, сутнісних характеристиках як біосоціо-одуховної істоти. Виділяють такі значення філософської антропології:

- галузь філософського знання, для якої людина є найважливішим суб'єктом філософського пізнання, оскільки вона сама для себе є кінцевою метою (Кант);

- течія, що виникла в Німеччині на початку ХХ століття внаслідок заклику «назад до людини». Засновниками її вважають Макса Шелера, Арнольда Гелена та Гельмута Плеснера, які прагнули дати повну картину людини в єдності філософських інтуїцій і наукових даних про неї;

- спеціальний метод мислення, що підкреслює аналіз особи в конкретній ситуації;

- особливий антропологічний вимір традиційних феноменів філософської рефлексії, який розглядає філософську антропологію в досить широкому сенсі: як галузь філософського пізнання людини, що відзначається особливим методом осягнення світу та основних об'єктів філософського знання крізь призму суто людського буття³⁹⁶.

На нашу думку, з філософського погляду можна вважати, що ці дві концепції взаємопов'язані між собою. Тому що права людини подаровані Богом з народження, але людина за своєю природою хоче дотримуватися певних норм поведінки, потребує певних правил, законів, яких вона звикла дотримуватися. На людину має великий вплив держава й суспільство. Тому не можна заперечувати жодну з концепцій, бо кожна з них є певною мірою правильною і вони доповнюють одна одну.

Спеціальна юридична література містить різні визначення прав людини: 1) права людини — це певним чином внормована її свобода; 2) права людини — це певні її потреби або інтереси; 3) права людини — це її вимоги щодо надання певних пільг, скеровані суспільству, державі,

³⁹⁵Капицын В. М. История, теория и защита прав человека: учебник. Москва: Моск. ун-т потребительской кооперации, 2003. 260 с.

³⁹⁶Максимов С. Антропологічні передумови правової теорії: досвід класичної філософії права // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. 2002. Вип. 37. С. 64 – 69.

законодавству; 4) права людини — це певний тип (форма існування, спосіб вияву) моралі³⁹⁷.

На нашу думку, права людини — це певний мінімум необхідного для людини, який повинен забезпечуватись у будь-якому суспільстві, незалежно від особливостей його соціально-правової системи.

Слушну думку висловлюють Л. Расказова і І. Упорова. На їхню думку, природне право починає історію права взагалі, оскільки «природне право» у своєму генезисі виходить з біологічної природи людини, і в цьому сенсі можна говорити про те, що право починається з інстинктів. Саме з інстинкту виходить, наприклад, щонайперше природне право — право на життя. Права на свободу, гідність особи, особисту недоторканність також сформувалися на ранньому етапі розвитку людського співтовариства³⁹⁸.

Ми вважаємо, Л. Расказова і І. Упорова мають рацію, що природне право — саме те право, яке починає історію права загалом. Адже саме природне право бере свій початок з інстинктів, а саме з біологічної природи людини. Тому що коли Бог дав людині життя, він наділив її й інстинктами.

Право на життя є основоположним. Так, В. Капіцин стверджує, що першоосновою (або, за формулюванням Європейської Конвенції з прав людини, загальною умовою існування) всіх інших прав і свобод людини та громадянина є право на життя. Це право можна характеризувати як абсолютну цінність світової цивілізації, найперше право людини, бо всі інші права в разі смерті людини втрачають сенс і значення.

На нашу думку, В. Капіцин слушно зауважив, що саме право на життя є найпершим правом людини, бо спершу Бог дарує людині життя, що є великою цінністю. А вже згодом людина набуває тих прав, які передбачені для неї державою.

В. Бігун репрезентував три основні підходи до визначення людини в її застосуванні до права та наук про право. Дескриптивний підхід полягає у відокремленні та описі тих морфологічних, фізіологічних та інших рис, що відрізняють людину від представників інших видів живих організмів. Атрибутивний полягає у виокремленні визначальної характеристики людини (атрибута), яка в кінцевому підсумку впливає і на решту її характеристик. Сутнісний підхід полягає в намаганні розкрити сутність людини і таким чином сформуванню універсальну концепцію людини³⁹⁹.

³⁹⁷Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

³⁹⁸Єльнікова М. О. Генезис прав людини в історії політико-правової думки // *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov*. Bratislava, Slovenska republika, 2015. С. 109–112. URL: <http://www.google.com.ua/url6cGm3FAA>.

³⁹⁹Бігун В. С. Людина в праві та науках про право: три загальнонаукові підходи до дефініції // *Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): матер. І Всеукр. круглого столу, 16–17 верес. 2005 р. Львів, 2006. С. 37–42.*

Отже, ідея про три основні підходи до визначення людини необхідні, на наше переконання, при застосуванні її до права та наук про право. Бо кожна класифікація чи поділ є унікальними. Не можна заперечувати жодну з них, адже в кожній людині є своє світобачення. Ми розуміємо цей поділ як процес до того, щоб розкрити сутність людини, сформулювати універсальну концепцію особистості, відкрити саме людське начало в людині.

Владислав САЛИГА,

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Степан Сливка,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ЗАКОН ПЕРІОДИЧНОЇ СИСТЕМИ МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Канонічне право — це транснаціональна система духовно-моральних цінностей вірян, сформованих герменевтикою природного права та метаантропологічним правом церкви з метою продовження позаземного життя.

Європейські вчені канонічного права шукають відновлення життєво важливого контакту між канонічним правом та теологією. Вчені канонічного права також шукають зв'язок з емпіричними суспільними науками (наприклад, соціологією, антропологією та іншими подібними дисциплінами), які необхідні для розуміння та контролю застосування канонічного права⁴⁰⁰.

Вивчення історії канонічного права вимагає не лише юридичної та історичної підготовки, а й розуміння сучасних теологічних концепцій та суспільних відносин. Європейські вчені наголошують на важливості вивчення не тільки канонічного права, а й філософії права.

Філософія права допомагає уникнути синтетичності у навчальному процесі, вона проникає у глибинну сутність права,

⁴⁰⁰ Huizing J. P. canon law [Електронний ресурс] / P. Huizing J., L. Örsy M. // Encyclopedia Britannica. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/topic/canon-law>.

викриває його онтологічні засади і вказує шлях до формування такого позитивного права, яке мало би щонайменше відхилень від природного права. Таким чином ортодоксальність набирає природного, онтологічного змісту. У Європі філософію права розглядають як дисципліну, яка є незамінною, оскільки вона допомагає знайти істину. Тому філософія права є невід'ємною частиною філософії в цілому.

У школі ми всі вчили хімію, фізику й інші природничі науки. Проблема в тому, що ми не вивчали етику, а тим більше християнську етику як науку про християнську мораль. А як поєднати, наприклад, мораль з атомами, нам ніхто не говорив, хоча в такій думці сенс існує. Розглянемо закон періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів подібно до періодичної системи хімічних елементів Д. Менделєєва, який має відношення більше до канонічного права, аніж до філософії права. Для філософії права канонічне право є спеціальним вступом. Щоб зрозуміти філософію права, треба вивчити канонічне право.

Дослідження філософії права потребує канонічних знань, для того, щоб не викривати буттєвих засад, даних Богом. Попередній тоталітарний режим, який 70 років нищив світогляд, скеровував науку на атеїстичні позиції, наніс сильний удар цій науці. Тому Україна трішки відстає від Європи в галузі філософії права, канонічного права та інших наук.

Отже, усі ми знаємо, що атом складається з ядра, навколо якого на орбіталях обертаються електрони. Ядро атома, у свою чергу, складається з менших елементарних частинок – з певної кількості протонів і нейтронів.

Тепер треба слова атом, електрон, електронна оболонка, протон, нейтрон, нуклон, іон замінити тими елементами, які є у духовно-моральній теорії і відіграють ту ж роль у життєдіяльності людини, що й хімічні елементи у всесвітньому житті.

Атом – найменша одиниця, на яку можна розділити речовину без виділення електрично заряджених частинок⁴⁰¹. Це також найменша одиниця речовини, яка має характерні властивості хімічного елемента. Таким чином, атом є основним будівельним елементом хімії.

Вважаємо, що атом у філософії права та канонічному праві – це первісний життєвий природно-правовий елемент. Цими елементами слугують первісні речовини: вогонь, повітря, вода, земля, а також чесноти, найвищі святителі і чистителі людини, які є складовими частинами Всесвіту. Кожній частині Всесвіту відповідає особливий атом, як носій неподільності властивостей духовно-моральних елементів.

⁴⁰¹Trefil J. atom [Електронний ресурс] / J. Trefil, G. Bertsch // Encyclopedia Britannica. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/science/atom>.

Саме вони й є результатом єднання атомів, які постійно рухаються. Ми рідко задумуємося, звідки ж береться наша рухливість, енергія і т. д. Таємниця міститься в атомі. Атомний рух і атомна енергія є джерелом нашого життя. Адже в ядрі атома як вихідної одиниці речовини містяться позитивно заряджені норми – надприродні закони. Тут містяться Божі закони, які є потенційною енергією.

З кінця XIX століття вченим відомо, що електрон має негативний електричний заряд. Значення цього заряду вперше був вимірний американським фізиком Робертом Міллікеном у період з 1909 по 1910 рік. Електрони асоціюються із метаантропологічними компонентами, які проявляються у тілесних, душевних і духовних діяннях людини. Негативний заряд електрона в даному випадку означає, що не всі норми душі й духу використані для підтвердження образу Божого, а мораль має.

У деяких аспектах електрони в атомі поводяться як частинки, що обертаються навколо ядра. В інших електрони поводяться як хвилі, застигли в положенні навколо ядра. Такі хвильові структури, які називаються орбіталями, описують розподіл окремих електронів. На поведінку атома сильно впливають ці орбітальні властивості, а його хімічні властивості визначаються орбітальними угрупованнями, відомими як оболонки.

Рух електронів по орбітах утворює певну духовну електронну оболонку різної твердості і пружності. Коефіцієнт твердості, пружності залежить від швидкості обертання електронів навколо ядра, сили притягання до нього. Тут йдеться про міцність віри, яка й утворює відповідну оболонку, умовний духовний захисний панцир. Духовний панцир захищає від попадання на орбіту непотрібних електронів, але пропускає деякі електрони на інші орбіти з пізнавальною метою. Пізнавальні здібності є онтологічними, без них людина обійтися не може.

Протони мають масу, як електрони, але різні заряди. Сили, які діють всередині ядра, є сумішшю тих, що знайомі з повсякденного життя, і тих, що діють тільки всередині атома. Два протони, наприклад, будуть відштовхуватися один від одного через їх однакову електричну силу, але будуть притягатися один до одного гравітацією. Протони – репрезентують онтологічні людські потреби, бажання, задуми. Саме онтологічні запити людини є позитивно заряджені. Фактично вони є прообразом людського духу.

Нейтрони – це норми Десяти заповідей Божих і Девяти заповідей блаженств. Нейтральність у даному випадку нейтрона означає створення Богом цих норм не для окремих людей, а для всіх людей Всесвіту. Вони ідеальні, універсальні, нейтральні.

Нуклони – це сума протонів і нейтронів, тобто узгодження людських потреб із Біблійними нормами. У канонічному праві нуклони – це чесноти.

Іон – штучно утворений духовно-моральний елемент внаслідок від'єднання електронів одних орбіт і приєднання до інших (подібно до свободної волі людини). Він може бути онтологічним і неонтологічним, що відповідним чином впливає на поведінку людини. Людина, часто не розуміючи ефективності, спричиняє іонізацію духовно-моральних елементів сама для себе.

Отже, періодична система метаантропологічних духовно-моральних елементів обґрунтовується канонічним правом і доповнюється вченням про природне та надприродне право.

Ярина ШЕВЧУК,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Ірина Жаровська,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Корупція – то є духовна недуга. Це не є щось фінансове. Якби люди серйозно ставились до корупції, справді бачили її такою, як вона є, а це є гріх, то не треба було б нам так багато комісій всякого роду, законів, і такого іншого.

Л. Гузар

Сучасне глобалізоване суспільство останнім часом стикається з цілою низкою викликів, на які рано чи пізно потрібно буде дати відповідь та які передбачатимуть побудову глобальних систем для розв'язання цих проблем. Візьмемо лише три із них, які можна буде в перспективі розглянути через призму питання корупції. Це економіка, екологія та поглиблення соціальної нерівності населення.

Корупція – явище не нове. В силу своєї природи воно існувало і буде існувати стільки, скільки буде відведено людству. Як не дивно, але

корупція виникла саме через економічний та політичний розвиток. Чим більше розвивалося суспільство, чим більше вдосконалювалися знаряддя праці та сільськогосподарські техніки, чим більш чіткою ставала ієрархія, тим більшого розвитку набувало це суспільне явище. Через корупційні проблеми пройшли, або до сих пір проходять практично всі країни світу. Цілком логічно, що чим країна бідніша, тим вищий рівень корупції. Хоча це твердження не завжди відповідає дійсності. Якщо взяти за приклад міжнародну торгівлю, то корпорації однієї з найпотужніших європейських економік, а саме німецької, до 1997 року витрачали на хабарі близько 5,6 млрд доларів у рік⁴⁰². Це не лише не заборонялося, а навіть була можливість частину цих видатків компенсувати під час сплати податків. У цей же час корпорації у США скаржилися, що дуже часто програють вигідні контракти в Європі, так як, згідно з законом, не мають права платити хабарі чиновникам. Ситуація змінилась у 1997 році, коли країнами ОБСЕ було підписано «Конвенцію про боротьбу з даванням хабарів іноземним державним посадовим особам за здійснення міжнародних ділових операцій»⁴⁰³.

Таким чином, корупція в економіці ЄС була заборонена офіційно, принаймні номінально нормативно. Чи існує вона зараз? Однозначно існує. Прикладом корупційних економічних схем в Європі може стати наш земляк Д. Фірташ, проти якого відкрита низка кримінальних справ за хабарі та «відмивання» коштів в Іспанії та США, які вимагають його екстрадиції для суду в своїх юрисдикціях. Суд в Австрії, де зараз перебуває Фірташ, тягнеться з 2014 року. Очевидно, що таке затягування справи не може відбуватись просто так. Д. Фірташ – багатий бізнесмен, який має впливових друзів, і за вихід з в'язниці під заставу його російські «друзі» заплатили 125 млн євро. А федеральний канцлер Австрії С. Курц у березні був помічений засобами масової інформації під час використання приватного літака Фірташа для особистих потреб⁴⁰⁴.

Ще одним можливим свідченням корупції в тій же Німеччині може служити непотрібне з економічної точки зору будівництво, принаймні в наявних зараз реаліях та об'ємах можливого пропуску на територію ЄС газу, газогону «Північний Потік – 2». Якщо брати до уваги, що колишній канцлер Німеччини Г. Шредер працевлаштований на посаду в «Газпромі», то запитань стає значно більше. В цьому випадку, можлива

⁴⁰²OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions. URL: https://irp.fas.org/congress/1998_rpt/e105-19.htm.

⁴⁰³Конвенція про боротьбу з даванням хабарів іноземним державним посадовим особам за здійснення міжнародних ділових операцій: міжнародний документ від 21. 11. 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text.

⁴⁰⁴Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3210661-kancler-avstrij-koristuvavs-litakom-kompanii-firtasa-zmi.html>.

корупція приносить шкоду країнам-транзитерам, таким як Україна та Польща, підриває їхню економіку, збільшує соціальну нерівність і т. д.

Корупція – це не лише економічне явище, це суспільне явище, яке може використовуватися службовими особами, громадськими і політичними діячами з метою їхнього особистого збагачення. Взагалі, термін «корупція» частіше застосовується саме до бюрократичного апарату. До корупції може бути схильний будь-хто, хто володіє повноваженнями для розподілу будь-яких ресурсів, які йому не належать (чиновник, депутат, суддя, лікар). Корупція за макро-економічними та політекономічними дослідженнями вважається однією з найбільших перешкод для економічного зростання та розвитку. Саме корупція ставить під загрозу будь-які перетворення, поглиблює соціальну нерівність населення.

З корупцією як з шкідливим явищем потрібно боротися на глобальному рівні. Саме для цієї боротьби в 1993 році була створена міжнародна неурядова антикорупційна організація – Transparency International. Ця організація інституція постановила собі за мету побудову такого світу, в якому держава, бізнес, суспільство вільні від проявів корупції. Головний офіс агенції знаходиться в Берліні. Мережа організації налічує 100 національних членів. В 2014 році Transparency International Ukraine отримало повну офіційну акредитацію та стало повноправним національним членом організації. У ній кожного року проводяться офіційні антикорупційні дослідження і видаються щорічні індекси сприйняття корупції. (Corruption Perceptions Index, CPI). Цей індекс спирається на 13 джерел наданих з 12 незалежних установ⁴⁰⁵.

Також організацією проводиться щорічне соціологічне дослідження «Барометр світової корупції». Дослідження проводиться серед простих громадян для того, щоб зрозуміти рівень сприйняття корупції в самому суспільстві, а також, щоб дізнатись думки громадян про те, які державні та суспільні інститути є найбільш корумпованими.

Ситуація в Україні не є сприятливою. Її можна навіть назвати негативною. Навіть незважаючи на те, що в звіті CPI Україна піднялася на 117 місце з 126 за підсумками 2020 року⁴⁰⁶.

Це відбулося завдяки номінальному запуску Вищого Антикорупційного Суду «ВАКС» та перезавантаженню Національного агентства з питань запобігання корупції «НАЗК». Україна порівняно з 2019 роком добрала до рейтингу 3 бали і зараз з 33 балами ділить місце з такими державами як Єгипет, Сьєрра-Леоне та Замбія. Нас обігнали всі

⁴⁰⁵Transparence International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2019. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019/>.

⁴⁰⁶Transparence International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>.

«сусіди», за винятком Росії, яка має 30 балів і посідає 129 місце у рейтингу. Натомість Молдова має 34 бали, Білорусь – 47, Польща – 59 балів⁴⁰⁷.

Варто зазначити, рейтинг СРІ проводиться серед 180 країн, і цифра 0 означає абсолютну корупцію, а цифра 100 – повну її відсутність.

Традиційними лідерами рейтингу СРІ є Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія та Сінгапур. До речі, варто зазначити, що рейтинги цих країн з 2012 до 2018 року знизились приблизно на 2–3 пункти, з 90–89 до 88–85. Це свідчить, що проблема корупції існує навіть у самих, як це здається, некорумпованих країнах. Вона не лише існує, але, як говорить статистика, посилюється⁴⁰⁸.

Вікторія ЩЕРБАН,

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

Науковий керівник: Ірина Жаровська,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Першочерговим напрямом розвитку будь-якої держави є побудова ефективної системи місцевого самоврядування. Насамперед слід зазначити, що місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів

⁴⁰⁷Transparence International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2012. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2012/>.

⁴⁰⁸Transparence International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2013. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2013/>; Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2014. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2014/>; Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2015. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2015/>; Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2016. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2016/>; Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2017. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2017/>; Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2018. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiji-cpi-2018/>.

та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України⁴⁰⁹.

Правові основи місцевого самоврядування в Україні становлять норми-принципи Конституції України, що закріплюють найважливіші відносини, які виникають у процесі організації й функціонування місцевого самоврядування в Україні, зокрема, територіальну організацію місцевого самоврядування, порядок та форми його здійснення, структуру органів місцевого самоврядування, принципи формування та використання комунальної власності, гарантії самоврядних прав територіальних громад.

На конституційному рівні держава визнає і гарантує місцеве самоврядування (ст. 7) і закріплює його як «право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» (ч. 1 ст. 140 Конституції України). Окрім цього, у Основному Законі визначено систему місцевого самоврядування, його функції і компетенцію (ст. 143 Конституції України). Згідно з ст. 13 Конституції України: "Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією". Слід зазначити, що, положення частини другої ст. 19 Конституції України, згідно з яким "органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України"⁴¹⁰.

Необхідно звернути увагу, що серед законів України, що містять норми, які регламентують питання організації та функціонування місцевого самоврядування, особливе місце займає Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року, який, по суті, є «базовим» законом із цих питань.

Крім того, законом, який визначає права і повноваження, гарантії діяльності депутата місцевої ради як однієї з центральних фігур місцевого самоврядування, є Закон "Про статус депутатів місцевих рад". Варто, зауважити, що до переліку законодавчих актів, якими сьогодні

⁴⁰⁹Про місцеве самоврядування в Україні Закон України від 21. 05. 1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

⁴¹⁰Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.: зі змінами згідно з законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

регулюється діяльність місцевого самоврядування, також відносяться закони "Про службу в органах місцевого самоврядування", "Про органи самоорганізації населення" та деякі інші.

Крім цього, окремі норми, які більшою чи меншою мірою торкаються місцевого самоврядування, містять практично всі так звані галузеві закони України. Говорячи про нормативно-правову базу місцевого самоврядування в Україні, до згаданих законів слід додати низку указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, рішень Конституційного Суду України, відомчих нормативних актів. Їх наявність є свідченням значимості місцевого самоврядування, його визначальної ролі у житті суспільства і держави.

Згідно із Законом «Про місцеве самоврядування», його систему складають: по-перше, органи місцевого самоврядування; по-друге, форми безпосереднього волевиявлення жителів територіальних громад (місцеві референдуми (ст. 7), загальні збори громадян (ст. 8), місцеві ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13), інші форми прямого народовладдя, які можуть бути передбачені статутами територіальних громад); по-третє, органи самоорганізації населення (будинкові, вуличні, квартальні та ін.).

Зауважимо, що важливе значення для формування правової основи місцевого самоврядування в Україні має Європейська Хартія місцевого самоврядування. Вона сьогодні є основним міжнародно-правовим документом у цій сфері для країн – членів Ради Європи. В ньому викладені стандарти щодо організації управління на місцях на засадах місцевого самоврядування, які є обов'язковими для держав – членів Ради Європи.

Як визначено Законом України "Про місцеве самоврядування", в Україні система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- старосту;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

Важливо зазначити, що місцеве самоврядування як одна з передбачених ст. 5 Конституції України форм народовладдя є специфічною формою реалізації останнього.

Згідно зі ст. 140 Конституції України місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування,

сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, тобто через певний структурно-організаційний механізм, який іменується системою місцевого самоврядування. Запорукою спроможності громад України є створення ефективних, здатних до розвитку об'єднаних територіальних громад, яким можна передати повноваження, ресурси і відповідальність, що означає самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення в інтересах їх жителів, тобто забезпечувати належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства. Зацікавленість громад у розвитку – запорука виходу країни з економічної кризи⁴¹¹. Таким чином, конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні становлять норми-принципи Конституції України, Закон України "Про місцеве самоврядування», акти місцевого самоврядування, відповідні міжнародно-правові документи, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України.

⁴¹¹Руснак Б. А. Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика. Посібник для депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Одеса, 2016. 736 с.

Наукове видання

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів учасників

П'ятої міжнародної науково-практичної конференції

(Національний університет «Львівська політехніка»,

Львів, 19 листопада 2021 року)

Відповідальний за випуск – **Ковальчук Віталій Богданович**, доктор юридичних наук, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська Політехніка»

Упорядник – **Софінська Ірина Дмитрівна**, докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри теорії права Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська Політехніка»

Верстка, технічне редагування *Роксоляни Бедрій*
Коректор *Олександр Хміль*

Підписано до друку 30. 12. 2021 . Формат 60x84 1/16.
Папір офсетн. Гарнітура Book Antigua. Офсетний друк.
Умов. друк. арк 13,60.. Обл.-вид. арк. 16,32.
Наклад 120 прим.

Видавництво «Каменяр». 79008, Львів, вул. Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ реєстру: серія ДК, № 462.
Ел. адреса: vyd@kamenyar.com.ua
Вебсайт: <http://www.kamenyar.com.ua>

Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: зб. матеріалів учасників П'ятої міжнарод. наук.-практич. конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 19 листопада 2021 р.) / Упоряд. І. Д. Софінської. – Львів: Каменяр, 2022. – 233 с.

ISBN 978-966-607-614-3

У збірнику вміщено матеріали П'ятої науково-практичної конференції (Львів, 19 листопада 2021 р.). Серед її учасників – викладачі Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» та інших закладів вищої освіти України (Львова, Івано-Франківська, Києва, Миколаєва, Одеси та Острога), партнери з зарубіжних закладів вищої освіти (Люблін, Польща; Мачерата, Італія та Подгайська, Словаччина), практикуючі юристи та експерти-аналітики, аспіранти, студенти-магістри і студенти-бакалаври закладів вищої освіти України, яких цікавлять питання, пов'язані із вирішенням актуальних теоретичних і практичних проблем у контексті євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень та процесів в Україні (й інших державах Східного партнерства), гарантуванням прав людини, пропагуванням народовладдя (демократії) та правовладдя (верховенства права).

УДК 341

Контактна інформація:

Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3,
Навчально-науковий Інститут права, психології
та інноваційної освіти,
кафедра конституційного та міжнародного права
(корпус № XIX, к. 311),
контактний тел.: (032) 258-21-16
електронна пошта: inpp.dept@lpnu.ua

